

NURY HALMÄMMET

Beýik köňle syýahat

Okyjym!

Meşhur kompozitor Nury Halmämmediň beýik köňlüne syýahata çykdyň. Ýollaryň açyk bolsun. Men syýahata çykamda köp kişi öz bilýänini maňa gürrüň beripdi.

Olara, Daýnalylara, A.Baýrammyrada aýratyn minnetdarlyk aýdýaryn.

NURY HALMÄMMET:
“Dünyä Daýnadan başlanýar.”

* * *

“Men Türkmenistansyz oňup bilmen.”

* * *

“Çeşme diýlende dutar göz öňüne gelýär.”

* * *

“Men enemi däl-de, dutar sapyny emip ulaldym.
Kükregimi ýarsalar, sazdan başga zat tapmazlar.”

* * *

“Gargalar adamlaryň üstünden
gülyärler.”

* * *

“Duýgulary unudyp, saz döretjek bolýan—köksüz ağaç
ýetişdirjek bolýana meňzeş.

* * *

“Maňa mydama gamgyn diýýäler. Ýüregim gan içinde
galdy ahyry.”

* * *

“Özüň hakda sazymdan oňat
aýtljak ýok.”

* * *

“Joşmasaň, joşdurmarsyň.”

* * *

“Magtymguly biz akyl ýetirerden beýik.”

* * *

“Türkmen sazynyň hersiniň aňyrsynda tutuş simfoniýa
ýatyr.”

* * *

“Sen patyşa-da bolup bilersiň, emma Nury bolup
bilmersiň.”

Nury Halmämmedet hakda:

D.Şostakowiç: “Çaýkowskiý konserwatoriýasy saz
älemine täze bir ajaýyp sowgat taýýarlaýar.”

* * *

Ç.Aýtmatow: “Şeýle tebigy dörän saz Türkmen halkynyň
saz medeniýetine şan-şöhrat getirýär.”

* * *

ÿa. Hudaýberdi: “Nury, sen bu dünýä öz asyryňdan ir
gelipsiň.”

* * *

Alty Garly: “Nuryň sazy ýaňlananda sözüň geregi ýok. Ol
bar zatdan güýçli.”

* * *

Daňatar Öwez: “Bu oglana beýik gelejek garaşýar.”

* * *

Gurbannazar Eziz: ”Ol bu zeminiň adamsy däl. Ol ähli
zatda diňe öz sazyny eşidýär.”

* * *

Aman Agajyk: “Ol erkinligi hiç zada çalyşmaz.”

* * *

T.M. Wyzgo-Iwanowa: “Onuň simfoniýasy Orta Aziýa
we Gazagystan respublikalarynyň kompozitorlarynyň
döredijiliginde täze döwrüň başlanýanlygyny aňlatdy.”

* * *

B.Mansurow: “Men öz maksadyna ýetip bilmeýän uly
ussadyň alaşsyzlygyny gördüm.

* * *

H.Durdyýew: ”Nury öz ömrüni öz sazlary arkaly münlerçe
ýyl uzaltdy.”

* * *

Dünýä belli balet tansçysy R.Abdy: “Nury
Halmämmediňki ýaly arassa, çuň sazy hiç wagt
eşitmändim. Onuň ýüregi aýdym aýdardy, ol bolsa ony
kagyza geçirerdi. Nuryň beýikliginiň syry şundadyr.
Nuryň ölümi-saz dünýäsinde soňky döwürde bolup
geçen iň aýylganç tragediýadyr.”

* * *

Rejep Allaýar: “Nury neresse, sazy namysy ýaly görerdi.”

* * *

Jemile Gurbanowa: "Dutaryň owazy"-milli saz
medeniýetiniň taryhyna iň ýokary kämillikdäki eser
hökmünde girdi."

* *

O.Çaryýewa: "Nury Halmämmet -Sazyň Magtymgulusy."

* * *

M. Diwanaýew: "Türkmen halkynyň meşhur ogly Nury
Halmämmediň ömri, süýnen ýyldyz ýaly gysga, gamgyn,
garyp geçse-de, ýürekden çykan sazlary asyrlarça ýaşar."

* *

O.Oraztaganowa: "N.Halmämmedi diňläp, gamly oturan
pursatymy men iň bagtly pursatlarymyň biri
saýýan."

* * *

Ö.Gandymow: "Nury Halmämmet kinoda sazy
hemaýatçydan baş gahryman derejesine ýokary göteren
beýik ussatdyr."

* * *

Akmyrat Çary: "Döreden zatlary ýürege sygar ýaly däl."

* * *

Rejep Rejebow: "Nury meniň Zöhre ýyldyzymdy."

Daýna jennet burçy

Gündogardan günbatara baka akyp barýan dag
derýasy Sumbar öz suwunyň kuwwatyna daýanyp, kä sag
kenara, kä çep kenara agyz urup, toprak bolsa ýuwup-

eredip barýar. Kä ýerlerde ýylçyr daşly gaýalara urlup, hökmi ýöremänsoň, näme etjegini bilmän, bulanyk suwuny syçrada-syçrada ýene hanasyna girip gidýär. Sumbaryň iki tarapynda ak derekler, toraňňylar topar-topar, hatar-hatar bolup derýanyň owazyny diňläp otyr. Derýa bolsa her öwrümde, her inişde başga-başga sazlar çalyp akyp ýatyr. Bu derýanyň ir baharda, ýazda-güýzde, aňzak gyşda çalyň sazларында-da parh kän. Şeýle owazly-sazly derýanyň sag boýunda kiçijik oba otyr. Hozlaryň, armytlaryň, seleňläp oturan böwürslenleriň arasynda gurlan pessaýrak öýleriň ýany bilen iki ýana aýlanyp-öwrülip gidýän ýol-ýodalaryň käbiri kiçeňräk baýyrlara, depelere-de dyrmaşyp gidýär. Ol taýda-da öý gurup, gün dolap oturanlar bar. Ho-ol uzakdaky daglaryň bilinde-başynda bolsa gögerip oturan arçalar görünýär.

Ol arçalar her adamy görenlerinde gorka-gorka ýygrylýarlar. Iru-giç eli paltaly biri gelip, sütüne palta uraýjak ýaly duýgy olary ers-mers ösmäge goýanok.

Bu oba Daýna diýýärler.

Eger asfalt ýol bilen gitseňiz, Aşgabatdan Gyzyarbada-Serdara iki ýüz kilometr gowrak ýol geçmeli, soňra daglaryň arasyna siňip gidýän ýol bilen Garrygala-Magtymgula barýaňyz. Bu aralygam ýakyn däl, dag ýoly. Onsoň Garrygaladan Sumbar jülgesine baka ýola düşüp, Sumbary yzarlap ýokary gidiberýäňiz, kiçijik-kiçijik dag obajyklarynyň deňinden geçip, ýüz kilometrlik ýoly arkada goýaňyzsoň, soňky oba Daýna bolýar. Sumbaryň iň dury suwuny içýän Daýnalydyr.

Gökdepe söweşinden soň ruslar söweşde özüni görkezenleri oňa-muňa zor bilen göçürüp, basyp alan ýerlerinde halka salgydy güýçlendirýär hem-de Eýran bilen araçäkleri berkidip başlaýar. Üstesine-de ýerli halkda dini başganyň gözünden daş bolmak meýli artyp başlaýar. Daýnaly ýaşulularyň gürrüň bermegine görä,

1882-nji ýylda Daýna göçülip gelnipdir. Ruslar Sumbaryň sag kenarynda o töwerege gözegçilik etmek maksady bilen zastawa gurýarlar. Ol zastawany iýmit, odun-çöp bilen üpjün etmek üçin daýhan zerurlygyny bolsa şol göçüp baran Daýnalylaryň üstüne atýarlar.

Aýdyşlaryna görä, Daýna göçüp baranlardan salgyt alynmanmyş, olar patyşa gullugyna çekilmänmiş. Onsoň ol erkinlik ýerli halky biraz ynjaldypdyr. Eýran tarapynda galan garyndaşlar bilen gatnaşyk üçinem bu taýy amatly ekeni. Ol döwürler bu jelegaýlaryň tebigaty gaty gözəl ekeni. El degmedik sümme tokaýda adamyň gujagy ýetmejek arçalar, serwiler başyny dumanladar oturar ekeni. Ygal köp bolany üçin tozap ýatan boş ýer görünmezmiş. Üstesine-de bu taýdaky tokaýlaryň arçalary dürli-dürliligi bilen geň galdyrýan ekeni. Miweli agaçlaram gaty kän. Nedir Döwletow diýen bir Daýnaly ýaşulymyz, Nury Halmämmedowyň synpdaşy söz arasynda agzanda derek, toraňňy, arça, serwi, igde, armyt, söwüt, alma, hoz, ülje, alça, wişnýa, garaly, böwürslen, badam, ennap, tuwulga ýaly irili-ownukly agaçlary agzady. Gyrymsylar näçedir, otlar näçedir?! Akademik Wawilow ylmy gözegçilik edenden soň, o jelegaýlary dünýäniň gaty gadymy we iň köp dürli ösümlikli ýeri diýip kesgitlepdir. Ösümlük dünýäsiniň baý bolşy ýaly, o döwürleriň haýwanat düýäsi hem gaty baý ekeni. Ýabany haýwanlar el degridmedik meýdanda hezil edinip ýaşaýdyrlar. Daýnalylar ol töwereklerde aýy, gaplaň, gurt, tilki, şagal, syrtlan, doňuz, torsuk, ýabany pişik, alajagözen, ýabany ýaby ýaly haýwanlaryň ellinji ýyllarda-da kändigini aýdýarlar.

Daýnalylar göçüp baranlaryndan, däne ekinine köp üns beripdirler, esasanam bugdaý bilen arpa köp ekipdirler.

Elbetde, o topragam däne üçin gaty amatly ekeni.

Daýna sözünüň manysy nämäni aňladýarka?

Bu sözüň ylmy taýdan derňewine duşmadym. Emma Daýnalyalaryň özi muny däne sözi bilen baglanyşdyrýarlar. Ol taýda däne köp ýetişensoň, däne sözi köp agzalypdyr. Orslar bolsa däne sözünü edil türkmenleriň aýdyşy ýaly aýdyp bilmän, dana, daýna diýýän ekeni. Onsoň ors harbylary ol ýer bilen bagly dürli ýazgylarda-da Daýna diýip ýazyp başlaýarlar we ol soňra obanyň ady bolýar galyberýär. Emma Daýnada ýaşaýan, Moskwada ýokary bilim alyp gelen, ömrüni mekdep mugallymy, müdiri bolup işläň ýaşulymyz Işanguly aga Daýna sözünü başgaça düşündirdi. Ors esgerleri ýoldan geçenden : “Nirä barýaň?” diýip sorayan ekeni. Türkmenlerem daýyma, daýymyňka diýýän ekeni. Onsoň orslar o sözleri Daýna diýip ýazyp başlanmyşlar. Daýna sözünü düýpden başgaça düşündirjekler hem tapylar. Daýna obasynyň käbir aýratynlyklaryny hem aýdyp geçeyin.

Bu oba türkmençiligiň iň gowy däplerini saklap otыр. Myhmansöýerlikleri çyn ýürekden. Özleri hem örän açyk, türkana adamlar. Öz bolşuny üýtgedip görünjek bolýanlardan däl. Men olaryň özüni alyp baryşlarynda hiç ýasamalyk görmedim. Özüni kiçeltme hiç ýok. Olar öz sarpasyny hem, özgäniň sarpasyny hem saklamagy başaýarlar. Başga bir ünsi çeken aýratynlyk —

Daýnalylar örän ýuwaş sesli sözleşýärler. Muny birinji gezek duýaňda haýran galýarsyň. Beýle ýuwaş gepleýän oba Türkmenistanda başga bardyr öýdemok. Bu obada ýuwaş geplenýäniniň sebäbini, bu gylygyň nädip döränini hiç bilip bilmedim. On kilometr beýle ýandaky obada we beýleki ýakyn obalarda gaýta adatydan gaty geplemek gylygy bar. Daýna barsaň, seni ýadyrgar ýaly etmeýärler. Öňden bäri gatnaşyp ýören ýaly ahwal döredýärler. Bu tapawut hem seýrek duşýan bir zatdyr. Üstesine-de

Daýnada bir-birege baglylyk, birek-birege ýardam-kömek bermäge taýýarlyk, yhlaslylyk gaty güýçli ekeni. Beýle gylygyň nädip şu günlere çenli mizemän saklananyňa haýran galýan. Belki, Daýnalylaryň gaty pukara ýaşaýandyklary munuň bir sebäbi bolup biler. Özleriniň pukaralygynyň sebäbini olar şeýle aňladýarlar:

“Daýnalylar şu günlüginde tapsa, ertiriniň gaýgysyny edýänlerden däl. Adama agyz beren Alla azygam berer.” Daýnada it az, bolany hem üýreýin, topulaýyn diýenok. Bu ahwalyň hem manysy köp. “It eýä, är daýa” diýip, türkmen aga aýdypdyr. Oba adamlarynyň ýumşak gylykly, ýagşy niýetlidigini şol itleriň bolşundan hem bilibermeli.

Bu obada eşekler in köp ulanylýan ulag, özem ol eşekleriň gaty ownuklygy geň galdyrýar. Daýnanyň eşekleri adaty eşekleriň kürresi ýaly görünýär. Ýük çeke-çeke tohumy ownana meňzeýär. Iki flýaga suwy ýagyrynysyna alyp ýa-da üstüne ýüklenen odunyň aşagynda zordan görnüp, inçe aýaklaryny sandyradyp barýan eşekleri köp gördüm.

Daýna obasynyň baş tapawudy-bu obanyň aýal-erkek, ähli ynsanynyň şahandazlygy. Olar şahandazlyga uly hormat goýmany hem başarýarlar. Şondan bolsa gerek, olar özleriniň Daýnalydygyna çuň ýürekden guwanyp ýaşaýarlar. Daýnada bir sygyr molasa-da aýdym ýaly eşidilýär. Dogrusy, şu obada sygyrlaram aýdym aýdýan ýaly görünýär. Şeýle obadan uly-uly adamlar, tutuş ýurda, dünýä belli adamlar ýetişipdir. Olary Daýnalylar hiç-hiç unutmayaýarlar hem-de olar hakda uly buýsanç bilen gürrüň berýärler. Daýnalylaryň, ähli Türkmeniň in beýik buýsançlarynyň biri hem Nury Halmämmeddir.

“Men Nury Halmämmediň obasyndan” diýmek, in bagtyýar sözleriň biridir.

Ynha, şu obada Atanepes bagşynyň üç ogly, bir gyzy ýaşaýardy. Olaram aýdym-saza ýakyndy. Atanepesiň Annahal diýen ogly has meşhur bagşydy. Oňa Bilbil bagşy hem diýer ekenler. Atanepesiň gyzy Artykgül daýza bolsa zenan aýdymalaryny aýdýan ekeni, arasynda goşgy okaýan ekeni. Artykgül daýzanyň özi hem goşgy düzýän ekeni. Onuň goşgularyny obadaşlary häli-häzire çenli aýdyp berýärler.

Keminäniň adyna berilýän “Salma gözüňden” diýen goşguda aýdylýan “Daýnanyň önüniň beýik arçasy” diýen setirler hem aslynda Artykgül daýzanyň düzen goşgusy bolmaly diýip Daýnalylar aýdýarlar. “Kemine 1770-1840-njy ýyllarda ýaşap geçen adam, Daýna obasynyň bolsa o zamanlar ady ýokdy, ýaşaýjysyz bir ýerdi. Daýna 1882-nji ýylda göçüldi ahyry” diýip, Daýnalylar öz ynamly delillerini aýdýarlar.

Şahyr hem aýdymçy Artykgül daýzanyň Hangül diýen gyzy bar ekeni. Hangül orta boýly, boýy bilen deňeçer gara saçly, ullakan ala gözli, bugdaýreňk, örän mährem bir gyz bolup ýetişipdir. Umuman hem, Sumbaryň suwuny içenleriň özboluşly bir gelşikliligi, sagdyn görünmesi, mylaýymlygy bar. Hangüliň üýtgeşik bir gzelligi diňe ol obada däl, beýleki obalarda-da bilnipdir.

Onsoň öýlenmedik ýigitleriň baş arzuwy – Hangüle öýlenmek bolupdyr. Mynasyp hem, mynasyp däl hem Hangüli duluna geçirmäge meýil edipdir. Näme bolany belli däl, ýöne soňunda, Aý bölegi ýaly Hangüli

Hanmämmed diýen bir ýigide durmuşa çykarýarlar. Hanmämmedi görenler onuň bir gözi güllüdigini, soňa görä Hanmämmed kör diýlen lakamlydygyny aýdýarlar.

Emma Hanmämmediň gözünüň öýlenmänkämi ýa öýlenenden soň gülli bolanyny bilýän ýok. Her niçik bolsa-da obadaşlar Hanmämmedi şeýle gözel Hangüle mynasyp görmändirler.

Hangüliň gözelliginiň ýanynda Hanmämmediň kemsinýänligi belli bolupdyr. Bir-birege bal bilen ýag ýaly gatyşyp gidibermänini ýaşlaryň özi hem duýupdyr. Şonda-da türkmen gelin-gyzlarynyň gadymdan gelýän däplerine görä, syr bermezlik, özüni mydama elde saklamak endigi Hangülde-de bar ekeni. Olaryň ilkinji perzendi Baýly, soň Artykgül, Aşyrberdi, Begmämmet dünýä inýär. Çaga dograny üçin Hangülün gözelligi kemelmeýär, gaýta oňa täze bir gözellik suwy çayylan ýaly bolýar. Elbetde, gözellik ähli ýerde söýülýär, ähli ýerde görüplik, görübilmezlik, gözellige çirk ýetirjek bolmak ýaly duýgulary hem döredýär. Hanmämmet bilen Hangülün ojağyna ýaman niýet bilen bakanlaram tapylýp başlaýar. Emma başinji çaga — Nurynyň dünýä inmegi bu ikisini ysnyşdyrýar. Ikisi bir ogluň üstünde kökenek bolýarlar. Öýlenen günleriniň yz ýanynda Hanmämmetde dörän gabanjaňlyk hem ýitip gidýär. Är-aýal bir-birege şeýle bir öwrenişýär weli, hat-da bir-biregiň yüz keşbi hem ünsden düşüp gidýär. Şol günleriň birinde oba toýunda gelin-gyzlar bir öýe üýşüp, gopuz çalýarlar, läledir öleň aýdýarlar, birki sany gyz heňli goşgy okaýar. Bularyň arasynda oturan Hangülem birden joşanyny duýman galýar. Hangülün ýüreginde gaýnaý-gaýnaý mумы́ya dönen, möwjügen duýgular şeýle bir owaz bilen, şeýle bir näz bilen akyp-çogup başlady.

Agaç başynda durdum,
Düýbünde duzak gurdum,
Näkes ýaryň derdinden,
Hem agladym, hem güldüm .

Gyzlar-gelinler ilki sesini kesip Hangüli diňlediler, soňra
onuň sesine ses goşup bile aýdyp başladylar. Gyradan
“Berekella Hangüljan” diýýänlerem bar.

Dutaryň perde-perde,
Her perdesi bir ýerde,
Ýagşy gyz ýaman ýerde,
Wah, ýandym-la şol derde.

Hangülün ýüzi gyzardy, gara gözlerinde ýaş buldurap-
buldurap, ahyrda, Hangül läle bendini soňlaman sesini
kesdi-de ýaglygynyň ujuny ýüzüne tutup sessiz aglady.

Onuň agysy dabarany kesdi. Öýdäkileriňem keýpi
bozuldy. Hangüle göwünlik berdiler. Az salymdan
Hangül gözýaşlaryny süpürip, ýüzünden ýaglygyny
aýyrды. Hangül aglanda-da owadandy.

—Maňa näme bold-a?! Siziňem keýpiňizi bozdum.

Aglanymy bilmän galaýypdyryn.

—Begenjiňe aglansyň-da gyz.

—Biz seni läle kakmany ýatdan çykardyňmykaň öýdüp
ýörüs. Tüweleme, sen Hangüllügiňi görkezdiň.

—Artykgül daýzaň gyzy bolarda ýatdan çykararmy?!

“Zehin eneden, kuwwat atadan” diýipdirler.

—Her näme diýseňiz-de bu agy syrly agy. Hangüljan,
gizleseň gizläber syryňy. Seň ýüregiň ýangynlydygyny
sesiň aýdyp dur. Näme üçin ýanýanyny bütin il
bilýä.

—Goýsaňyz-la, gyzlar, ýok ýerden gep tapjak bolmaň.

Läledir-dä.

Öýüň içindäki gürrüň, duldegşir öýdäkilere-de eşidilip
durdy. Toý-şagalaň sowlup, her kim öýüne ýygnananda

adamsy Hanmämmet giç geldi. Öňlerem şeýle bir açyk
ýüzli bolmadyk Hanmämmet bu gün gaty agyr ýüzlüdi.
Hangül onuň halyny bilmediksirän boldy.

– Hanmämmet, çaýyň demini alyp durandyr.
Jogap bolmady. Hanmämmet Hangüle baka gözlemejek
bolup ýüz sowdy.

–Näme, kelle agyryň tutýamy?

Ýene jogap ýok.

Hangül Hanmämmediň ýeňsesi bilen gepleşmesini
bilýärdi. Hemişekileri ýaly bir salymdan açylyşar öýtdi.
Golundaky Nuryny sallançaga saldy-da ýuwaşja üwräp
goýberdi. Demli çäýnegi Hanmämmediň öňüne süýşürdi.
Çaý içilmän galdy.

–Ýadaw bolsaň ýeriňi ýazaýynmy?

–Sen heleý, etjegiňi edip, meni oýnajak bolma! Sen entek
Hanmämmedi tanaňok. Köpüň içinde aýdym aýtmag-a
däl, öýde bir agyz gepleseňem, diliňi damagyňa gidirin.

–Bolýa, geplemedigim bolsun. Çagalary oýaraýma!

–Ikiňizi hem bir çukura gömerin, bilip goý.

– Gül ýaly çaga beý diýme. O seniň – meniň ýürek
ýagymyzdan öndi.

–Sen kime diýilýänini gaty gowy bilýäň . Mönsüremäňi
bes et.

–Hanmämmet! Sen gabanmaňy goý! Men özgä göz
galdyramdan ölüp gidenimi gowy görerin. Ynan maňa,
musurman bolsaň ynan!

–Sen lal bol! “Dutaryň perde-perde” diýip, kimi göz
öňünde tutýanyňy bilmeýändir öýdýänsiň. Bilýän,
asmandaky durnaň dem alşyny eşidýän.

—Sen eşidýäň, ýöne göreňok. Görmersiňem. İl gepine
gitme . İl ikimiziň agzybirligimize şek ýetirjek bolýa.
Senem ynanyň.

—Lal bol .

Hangül sallançagy haýalja üwräp goýberdi.

—Men lal bolaryn, Hanmämmed. Bir dilegim: başga ýüz
müň töhmet at, ýöne biwepa diýme. Ölerin, çüýrärin, sen
perdämi açdyňmy, senden başgasy meniň meýdimi görer.

Aýalam bolsam, merdana aýaldyryn, şuny unutma! Şu
günden beýläk maňa gara sürtjek bolma. Men diňe seniň
düşegiň. Öldüresiň gelýämi, ynha men, öldür. Ýöne

töhmete çydamok. —Hangül soňky sözleri agyly
aýtdy-da, ýaglygyny ýüzüne örtüp, içigip-içigip aglap
başlady. Başga ýana bakyp dik oturyşyna Hanmämmed
Hangülün agysyna erejege meňzemeýärdi. Hangül
gözleriniň ýaşyny ýaglygy bilen syldy, emay bilen
arkadan baryp ýakyn oturdy-da Hanmämmediň sag
goluny gorka-gorka gujaklady.

—Hanmämmed, men seniň naçaryň ahyry. Hanha,
sallançakda ýatanja perzendimden ant içýän, ynanmasaň,
Kuran getir, alnyma goýup ant içeyin, maňa beýle horluk
etme. Sen soltanyň, men gynagyňdyryn. Aýagymy
gyşyk basanymy gördügiň hanjarlaýgyn,razydyryn.Ýöne
öz gözüň bilen görgün.Gepe
ynanma.

Hanmämmed sarsmady, hiç bir sözem diýmedi. Hangül
ýene aglap başlady. Eşidiler-eşidilmez agyly pyşyrdady.

Beden ýar-a, beden ýar,
Aklym haýran eden ýar,
Owal-a beýle dälidiň,

Meger, gepe giden ýar.

Hanmämmet eliniň tersi bilen Hangüli batly itip goýberdi. Hangül ol zarba çydaman keçä ýazyldy. Agyr hem gamly oturdy-da sallançagyň bagyny haýalja çekip başlady. “Wah, Allajan, näme üçin meni owadan ýaratdyň? Şu jebirleri görmek üçinmi? Meniňem gözümi Hanmämmediňki ýaly gülli et-dä, Allajan! Hanmämmediň ýüregine giňlik ber, Allajan! Gabanmasyny ýok et, Allajan!”...

Sallançakdaky Nury ajpgyp oýandy, assaja gygyryp dodajyklaryny şapbyldatdy. Hangül Nuryňy sallançakda ýanap, emdirip başlady. Oguljygynyň ýyly demi göwsüne urup, Hangül ýene bozuldy, aglamajak boldy, sesi çykmady, emma gyzgyn ýaşlar gözlerinden paýraý-paýraý Nuryňyň gözlerine, maňlaýyna, saçlaryna akdy. Belki-de o gözyaşlar ene süýdüne gatylyp, Nuryňyň dodajyklaryny ajdyp gidendir. Bir salymdan Hangülün ýorgan-düşek ýazjak bolmasyna üns bermän, Hanmämmet donuny üstüne ört-di-de gyşardy. Onsoň Hangül onuň üstüni ýorgan bilen örtüp, aýak ujuny dony bilen basyrdy. Şo mahal beýle ýanyndaky bir öýden birki gyzyň läle aýdýan sesi eşidilip-eşidilip gitdi.

Aýlarym agyllaşar,
Gargalar gagyllaşar...

Hangül pessejik penjiräniň galyň örtüsinden jyklady . Daşarda sowuk Aý dogupdyr. Dym-dyrslyk. Ýañky gyzlaryň sesi hem eşidilmedi. Şemal kesildi öýdýän. O läläniň soňy nähilidir-ä? Hangül ony unudypdyr, Hangülün sesi çykmanyna näçe wagt boldy. Ýüregi ýarylyp barýar, ýürek läleden dolupdyr, owazdan püre-

pürülenipdir. Bir daşary ylgap çyksa, aýak ýalaň çyksa, depä dyrmaşaga-da töwerege bakyp, şemala goşulyp, lälä gygyrsa. Köräp duran gursagyny gowzatsa. Läle aýda-aýda, sykylan nar ýaly boşap galsa.

Hangül zordan, gaty zor bilen özüni saklady. Ýogsa, penjiräniň önünden aýrylyşyna, daşary ylgajak bolup birki ädim hem ätdi.

Dur! Dur!! Seniň aýdymyň soňy ahy-nala bilen tamamlanar. Gapy açylanyny duýsa, Hanmämmedet ýañadan partlamazmy, ganygyzgynlygyna etmesiz bir işi edäýmezmi?! Saklan! Saklan!

Gapydan dönen Hangül emäý bilen baryp sallançaga egildi. Ogly myssyllap ýatyr, Hanmämmede baka garap goýberdi. Olam sessiz. Hangül ýag çyrany öçürdi-de sallançagyň bir ýanyna maňlaýyny diräp oturdy. Uzak oturdy. Ol hiç köşeşerlikli däl. Näbelli bir güýç onuň ýüregini o göwrä sygyranok, ýarylaýyn-ýarylaýyn diýýä, partlasy gelýä. Özem läle aýtsa, aýdym aýtsa, soňky wagtlar diline gelýän goşgy setirlerini aýtsa ynjalar.

Häzirem ol sessiz dodaklaryny hereketlendirip, ýadyna düşenleri aýdyp otyr.

Bilbilim garga boldy,
Maňlaýym gara boldy,
Ölenler öldi gitdi,
Galanlar yrga boldy.

Ýok, ýok. Bu gün ynjalyk ýok. Näçe sözläni bilen içdäki tupan köşeşerli däl. Ynsan bedeninde ýürek ýumruk ýalyja weli, ne göwrä sygýar, ne dünýä sygýar. Hangül ýerinden turdy. Näme bolsa şol bolsun. Daşary ylgamasa, öý howasy ony gowrup-köýdürüp baryar. Ýandym-la, bişdim-le, öldüm-le!

Hangül gapynyň sowuk agajyna el degrende togtady. Aklyňa aýlan, özüňe rehmiň inmesine-de çagajygyňy unutma. Tümlükde Hangül ýere çökdi, az salymdan emedekläp sallançagyň ýanyna bardy. Oguljygynyň ýañajyklaryna aýasyny goýup, çaganyň yssysyna ýylyndy. Birdenem agysy tutdy-da, beýle ýana başyny goýup, aglaý-aglaý surnugyp, uklap galdy.

Hangül şol gijeden başlap, aýrylmajak bir ýalňyzlyga uçrady. Şol gijeden başlap, ol öz äriniň gözlerinde özüne baka ynamsyzlyk, güman we gahar duýgularyny görmäge başlady. “Är-aýalyň urşy-ýaz gününüň ýagşy” diýseler-de ol ýagyş-ýagmyrdan geçene, aňzak-buzluga ýetene meňzeýärdi.

Hangül adamsynyň gabanjaňlygynyň, sarpa saklamaýşynyň baş sebäbini özüniň özgelere meňzemeýän gözelliginden görýärdi. Ol bir mahallar gyz wagty gözelligine buýsanan bolsa-da, elbukjasyndaky aýna uzak-uzak bakyp oturan bolsa-da, özüne göwni ýetýän ýigitleriň maý tapyp öz söýgülerini duýduranlarynda gaty başy dik dyman bolsa-da, häzir onuň ahwaly başgady. Ol Hanmämmetden özgäni göresi gelmeýärdi, Hanmämmediň muňa ynanmagyny, göz ýetirmegini isleýärdi. Emma Hanmämmetde ol inçelik ýokdy, gödekleç boýnyýogynlyk oňa häkimdi. Hangüle ýetibilmedik, emma içinden arman çekýän bir topar ýigidiň göribilmezlikden ýaña içi çüýreýärdi. Olar bir ýollar arkaly Hanmämmet bilen Hangülüň agzybirligini bozup bilseler ynjaljakdylar. Muny Hangül aňry ýany bilen bilýärdi, ýolda-yzda, toý-tomgada özüne bakan her bir erkegiň neneňsi niýetiniň barlygyny gabak aňrsyndan görmegi ýalňyşsyz başaryardy. Ol şeýle üşüklidi, emma Hanmämmet ol duýgulara ýetip bilmän, şo gaharly dymyp ýördi.

Soňky wagtlar Hanmämmede dost görnüp, öýlerine
oturmaga gelyänleriň arasynda-da Hangüle ýiti-ýiti
bakýanlary Hangül duýsa-da Hanmämmede duýmaýardy.

Şo sebäpli, bir gün Hanmämmede açylyşyp, är-aýal
gatnaşygy adaty durkuna gelende Hangül Hanmämmede
bu ýagdaýy ýañzydasy geldi.

—Hanmämmede, bir zat aýtjak weli, akyl berýä diýmegin,
sen “dostum” diýip dostlaryňa kän bir ynanybermegin
diýjek bolýan.

Dost men diýen kändir weli,
Wepadar üçin aglaryn.

diýýä gadymkylar.

—Meniň dostlarymdan ikilik çykanok, indem çykmaz,
inşalla. Bir aýal aýtdy diýip, dostumdan geçip bilmen.

—Sen maňa ters düşünme. “Haýwan alasy daşynda, ynsan
alasy içinde” diýýärler. Ähli dostuň ýamandyr öýdemok,
ýöne ...

—Meniň dostlarym bilen ne işiň bar?! Sen özüňe seretsene.
Seniň joralaryň seni oýnajak bolup, Hangül gowy aýdym
aýdýa, gowy goşgy okaýa diýşip, seni masgara etjek
bolýarlar.

—Näme, ejem aýdym-goşgy aýdany bilen masgara
boldumy?!

—Ýaşy bir çene baransoň aýdanynyň zyýany ýok.

—Ejemiň-ä dogup-döräli bäri dilinde aýdym-goşgumyş.

— Ýalandyr.

Hangül, mundan artyk gidiberse, Hanmämmedeň
gaharyny getirerin öýdüp sözlemedi.

* * *

Zamanalar birgeňsi üýtgäp ugrady. Eşidilýän habarlar gulaga ýakman başlady. Soňky wagtlar bu kiçijik Daýna obasyndan esgerlige köp kişi çagyryldy. Erkekler öz dogduk obasyndan uzaga gidesi gelmän, maşgalasyny başsyz goýasy gelmän gaçybatalga gözläp, her tüýsli pikir etdiler. Hanha, oba ortasynda oturan Seýitnurlaryň birbada iki ogluny esgerlige almakçy bolup, Bäherdene çagyryp başladylar weli, bir gije tutuş maşgala göterilip gidipdir. Ir bilen goňşulary gelse, daşky gapynyň kilit ýerine bir çöp ötürligiligini görüpdiler. Olaryň nirä gideni belli bolman galdy. Başga bir oba göçdülermi, ýa dag içinde, il gözünden çetde bir gizlinje ýere gondularmy, ýa Bäherdeniň gaýrasynda ýazylyp ýatan çölde bir guýynyň başyna bardylarmy, Alla bilsin. Eýran tarapyna geçip giden bolmaklary hem bolup biljek zat. O tarapda-da türkmen bary ýaşaýar.

Her niçik bolsa-da, bir-birege öwrenişip, bir-birege goltgy berişip, bir maşgala ýaly oturan oba üçin beýle habar uly urgy boldy. Dünýäde ýeke galan ýaly boldular. Bir ýerlerden bir bela ýetip gelýän ýaly, emma özleri mundan bihabar ýaly duýgy döräp başlady. Seýitnurlaryň maşgalasyndan habar bilibilmän ýörkäler, oba mugallymy bolup işläp ýören, öýlenenine ýaňy birküç aý bolan Ýusup hem bir gije ýitirim bolupdyr. Ýatylar uçurlary daşardan biri “Ýusup, Ýusup” diýipdir. Ýusup daşary çykypdyr. Şol çykyşy. Gelnı pahyrjyk, uzak garaşyp, ahyry “Gelmedi-le” diýip daşary çykypdyr. Ses-üýn ýok. Onsoň goňşy-golam, garyndaş bary örüzilip, gijäniň içinde her ýerden habar alypdyrlar. Emma Ýusupdan derek tapybilmändirler. Ýalňyz galan gelin üçin gije hem-de geljekki gije-gündizler dowzaha dönüp,

ýerli häkimýete, kolhoz başlygyna, Bäherdene habar berseler-de “Gördüm-bildim” diýen bolmandyr. Seýitnurlaryň maşgalasynyň gürüm-jürüm bolmagynyň üstesine, Ýusup mugallymyň ýitmegi Daýna halkyna dowul saldy. Obada uly-kiçi, aýal-erkek, ähli halaýyk diňe şo ýitigleriň gürrüňini edip başlady. Elbetde, myş-myşlaram rowaç aldy. Agzyýelliler palaw iýençe hezil edindiler .

—Seýitnurlaryň gaçyp baran ýerine Ýusubam baranmyş, her gije obada üç atly aýlanýamyş. Şolar adam ogurlaýamyş. Gün batdygy öýden çykmaweriň.

—Beýdip, gorkup ýaşap bolmaz.

—O-how, bu gürrüňler çişip-çişip, ahyrynda, ýetmeli ýerine ýetmeýämikä? Üç kişiniň hötdesinden gelibilmeyän bolsalar, bolmaz ahyry.

—Ýusuby Şeýtan köpriň ýakynynda bir gowakda görenmişler. Diýwana ýaly, saç-sakgaly ösgünmiş diýýä.

—Woýenniler Ýusuby nirede görseler atjakmyşlar. Ol döwletiň garşysyna bir zat diýenmiş diýýäler.

—Seýitnurlar näme, olaram döwlete söz aýdypmy?! Olar-a pukaraja külbesinden başga zady bilmezdiler. Gowy adamlardy.

—O-how, olar ölen ýaly gürrüň etme. Ertir geläýseler utanarsyň.

—Näbileýin, geläýse-hä bolýa weli. Bu goňşy obadanam ýiten bamyş diýýäler. Bir bela gopýa, biz bilemizok.

—Bir ýerde uruş turanmyş diýýäler, ähli erkek göbekli şoňa sürüljekmiş.

- Meni bir ýitirmäýedirler, çül çagajyklarym aç öler.
- Mürçeden bir günde dokuz ýigidi woýennä alanmyşlar.
- Çendirden baş maşgala Eýran tarapa göçüp gidenmiş.
- Soňky wagtlar oba içinde ýat adam köp duşýar. Düýn biri gabat geldi weli salamymam almady.
- Allajan, özüň ýagşysyny et-dä.

Hanmämmet şo dymyp ýörşüne bu gürrüňleri gaty dykgatly diňleýär. Uzak-uzak pikire batýar. Ol maşgalany goramaga amatly ýer gözleýär. Eger Daýnada rahatlyk bolman, adamlary şeýdip ýitirim edip ýörseler, bir gün özüne-de nobat ýetjegini oýlanýar. Hanmämmet diňe çagalarynyň atasyz ýetim galjagyny däl-de, eýsem aýaly Hangülün başy boş galjagyndan howatyr edýär. Hangüli başga biriniň aýal edinerinden gorkýar. Hangüli baş çagaly aýal görnüşinde däl-de henizem şol öňki owadan gyz görnüşinde görýär. Şeýle aldawçy görnüş ony kyn günde goýýar hem-de Hangüle şübhe-güman bilen bakdyrýar.

Hangülün gyz owadanlygy galmadyk bolsa-da, ol dört ogul, bir gyz doguran aýala hiç-hiç meňzemeýärdi. Onuň giň maňlaýy, alkymlary, bilekleri ak kümüşden guýlan ýaly owadandy. Ýarsmadyk göwre derek ýalydy. Ol owadanlyga gelin owadanlygy diýilýärdi. Hanmämmediň gabanjaňlygyndan ýaňa çeken ejirleri hem Hangülün gözel durkuna täsir edip bilmändi. Şol gelin owadanlygy ähli dertden rüstem görünýärdi. Emma owadanlyk ýitmese, gabanjaňlyk ýitmejek ýaly. Hanmämmet indi günde-günaşa gowga turuzmasa-da, wagtal-wagtal bulanyp alýardy, özem Hangüli aýal-gyzlaryň üýşmeleşine goýbermejek bolup, ýüz-müň bahana arýardy. Bir gün Hanmämmet gijara işden geldi weli,

çagalar gapyda oýnaşyp otyr, emma Hangül ýok.
Çagalardan sorasa suw almaga gitdi diýdiler.
Hanmämmet öýüniň gapysynda birahat halda iki ýana
garanjaklady. Ol sabyrsyzdy. Güzere baka böküp
barjakdy. Şo mahal beýle ýandan suw kädili geçip barýan
bir zenan Hanmämmedi gördi-de suwly gabyny ýere
goýdy.

—Hanmämmet, Hangül ýarawsyz öýdýän, suw başynda
aglap otyr. Ýör gideli
diýsemem gaýtmady. Özün git-de kömek edip getiräý.
Hanmämmediň öýi Dänegulyň depesiniň orta bilinde. O
taýdan inip, mellekleriň arasy bilen aýlanyp-öwrülip, soň
tokaýyň içi bilen ep-esli ýöräňsoň, Sumbardan suw
alynýan güzere barýaň. Hanmämmet Sumbara ýakyn
baranda, derýanyň şaggyldysynyň ýany bilen Hangülüň
agyly sesini eşitdi.

Bilbilim garga boldy,
Maňlaýym gara boldy,
Ölenler öldi gitdi,
Galanlar yrga boldy.

Hanmämmet çybşyldap bardy-da güzere jyklap bakdy.
Hangül kenarda mahal-mahal suwa çöpjagaz, şahajyk
zyňan bolýar hem-de gözýaşlaryny sylp läle aýdýar.
Hangülüň bu zaryn owazyny derýa diňleýärdi, ol
owazdaky ýalňyzlyk, söýgä teňnelik, bu dünýä
azaplaryny çekmäge taýýarlyk, geçene gynanyp,
geljekden umytlylyk duýgulary derýany hem
elendirýärdi. Derýa Hangüle syrdaş bakýardy.
Töwerekdäki gaba-gaba toraňňylar, uzyn-uzyn derekler
Hangülüň owazyna çydap bilmän, iki ýana baş
ýaýkaýardylar, gözýaş ornuna ýapraklaryny derýa

dökýärdiler. Beýle ýanda böwürslenler başyny sallap,
Hangülün owazyndan ýaña gama batyp sessiz otyrdy.
Diňe Hanmämmet töweregiň bu ahwalyny duýmaýar.
Käşgä duýsady. Käşgä bile gam-hesret çekişsedi, käşgä
ýürek eresedi. Şeýle bolsady, şonda Hanmämmet emäý
bilen gelip, Hangüli gujaklar, başyny döşüne gysar, onuň
ajy gözýaşlaryny öpe-öpe guradar, saçlaryny sypar,
bagryna basar. Şeýle bir ýumşak, şeýle bir ýüpek ses
bilen: “Hangülüm, gülleriň hany, saňa näm bolýa, näm
bolýa? Men mydama ýanyňdadyryn. Seni ýalňyz
goýmaryn. Hangüljan, köşeşsene. Hany, maňa bakyp
ýylgyrsana” diýip özelener. Hangül ýene lälä başlady.

Hüwdi-hüwdi hüwlendiýä,
Suwda balyk köwlendiýä,
Balyk diýip tutanym-a,
Ýylan bolup towlandyýa.

Hangülün gözlerinde ýaş köpeldi. Ol barha batly, barha
zarply aýdasy geldi. Ýürek pessaý uçasy gelenok. O
ýürege deň geljek, oňa laýyk geljek owaz zerur.
Hangül häzir bu töwerekde özüne düşünmeýän, özüni
söýmeýän-halamaýan bardyr öýdenok. Hat-da gije
bolaryny diläp, hininde ýatan gurtlaram bu zarynlama
ýumşayandyr öýdýär.

Ýok, ýok. Arkaňda adam bar, Hangül!

—Dälirediňmi?! Lal bol! Ýör öýe! —Hanmämmet gazaply
gygyrды. Hemişeler bolanlygynda Hangül tisingerdi,
buýrugа boýun bolardy. Emma bu sapar beýle däl, rahat
bakdy-da: Hanmämmet, gelsene, gel, meni derýa zyňyp
goýber. Seniň eliňden öleýin. Saňa gurban bolaýyn,
Hanmämmet!

—Lal bol, ýör öýe.

—Bir salymjyk duraly. Maňa bir zad-a bolýa. Ýüregim
ýüregime syganok. Hanmämmet, bilýän dämi, göwrämde
ýene çaga bar. Maňa kömek et, men
däliräýmäýin. Azajyk duraly. Azajyk duraly. Wah,
çagajyklaryma nebsim agyrýa. Men olaryň enesi ahyry.

—Goý-how, samramaňy. Düş öňe.

—Gaýrat et, Hanmämmet, maňa kömek et.

Hanmämmet ony diňlemedi. Suw kádi bilen suw susup
aldy-da Hangülün elinden gaharly tutup, öýe baka
gaýtdy.

—Sen meni oba masgara edýän. Dälirän günün ýere
gömerin. Beýdip, ile gep bolup gezmerin.

Hangül sözlemedi. Emma köňlünde turýan tupan
köşeşmän, gözýaşlar ýodajyga seçelendi geldi. Içki
dünýäsinde bolsa lälemi, aýdymmy, goşgumy...
çogýardy. Hangül olary içinden gaýtalap gelýärdi.
Ümüş-tamyşlykda, gapynyň bir gyrasynda bir-birine
gyslyşyp oturan çagalar ejesini görenden “Eje-de, eje!”
bolşup, Hangülün eline, köýneginiň synyna ýapyşyp öýe
bile girdiler.

Hangül dymýar, gözlerinden ýaş akýar. Ol
çagajyklarynyň başyny, arkasyny sypaşdyrýar. Uly ogly
Baýly, Artykgül, Aşyrberdi, Begmämmet indi ep-eslije
bolupdyr. Olar beýleräkde otyr. Ýaňy ýöräp ýörenje Nury
bolsa ejesiniň gujagyna giripdir. Ol ejesine bir zatlar
diýýär, emma ejesi ony eşitmeýän ýaly. Şo-ol bir nokada
göz dikip otyr.

—Hany, doňup oturma-da çay-naharyň ugruna çyk. —

Hanmämmet zarply sözledi. Baýly ylgap çykyp, ojakda
gaýnap duran tüňçäni getirip demledi. Saçak ýazdy. Onuň
hereketine guwanyp bakan ejesi: “Baýlyjan, küýzän

düýbündäkije ýagy käsä guýup kakaňa ber, oglum” diýdi. Ejesiniň gepläp başlamagy çagalary begendirdi. Hälden bäri öýi daraldan içgysgynçlyk çagalardan aýrylyp başlady.

—Eje, häli Annasoltan daýza gelip gitdi. Uruş turanmyş diýýä. Bäherdenden bir kişi gelenmiş, şol aýdanmyş. — Baýlynyň bu sözi Hanmämmediň gulagyny gazap gitdi. Ol çaýyna bir bölejik ýag atyp, çörek batyryp, iýip-içensoň ýene donuny geýdi-de geplemän çykyp gitdi. Hanmämmet giç dolandy. Çagajyklar bir hatar bolup ýatyr. Ölügsi ýanýan ýag çyranyň aňyrsynda Hangülün oturan keşbi zordan görünýär.

Öňki gezeklerdäki ýaly, Hanmämmet dostlarynyň ýanynda oturyp gelen bolsa, yrsarap, bir bahanajyk tapyp Hangülün üstüne herrelmelidi. Hem öz keýpini bozmalydy, hem Hangülün keýpine sogan dogramalydy. Hangül muňa garaşýardy. Emma bu sapar başgaça boldy. Hanmämmet donuny çykaryp, Hangüle ýakyn ýere geçip oturdy. Sesi hem ýumşak çykdy.

—Eşitdiňmi? Uruş turanmyş. Nemisler çozanmyş. Ähli erkegi urşa sürjekmişler. Derýadan aňry geçiläýse näder.?

Derýadan aňry geçmek—Eýrana geçmekdi. 1917-nji ýylyň, soňraky ýyllaryň gowgalarynda köp-köp türkmen maşgalalary Eýran tarapa geçip, o taýdaky türkmen obalarynda gaçybatalga tapdylar.

Hangül birbada jogap bermedi, uludan dem aldy, näme diýjegini oýlandy.

-Geçmek aňsat, ýöne il nädýä, şoňa görä bolsak gowy bolmazmy? Dogduk ýeriňi terk edip, ýat ýurda gitmek gorkunçdyr-la.

- Baş çagamy, aýalymy ýeke zyňyp, Orsyýete
gitmegem-ä jennete giden ýaly däl. Onsoňam urşa
girmel-ä, öljegiňi-galjagyňy Alla bilsin.

—Turan uruş, ýatybam biler. Iliň ümzügi nirä bolsa, bizem
şo tarapa gideli.

—Seňki belli-le . Sen äriňden dynybilseň, hezil edinersiň-
le. Erkeklere aýdym aýdyp berip, bäý-bäý, özüňi
güjeňlärsiň-ä.

—Sen gitseň, baş çagam ýetim galýa. Onsoň men çagamyň
ýetim galaryna dözer öýdýämiň?! Agzyňy haýyr açaweri.

—Men başga çykalga tapmasam, maşgalamy derýadan aňry
geçirmeli borun. Soňuny soň görübereris.

—Ilden çykmaýak bolaly, Hanmämmet. Alla bardyr. Gaty
howlугyberme. Aljyrana şeýtan ýardamçy diýipdirler.

--Hudaýa ynansaň ynan, eşejigiňi berk duşa-da
diýipdirler.

O gije ne Hanmämmet, ne Hangül rahat uklady. Ýüz
müň pikir başa gondy, hiç birine jogap tapylmady.

Ata-ene geljekki günlerde, aýlarda başlaryna ne
kysmatlar düşjegini, ne wakalar görjegini, ýanynda
myslaşyp ýatan çagajyklarynyň ne ykbala sataşjaklaryny
häzir gümanam etmeýärdiler. Adamzady bu günlere
getiren we elmydama öz yzynda ýüwürden ýagşylyk
umydy Hanmämmet bilen Hangüli hem aldawly ýoluna
düşürdi. Uruş turdy habary Hangülün öňki gamyny,
düşnüksiz we hiç-hiç egsilmeýän gamyny hasam
artdyrdy.

Garyp –gamgyn başym bardy.

Gam üstüne gamlar ýagdy.

Ýalňyz başyma gar ýagdy.

Garyň gap-garasy ýagdy.

* * *

Hanmämmet ýoldaşlary bilen dagda bugdaý ormaga ýatymlyk gitdiler. Tä bugdaýy orup, döwüp, harman atyp, samanyňy bir ýana, çäjini bir ýana üşürýänçäler şol taýda galýardylar. Şol günleriň birinde Daýnadan dört ýigidi urşa çagyrdylar. Türkmenler o döwürler front sözüni özüçe pyront diýip üýtgedip aýdardylar. O söz agzalsa ölüm, ajal agzalýan ýaly ýakymсызлык duýulýardy. Köplenç, toýa ugratmak diýerdiler. Anha, şol dört ýigidi toýa ugratmaga oba mekdebiniň beýle ýanyndaky aýmançada dogan-garyndaşlar, obadaşlar üýşdüler. Ilki bir gamlylyk, sussupeslik, dymyşlyk bardy. Kä ýerde agy sesi eşidilýärdi. Begsoltan diýen zenan geldi-de öz hökmüni ýöredip başlady. Begsoltanyň diňe sesiniň eşidilmesi mähelläniň göwnüni göterýärdi.

—Aýu, adamlar! Näme beýdişip, boýnuňyzy sallaşyp dursuňyz? Näme, ýasa geldiňizmi?! Biz-ä ýigitlerimizi toýa ugradýas. Gülüp gitsinler, gülüp gelsinler. Allajan! Duşmanyň ýüzi aňrydyr, inşalla! Hany, Remezan, gel, gel, öňe geç, bakaly.

Toýa gidýänleriň biri Remezandy. Ejesi onuň yzyndan gelýärdi, gözleri aglaý-aglaý gyzaryp, henizem ýaşlydy. Begsoltan olara güler ýüz bilen bakdy.

—Remezan jan ! Özün bilýänsiň, menem ile aýdyp durmaýyn. Şu derek boýlujalary görýäň dälmi?! — Begsoltan topar bolşup duran gyzlara elini uzadyp goýberdi.— Şularyň biri saňa aşyk . Ýürejigi her uranda: “Remezan, Remezan!” diýýä. Toýdan gelen günün

öýlenäýmelijedir. Ýöne uzak ýere gitdim diýip, ors-pirs
zyžna düşürip geläýmegin.

Şo mahal üşşmeleňiň içinden bir rus aýaly elini
Begsoltana baka salgap, sap türkmençe degişme äheňli
gygyrdy.

—Näme, ors-pirs adam dälmi?!

—Wi-i, Dusýa dogtor, seň barlygyňy bilen bolsam
aýtmazdym. Üstesine, sen Remezanyň göbek enesisin-
ow, şon üçin batyr gepleýänsin. Onsoňam senden ors
bolmaz, sen-ä Daýnanyň orta barmak ýaly ýerinden
ahyry. —Begsoltan toýa gidýän Aman atly bir ýigide
ýakyn bardy. —Amanjan! Didäm! Seni söýýän gyz-a
Aman bile gitjek diýip dyzaýa. Ol-a orsyýetmiş,
dowzaha-da bile giderin diýýä. Zordan alyp galdym.
Unutmagyn, Amanjan! Daýnalydan gowy gyz dünýäde-
de ýokdur.

Ýaşulularyň biri Begsoltana ýüzlendi.

—Hany, Begsoltan, sen bu ýigitleriň syryny açyp,
utandyryp durma-da, gelin- gyza aýdym aýtdyrsana.
Gulagynda Daýnaň sesi galsyn.

—Eşidýäňizmi, halaýyk, Tagangylyç agamyz otuz ýyllyk
dulluga çydaman, gelin-gyzyň sesini eşdesi gelýä.
Bolmasa, ýigitleri toýa ugradyp, Tagangylyç agamyzy
öýeräýsek nädýä?! Hol, gaýraky öýde oturanja mama
bardyr-a, nämedir-ä ady?! Hä-ä, Gülöwser mama. Şolam
bir amatlyja biri bolsa aýdawergin diýipdi. Garry dagy
däl. Ýaňyja segsenden geçdi.

Köpçülik mazalyja ýumşaşdy. Ogluny fronta iberýän,
bagry kebab bolup duran eneleriňem gözýaşy kepeşdi.
Begsoltan Hangülün ýanyna bardy.

—Edil üstünden bardyň. Sypdyrma. Artykgül daýzaň
gyzylygyny görkezsın. Halaýyk Hangülüň aýdym
aýdaryny isledi. Onda-munda el çarpyşdylar. Hangülüň
bir tarapynda Nury ejesiniň alaça köýneginiň synyndan
ýapyşyp, töwerege gaty gyzyklanyp bakýar. Kämahal
ejesiniň ýüzüne seredýär. Ol köpçüligiň içinde ejesiniň
adynyň tutulmagyna, hemmelerini ejesine bakmasyna
guwanýar. Onuň ejesi başga eje.

—Hangül gelneje, Bibijany aýdaý.

—Hangül, bolsana! Goşgy aýdaýsana.

—A gyz, bütin ili garaşdyraýdyň-la, gyz.

—Aýdar, aýdar.

—Hangül, bolmasa gopuz çalaý.

Hangül bu üýşmeleňe gelende “Köpüň öňüne çykmaryn,
ne aýdym aýdaryn, ne gopuz çalaryn. Hanmämmed dagda
orakda bolsa-da eşider. Ýene gowga gopar. Gerek däl-le,
bizarym çykypdyr” diýip gelýädi. Emma bu mähelläniň
beýdip ýalbaryp durşy, urşa gidip barýan ýigitleriň
göwnüne goltgy bermäge yhlasy, üstesine-de öz könlünde
hiç egsilmeýän gamyň ýene möwjükip başlamasy
Hangüli odukdyrды. Ol dört ýigide göz aýlap goýberdi.
“Olar toýa gidenoklar ahyry. Dowzah oduna gidýäler. Ýa
gelerler, ýa gelmezler.

Gelseler-de öňküligine gelmezler . Ýana-ýana, köýe-köýe,
gowrula-gowrula gelerler. Onsoň, bir salym bolsa-da,
olaryň göwnüni açmasa bolmaz ahyry. “Hangül gelneje,
bir aýdymyňyzy bizden gysgandyňyz-ow” diýseler, aýp
bolar.”

Begsoltan Hangülüň ahwalyny gaty gowy bilýär, Hangül
köpüň öňüne çyksa, Hanmämmedden ezýet baryny
çekýänini-de bilýär.

—Aýu, halaýyk. Eşitdim-eşitmedim diýmäň. Hangüle aýdym aýtdyrys weli, Hanmämmede şugullan, namardyň pisidir.

Nury öz ejesiniň beýleki ejelerden has belentligine, öz ejesine ähli kişiniň hormat bilen bakýandygyna guratnykly göz ýetirdi. “Meniň ejemden gowy eje ýok”.

Hangül aýdyma başlanyny bilmän galdy. Ol aýdym setiriniň ýarysyny aýdanda, ikinji ýarysyny ýakynda duran dört-bäş gelin alyp göterdi.

Hangül:

Daglar başy duman-duman,

Gelinler:

Ýel gelýäle, Bibijan.

Hangül:

Bulut oýnap, çaýlar dolup,

Gelinler:

Sil gelýäle, Bibijan.

Hangülün sesi bu seslere meňzemeýän, aýratyn bir duýguly sesdi, hem beýikdi, hem kuwwatlydy hem-de o sesde näçe diýseň gam bardy, dünýä pelsepesi bardy.

“Sen ölme, men öleýin” diýýän mahmal sesdi. O sesi eşiden ereýärdi, Gün güýçli gyzdyranda şatyrdaý-şatyrdaý, bölek-bölek bolup gidýän buzlar ýaly. O sesde seniň halyňa duýgudaşlyk bardy, o sesi eşideňde bu ömre çuňňur umyt döreýärdi, o seni gaflat ukusyndan oýaryp, gül-gülälekli meýdanda gezdirýärdi.

Hangülün sesi şeýle bir durudy weli, ony diňlän ýuwduna-ýuwduna diňleýärdi, hamana o sesi dury suw kimin içýän ýaly.

Bütün Daýna Hangülün bu jadyly sesi bilen jadylandy. Ertiriň tämiz howasynda o ses uzaklara ýaýrady. O sese

ses goşjak bolup Sumbar öňküden çus akyp başlady,
derekler, toraňňylar galyň ýapraklaryny bir-birine çarpyp,
el çarpýan ýaly şapyrdadylar. Bilbiller, jok-jokylar,
hüýpüpikler öz sesinden utanyp, Hangülün sesine
meýmireşdiler.

Hangül bu dünýä şeýlebir aşykdy weli, Leýli Mejnuna,
Mejnun Leýlä munça aşyk bolmandy. Şo sebäpli,
Hangülün sesi iň beýik aşygyň sesidi. Şol bir
wagtda-da o ses Dünýä gamyny öz ýüreginden geçirýän
Enäniň sesidi. Häzir ähli Daýnaly kiçijik balady, Hangül
beýik enedi. Ol ene bütün Daýnany sallançakda üwräp,
hüwdüleýärdi.

Halaýyk dünýäni unutdy, özüni unutdy, birsalym Jennete
düşdi.

Kiçijik Nury Hangülün alaça köýnegine şo ýapyşyp
durşuna, töweregiň bu görnüşini tutuşlygyna beýnisine
siňdirdi. Ejesiniň bu owazlary oňa üýtgeşik bir duýgy
berdi. Nuryň çaga ýüregi gursakda bökjekledi. Özi
hem tasdan gygyryp goýberipdi. Içki joşgun ony
düşnüksiz bir hala saldy. Nury ejesiniň köýneginiň syny
bilen ýüzüni ört-di-de sessiz aglady.

Şu mahal hiç kim Nura üns bermedi. Aýdym aýdylýarka
bir zenan Hangüle gopuz uzatdy. Aýdym tamamlanan
badyna Hangül gyzgyny bilen gopuz çalyp başlady. Onuň
gözleri ýumuldy. Halaýyk başga bir dünýä girip ugrady.
Giň bir sähra. Uzaklardan at toýnaklarynyň dükürdisi,
gylyç-galkanlaryň gümmürdisi eşidilip başlady. Bu
duranlar birmahallar bolan söweşleri, ýagy çozuşyny,
talaňçylyklary, ahy-nalany göz önünde janlandyryp
ugrady. Eli gyrkylykly gelin töweregine egrilişip, gylyç
urjak bolýan duşmana gyrkylyk sançýar. At üstünde ak
telpeğini lowurdadyp barýan ýigidiň naýza gursagyna
çümýär.

Ýene at dükürdileri, peýkam süýnmesi, gaýa gopan ýaly
owazlar ýürege siňýär.

Hangül gözünü ýumup, şo çalyp durşy. Depgin
gowşamaýar, barha bat alýar. Şo pursat Hangülün başyna
: “Şu dört ýigidiň gidişi gidiş bolar, gaýdyp dolanmazlar”
diýen pikir geldi weli, Hangül gopuza urmasyny tapba
kesäýdi. Ol näderini bilmän, gözýaşlaryny ýeňi bilen
sylyp, göni dört ýigide baka ýöräp ugrady, şonda
köýnegiň synyna bukulan Nuryň agyly ýüzi göründi.

—Allajan bizlikdir, biz ýeňeris, işalla. —Hangül oğlanlary,
olaryň enelerini birme-bir gujaklap çykdy.

—İşalla, geleňizde-de şeýdip garşylarys, Allajan.

Hangül bu sözleri aýdyp, başa gonan hälki pikirini
başdan kowasy gelýärdi, oňa garşy durasy gelýärdi.

Şo mahal beýle ýandan harby geýimli bir atly geldi.

-- O taýda bize garaşyp durlar. Gijä galýas. Hany oğlanlar,
tizräk araba münüň. Tiz boluň!

Arabalar obadan çykyp ugranda, bu kiçijik obanyň
adamlary el bulaşyp galdylar. Eneler, beýleki zenanlar
yaş dökdi. Hangül o ýigitleriň gelmejegine ynandy-da has
beter bozuldy, birdenem boýnundaky üç künjeklije
dogany çözdü-de: “Bar, Nuryjan, ýet oglum. Şu dogany
oğlanlaryň birine ber. Allajan, ählisini aman saklasyn”
diýdi. Nury on-on bäş ädim öňden baryan arabalara baka
ylgady. Ol yzky arabany ýetip, sag goljagazyndaky
dogany uzatdy.

—Ejem berdi, alyň diýdi, doga diýdi.

Oğlanlaryň biri dogany aldy. “Sag bol, jigim, sag bol”.
Nury şo taýda bir dem durdy-da uzaklaşýan arabalara el
bulady, ýekesiredi, soň yzyna ylgap gaýtdy.

—Eje, aldylar.

Nurynyň bu günki gören-eşidenleri onuň ömürlük ýadynda galar. O dört ýigidiň kimligini bilmese-de, olary öz uly doganlary ýaly ýatlar. Belki-de şu gün Nurynyň geljekde kim bolup ýetişjegini kesgitleän gündür. Bu günler gidenleriň gelmeýän günleridi.

* * *

Hanmämmedet ogul-gyzyny gowy görse-de, olary özüne öwrenişdirmezdi. Öz çagalarynyň daýy tarapyna çekişini, o çagalaryň hem daýylary ýaly şahandaz bolup ýetişişini halaman gezerdi. Baýly hem, Aşyrberdi hem eýýäm aýdym-sazdan baş çykarýardy. Hanmämmedet käýinende: “Haýt, daýyňa çeken damaryň gursun” diýýär. Hanmämmedet Nuryny özüne meňzeş adam bolup ýetişer öýdýär.

Hanmämmedetiň özi dymma bolansoň, Nurynyň hem dymmalygy oňa ýaraýar. Emma Hangül ähli çagasyna bir göz bilen bakýar.

“Ynsana hormat goýjak bolsaň, oňa ene gözi bilen bak” diýip ýönelige aýdylmaýar. Ýöne Nury ejesine has ýakyn, ejesini Nury beýlekilerden tiz duýýar. Ejesi bilen duýgudaş gepleşmäni başarýar. Ol ýaşyna görä has ir akyllanýar. Emma onuň Baýly ýaly, Aşyrberdi ýaly däl-de, aýdym-sazy yhlasly diňlese-de höwessiz ýaly görünmesi ejesini biraz oýlandyrýar.

“Adam aýdym-saza ýakyn bolsa, dünýä gamyny egsip biler, ýüregine kanagat berip biler, hem söýüp, hem söýlüp biler” diýip Hangül pikir edýärdi. Näme edende Nuryny, Begmämmedeti, Artykgülü aýdym-saza ýakyn edip ýetişdirip biljegini oýlanýar. Hanmämmedetiň ýok wagtlary öýde çagalary bilen otyrka, olara aýdym baryny aýdyp berýär, hüwdi, läle aýdýar, olara gaýtalaý-gaýtalaý ýatda galar ýaly edýär. Kä gezeklerde özi joşup, has uzak

aýdym, läle aýdýar hem-de soňunda aglanyny duýman galýar. Şonda çagalar oňa gyslyşyp, ony diňdirýärler, soňundan erteki diňläp başlaýarlar. Köp gezekler goňşy golamlaryň çagalary hem, öýe girip, bir gyrada nebsewür synlaşyp oturýarlar. Beýle ýürekdeş konsertler çagalaryň köňlüni açýar, ýumşadýar, olary bir-birege ysnyşdyrýar, bir jadyly dünýä alyp gidýär. Aýratynam, dymmaja Nury ejesiniň bu konsertlerini gaty höwesek diňleýär.

Bir gezek ejesi:

Hüwdi-hüwdi hüwlendi,
Suwda balyk köwlendi,
Balyk diýe tutanym
Ýylan bolup towlandy.

diýensoň, Nury balygyň nädip ýylana öwrülýändigini gaty bilesi geldi. Öz akly ýetmedi.

—Eje, balyk nädip ýylan bolýaka?

—Wah, aklyňdan aýlanaýyn Nuryjan. Ýnha, hä diýmän ulalarsyň. Uly adam bolaňsoň, balygyň nädip ýylan bolşuny görersiň. Häzir aýtsamam düşünmersiň, Nuryjan. Gowusy, şu mahal ýaňyltmaç aýdyp, diliňi ýenjiber. Hany, oglum, meniň aýdanymy gaýtala, bakaly.

-- Birje çemçe şorja serçe çorbasy.

Nury ony ýalňys aýdyp, öz ýalňysyna güldi. Ejesi bolsa oňa guwanyp, özüne çekip, başyny gujaklap, saçlaryny, ýañagyny sypalaşdyrdy.

Bireýýäm ýatar wagty bolanyny hem duýman galdylar.

Düşeklerini ýazyşyp, ýorganlaryny üstüne çekdiler. Bada-bat uka batdylar. Eje weli uklamady. Dym-dyrslyk aralaşanda ony pikirler basyp başlady. Hangül eňegini iki dyzyna diräp, aýalary bilen ýañaklaryny ýapyp oturşyna by çagajyklarynyň ykbaly hakda oýlandy. Garyplyk barha güýçlenip gidip barýar, iň köp agzalýan söz nan-

çörek boldy. Erkek göbekli bary fronta ugradyla-
ugradyla, gezek Hanmämmet daga ýetse näderkä?

Üstesine, göwrede-de bir çaga ýetişişip gelýär.

Hanmämmet munça çagany taşlap, fronta gitmekçi däl.

Gyssansa Eýrana geçermen. Hangüli hem, çagalaryny
hem Eýrana äkitmekçi. Emma Hangüle Eýran gaty
garaňky görünyär. Hiç-hiç gidesi gelenok. Asyl, o tarapa
gitmeg-ä däl, o tarapa hiç-hiç bakasy hem gelmeýär.

Daýnadan aýrylsa Hangülüň jany çykar.

Bütün dünýä bir ýana, Daýna bir ýana.

“Emma açlyk-gytlyk boljakmyş, oňa näme çäre
taparkak? Hanmämmet ýanymyzda bolsa bolýar, daşy
üwär, dagy deşer, çagalaryny aç goýmaz”.

Ýakynda şagallar uwwuldaşdylar, ýal gözläp, sebsäp
ýören köpekler oňa jogap edip, ýogyn-ýogyn
hawhawlaşdylar. Hangül ýataýyn diýip otyrka, Nury
birden dikeldi-de: “Kaka, meniň çynarym ösenok” diýdi.

Ejesi Nuryňnyň ukuda samraýanyňny bildi.

—Ýataý, oglum, ýataý. Çynaryň öser, oglum.

Ejesi Nuryňny emäý bilen ýatyrdy, üstüni örtüdi. Ol önler
Nuryňny alyp Sumbardan suw getirmäge gidende, tokaýa
inilen ýerde her gezek Nuryňnyň bir çynar agajy bilen
boýuny deňäp geçişini ýatlady. Nury çynaryňny ýanyna
barýar, aýasyny depesine goýýar, soň aýasyny agaja baka
öňe sürýär. Çynaryň şol önki boýy. Her gezekde-de çynar
Nurydan gysga gelýärdi.

—Eje, näme üçin bu çynar ösmeýärkä?

—Çynarlar ilki aşak ösýär, öz boýy bilen deň kök edinýär,
soň ýokary ösüp başlaýar. Hanha, o-ol uly çynara seret.
Soň ýaly uly agajy saklajak-eklejek bolsaň, köküň uly
bolmasa bolmaýar. Adamam şeýle-dä.

—Adamda kök ýog-a, eje.

— O saňa görünmeýä. Sen entek ýaşlygyň üçin görmeýäň.
Kök gerekdir, Nuryjan. Ulalaňda-da unutmagyn.

* * *

Bagtyň ýiten günleri

Bir gün Hanmämmedet öýlänara paltany daşa çalyp
başlady. Hangül öýüň hysyrdysy bilen girip-çykyp ýör.
Garşy daş ojakdaky gazanyň aşagyna odun atýar.
Ysmanak gaýnadyp, aç çagajyklaryň garnyny doýrasy
gelýär. Çagalaram
töwerekde oňa-muňa güýmenýärler. Uly ogly Baýly we
Artykgül obanyň beýleräginde daýylarynyňka gitdiler.
Öýde-de doglanyna kyrk gün hem bolmadyk Maýa
sallançakda ýatyr, kämahal jägildeýär. Hangül emdirip,
sallançagy üwräp gaýdýar.
Adaty bir gün. Hangül Hanmämmedi, palta ýitiläp
oturansoň, oduna gitjekdir öýdýär.

—Hanmämmedet, oduna gitjekmi?

—Ýok seniň boýnuňy çapjak—Hanmämmediň sesi gaty
çykmady. Hangül o söze kän üns bermedi. Öwrenişen
sözleri-dä.—Meniň boýnumy çapanyň bilen ojaga odun
bolmaryn. Oduna gitjek bolsaň, Baýlyny daýylaryndan
çagyryjak.

Hanmämmedet dymdy. Paltany aldy-da, dikilen hatjaly
agaçdaky horjuna saldy. Ýene hiç söz diýmän, aşak inip
gitdi. Yzyndan göz gytagy bilen garap galan Hangül ol
Baýlyny getirmäge gidýändir ýa-da aşakda atalaryndan
galma mellege aýlanmaga barýandyr öýtdi.

Emma Hanmämmet günortan bolsa-da gelmedi, garaňky
gatlyşanda biriniň atyny idip geldi. Hangül
Hanmämmetde bir howsala, bir galagoplyk barlygyny
duýdy. Sesini çykarmady. Çagalar agşamlygam ysmanak
iýip ýatdylar. Hanmämmet daşary çykyp barýarka, birden
yzyna gaýtdy, sallançagyň ýanynda oturan Hangülün
bogazyny garsa bogdy-da ýuwaş, emma gaty gaharly
gepledi.

—Şu gije beýlä geçýäs. Ýa meň bilen gidýäň, ýa şu taýda
läşiňi serýän. Eşidýämiň, seni bu taýda başy boş goýman.
Hanmämmediň heleýi ýaly diýdirmejegim hakdyr.

—Çileden çykmaryk bäbegimize nebsiň agyrsyn. Ilki özüň
görüp-bilip gel, onýança çaga usugar...

—Kes sesiňi! Ýa gidýäň, ýa ölýäň.

—Beýtme!

Hanmämmet Hangülün bogazyndan elini aýyrdy-da
sessiz daşary ylgap, ýene sessiz geldi. Hangül hiç zatdan
habarsyz halda sallançagy yrap otyr. Ol arkasyndan eli
paltaly gelen Hanmämmedi görmedi. Oýuna-pikirine
gelmejek beýle wagşylygyň bolup biljegine ol hiç
ynanmazdy. Urar, söger, ondan aňry gitmez öýderdi.

Muňa-da gaty bir ynanybermezdi. Hanmämmet
çagajyklarynyň atasy ahyry, şol çagajyklarynyň
hatyrasyna, eli ýaraga uzamaz, olary enesiz ýetim-ýesir
goýmagyň berbagtlygyna akly ýetýändir öýdýärdi.
Daýna Daýna bolaly bäri ilden çykgynçlyk bolmandy,
hiçkim beýle habar eşitmändi.

Hangül ýene sallançagyň bagyny çekip goýberdi. Şo
mahal arkadan urlan agyr urgy onuň merdem başyny bir
ýana ýykdy, göwrede ýere serildi.

Diňe bir eziz enäniň göwresi däl, o göwre bilen birlikde
ähli umytlar, arzuwlar ýere serildi, ogul-gyz doguryp,

hatar-hatar bolup, yranmaz maşgala bolup ýaşamak
höwesi ýere serildi. Hangüli hasap etmäniňde-de dört
ogluň, iki gyzyň ykbaly hem ýere serildi galdy.

Hanmämmet ganygyzgynlygyna bäs gelmän paltany
salanda ýeke bir Hangülün ömrüni däl, öz ömrüni hem
çapdy. Ogul-gyzynyň gelejekki bagtyny çapdy. Bir
paltanyň urgusy näçe ýürek bagyny çapdy.

Namys hakda söz galmady. Namysy ýatlaýan adam öz
namysyna palta urarmy?! Agaja urlan palta namys
edýärdi, ynsana urlan palta nätdikä?!

Hanmämmet tiz-tizden, hassyllap dem alyp başlady.

Beýnisi syzlap, başy erbet şyňlady. Gözlerine gan
öýlüp, ýere gaçaýjak boldy. Ol demigip başlady. Ylgap
daşary çykdy, ýene öýe kürsäp girdi. Duldaky boş
horjuny alyp daşary ylgady, eýersiz atyň üstüne horjuny
atdy, atyň ýüpüni çözdü-de batly çekip, gapa getirdi. Öýe
girip ilki Aşyrberdi bilen Begmämmedi südürrükledip
getirdi-de hersini horjunyň bir ýanyna saldy, olar oýaly-
ukyly halda näme bolýanyny bilmän, bir söz aýtjak
bolanda, kakasy “lal bol” diýdi. Hanmämmet ýene öýe
ylgady-da ukudan oýanmadyk Nuryny Begmämmediň
sokulan horjun gözüne ýerleşdirip, atyň ýüpünden çekip
ýola düşdi. Ol gaty hopurgaýardy, demigýärdi we atyň
ýüpüni gaty çekýärdi. Aty süýräp gitjege meňzeýärdi.

Ýodajyk bilen gidip tokaýa girdi. Nurynyň boýuny
deňeýän çynarjygynyň ýanyndan geçdi. Hangülün suw
alýan güzeriniň beýle ýanyndaky ýalpak kenardan
Sumbara girip başlady. Emma at birbada horgurdy, yza
tesdi, silkinip bir gapdala bökdi. Şo mahal Nury
horjundan gaçdy-da başy daşa degip özünden gitdi.

Garaňky gijede howsalaly Hanmämmet mundan bihabar
galdy. Ol at ýüpüni has berk tutup, ony derýa baka ykjam
çekip başlady. At zora çydaman, ýuwaş-ýuwaş toýnagyny
suwa batyryp, ýöräp ugrady. Olar Sumbaryň o tarapyna

geçenlerinde süllümbaý ezilip geçdiler we ýüzüni
baýyrlara baka tutup gitdiler. Horjundan we at
guýrugyndan akýan suwuň şyrryldysy hem kesiliberdi.

* * *

Öýde uzak gije üwrelmän, ajyganda emme berilmäni
üçin uzak gije jägildäp, aglaý-aglaý surnugan bäbejik
Maýanyň hem aglamaga güýji ýetmän, dodajyklary
kepäp galdy.

Sumbaryň daşly kenarynda atdan gaçyp, özüni bilmän
ýatan Nury hem gijäniň ýary gözünü açanda niredeligini
bilmän, bu ýerlere neneňsi düşeninem bilmän, gorkusyna
gözlerini ýumdy. Emma töwerek janlydy, bir möjejik
gyrmyldap onuň köýnejiginiň ýyrtyk yerinden girdi-de
goltugyny gazalap ugrady. Sumbaryň owazy hem Nuryny
öz erkine goýmady. Birden-birden güýçlenip, edil öz
üstüne akyp gelýän sil ýaly şowwuldy, birdenem peselip,
uzaklaşyp, kesilip barýan ýaly owazlar onuň gulagyna
gelýärdi. Şol arada başga bir möjejik onuň alkymyndan
çakdy. Edil ary çakan ýaly boldy. Nury “Eje!” diýip
gygyrjak boldy. Emma ses çykmady. Aç, öňdenem
ysgynsyz göwre, başy deşilip akan gana çydaman ýene
ýere ýazyldy. Ol özünden gitdi. Ejizje göwräni dag ýaly
gören mör-möjekler onuň üstünü basdylar, ýylyja gandan
doýdular. Belki, ýylan-içýanlar bu ýat myhmany görmäge
gelip, onuň üstünden iki ýana geçendirler. Bu tokaýdaky
janly-jandara meňzemeýän ys-kokuny duýup, daşlaşyp
gidendirler.

Nury özüne gelende şagallaryň gaty golaýda
uwwuldaşýan sesini eşitdi, gaty gorkdy. Turjak bolup
başyny galdyranda salgym ýaly görünýän ağaclar ikiýana
çaýkandy. Ol iki elini ýere diräp oturdy. Edil garşysynda
birki ädimlikde özüne bakýan, gözleri lowurdap duran,
şagalmy-gurtmy bir haýwany gördi-de gorkusyna “Eje-e”
diýip çirkin gygyrды hem-de emedekläp gaçyp başlady.

Nury aýasyna, dyzyna degýän çöp-çalamyň agyrysyny duýman birküç ädim daşlaşdy. Bütün tokaý şagal uwwuldylaryna goşulyp çykýan : “Eje-e-e!” diýen ses bile ýaňlandy. Nurynyň ýene güýji gaçdy. Gözýaşly gözlerini gorka-gorka arka aýlanda o haýwany görmän, sähel ynjalady. Şonda-da “Eje-e-e!” diýip ýiti-ýiti gygyrmaga başlady.

Ol özüniň ne takdyr bilen bu tokaýa düşenini henizem bilip bilenok.

Töwerek ýagtyldy. Şagal sesleri bireýýäm kesildi. Säheriň bu tämizliginde ýene Sumbaryň güwwüldisi, suwuň şogur-şogury Nurynyň gulagyna urup başlady. Özge hiç kim Nurynyň sesini eşitmese-de, ejesi onuň sesini eşider, özge hiç kim kömek etmese-de ejesi Nura kömek eder. Muňa Nury ýürekden ynanýar. Onsoň ejesine ses ýetirjek bolup, barha batly aglap-gygyryp başlady.

Täret kylmak üçin daşary çykan bir aksakgal tokaýdan gelýän agyly çaga sesini eşitdi-de ilki öz gulagyna ynanman durdy. “Säher wagty tokaýda çaga näme işlesin?!” Emma diňşirgendigiçe ses gowy eşidilip başlady. Aksakgal öýdäkileri daşary çagyrdy-da: “Ses eşidýäňizmi?” diýdi. “Hawa, hawa, bir oglanjygyň sesi öz-ä”. “Hany, goňşulara aýdyşdyryň-da, derrew habar alyň. Bu ses gowulygyň alamaty däl. Tiz boluň”.

Obadaşlar hasyrdaşyp tokaýa inip gitdiler. Ses gelýän ýere barsalar, Nury ysgynsyz halda nirä giderini bilmän dur. Onuň deşilen kellesinden akan gan saçyndan, ýaňagyndan syrygyp, garalyp doňup galypdyr. Aglaýa-aglaýa gözleri, dodaklary çişipdir. Bir garry ene ony garsa gujaklap göterdi-de oba baka ýöräp gaýtdy, beýlekilerem bir betbagtlygyň bolanyny duýup, näme-näme bolanyny anyk bilibilmän, duman içinde galan ýaly boluşyp, oba girdiler-de Dänegulyň depesiniň orta

bilindäki Hanmämmediň öýüne baka ýokarlygyna
ýörediler.

* * *

Hem garyp, hem ýetim, hem-de ýat ýurtda

Hanmämmet o tarapa geçensoň, uzak gitmedi. Sorap-idäp,
bir mahallar Daýnada ýaşap gaýdan daşky bir
garyndaşynyňka bardy. Sowuk garşylanyşyny görse-de,
başga alajy ýok, biçäre bir halda gelenini özi gowy bilýär.
Ýüzi salyk, egni gysyk Aşyrberdi bilen Begmämmedem,
kürk towuk ýaly ýygrylyşyp, bu öýe öwrenişmän, bu
taýdaky çagalar bilen ysnyşman, kakasynyň ýanyndan
aýrylmajak bolşup ýörler. Hanmämmediň mahal-mahal
bir nokada bakyp uzak oturşyny gören öý eýesi hem
Hanmämmetden bir ýakymsyzlyk syzyp başlady. Öňem
ýykma-ýykylma gün dolap oturan maşgalanyň üstüne bir
köpüksiz Hanmämmediň hem iki ogly bilen gelip
çökmesi, elbetde, öý eýesini birahat edip başlady.
Hanmämmediň çagajyklarynyň horlukdan ýaňa gök-nil
bolup başlan meňzine bakyp nebsi agyrdy. Olaryň tiz-
tizden ejesini soramasy, beýleki doganlaryny gözlemesi
hem öý eýesiniň göwnüni gyýýardy.

“Kaka, ejemi haçan getirjek? Jigilerimizi getireli, kaka.
Gowusy, obamyza gaýdaly, kaka” diýlen sözler
Hanmämmede aýdylsa-da, öý eýesi o sözlerden
howatyrLANýardy. “Eger maşgalanyň beýleki ýarysy hem
gelip çökäýse, onda biziň maşgalamyz gedaylyk
edibermeli bolar”.

Gelen gününüň ertiri Hanmämmet öý eýesi bilen ikiçäk
galyp, geljekki ýaşaýyş hakda maslahat etdi. Günemma
dolar ýaly näme etmeli? Gazançly bir iş tapylmazmyka?
Nireden bir sümelge gurunmaly?

Öý eýesi: “Gowuja atyň bar ekeni . Şony sataly. Öý dikeli, soňuny soň görübereris” diýdi. “Hanmämmediniň atyny aljak ýokmuka?” diýip, öý eýesi oba adamlaryndan soraşmaga gitdi. Hanmämmedem daşky sekide ýeke özi gaty kilimi dyrmalap otыр. Şo mahal gedaý pisint bir kişi görüldi. Onuň gür saç-sakgaldan ýaña diňe gözleri ýyldyrap görünýärdi hem-de jüýk burny tüýden çykyp durdy. Ol “Bäri gel” diýip, Hanmämmede yşarat etdi.

—Sen Hanmämmedet dämi?

—Hawa, sen kim?

—Men bir ötegçi. On gün içinde yzyňa geç. Jezaňy çek. Geçmeseň, içini gursundan doldurarlar, eşitdiň dämi?
--Geçmerin.

—Onda günün sanalgy, kelemäni gaýtaryber.

Gedaýa meňzeş kişi öýleriň arasynda ýitip gitdi. Hanmämmedi agyr der basdy. Ol zordan sekä gelip oturdy. Näme etjegini, neneň çykalga tapjagyny bilmedi. Ol hiç-hiç beýle bolar öýtmeyärdi. Hangüllü wakany ol öý eýesine-de aýtmandy ahyry. Hanmämmedet ýene kilimi dyrmalap başlady. Aşyrberdi bilen Begmämmedet gelip onuň ýeňinden çekende, ol ukudan oýanan ýaly boldy.

—Kaka, haçan Daýna gaýdýas?

—Bu taýy gowy däl-läý .

—Bärik näme üçin geldig-aý?

Hanmämmedet köp soraga bir jogap berdi. Dogrusy, özüne
— özi jogap berdi.

—Jaý salyp ýerleşsek, gül ýaly bolar.

Emma, hälki gedaýa meňzeşiň “Günün sanalgy, kelemäni gaýtaryber” diýen sesi ýene gulagynda ýaňlandy. Hanmämmedet ýola baka gorkuly garap goýberdi. Ol bu

sagada çenli oýlananda Daýnada galan çagalaryna daýylary eýelik eder öýdýärdi. Emma özüni öldürseler, bu iki çaga kim çörek berer? Bu ýat ilde kim iki çagany duluna geçirer?

Hanmämmet içindäki tupana çydaman, özi hem bilmezden, iki oglunyň başyny sypap-sypap goýberdi. Gül ýaly höwürtgäni ýýkanyna, gyzyletene guş ýaly çagajyklaryny gaty ýere taşlanyna şu mahal düşüňip başlady. Ol uludan dem aldy. Iki ogluň ekabyrjasy Aşyrberdi kakasynyň gamgyn halyny, gaty keýpsizligini duýýar. “Kaka, Daýna gaýdaly-la. Bu taýy birhili-le. Adamlaram ýaman gorkunç-la”.

Hanmämmet çagalary biri-birinden aýra salmaly dældigine göz ýetirdi. Bu iki ogluny hem araçäkden yzyna geçirip gaýtsa nädýä ? Emma o taýy hem açlyk.

Kimiň ölüp, kimiň diri galjagy belli däl.

Şeýle ýagdaýda günler geçip başlady. Hanmämmediniň atyna hyrydar tapyldy. At puluna çörek satyn alyp başladylar. Beýle ýandaky bir boşlukda jaý salmaga hem girişdiler. Üstüni balyk geniş edip basyrmak üçin Hanmämmet öý eýesi bilen tokaýdan üç dört sany agaç çapyp, pudap gaýtdylar. Agaç çalyganson alyp gelip ulanjakdylar. Bu arada on – ýigrimi gün geçdi. Jaýyň boýy ýetdi. Hanmämmet : “Günüň sanalgy, kelemäni gaýtaryber” diýlen owazy hem unudyberdi. “Ýat ýurtda beýle zat bolmaz-la”.

Bir gün ir bilen Hanmämmet garyndaşyň eşegini aldy-da, agaçlary getirmäge gitdi. Günortana çenli bir gezek gidip geldi. Çay-çöregini iýdi-de, ikinji ýüki getirmäge ugrady . Agaçlary eşege ýükläp, ugranda arkadan bir çybşyldy eşidildi. Gaňrylanda şol gedaýa meňzeşi görüp ýetişdi. Ol Hanmämmede çenäp, sapançany dört ýola gysdy. Hanmämmet öňe ýykylyp, doňup galdy. Gedaýa

meñzeş kişi Hanmämmediň kellesine sapaňany diräp,
ýene iki gezek gysdy-da ýom-ýok boldy. Eşek janawer
agaçlary süýräp öýe geldi. Eşegi görüp, Aşyrberdi bilen
Begmämmet kakasy gelendir öýdüp, ýola ylgadylar. Olar
her näçe gözleselerem kakalaryny görmediler, ol gözler
ömürlik ýolda galdy.

Şeýdip, iki ogul Eýranda hem garyp, hem ýetim
galyberdi.

* * *

Açlyk – iň gazaply hökümdar

Mekdebiň ähli okuwçysyny jemlände otuzdan geçmeýärdi.

Bir gün ir bilen araçäkçileriň komandiri atyny
dabyrdadyp geldi-de, atdan düşmän mekdebiň müdirini
ýanyna çagyrdy.

– Ähli okuwçyňy şu taýyk topla. Öten agşam bugdaý
hoşalaryny döwüp alyp ogurlapdyrlar. Çaga aýak yzy bar.
Men ogryny tapmasam bolmaýar.

– Siz ogryny nädip tanamakçy?

– Men ilki olaryň gözlerine bir bakaýyn. Ogry göti
gowşakdyr. Tapmasam, soň näme etjegimi bilýän. Hany,
ähli çagany meniň öňüme üýşür!

Müdür hor, ysgynsyz, eleşan oğlan-gyzlary otaglardan
çykaryp, daşarda bir hatara düzdi.

Komandir batly gepläp başlady.

– Eşidýäňizmi? Kim bugdaý ogurlan bolsa, elini
galdyrsyn. Özüm bilsem, ynha şu sapaňa bilen ataryn –
ol sapaňany gabyndan çykaryp, asmanda bulaýlap ýene
saldy, atdan indi-de jylawundan tutup, her çaganyň
gözüniň içine gahar bilen bakyp başlady. Müdür

çagalaryň gorkýanyny duýdy-da komandiriň ýanyna baryp pyşyrdady: “Ýoldaş komandir, beýdip çagalary gorkuzmak bolmaz ahyry”. Komandir gaty gepläp jogap berdi.

—Hä, bugdaý ogurlanlarynda gorkmaýarlar, indi gorkýarlar. Düşnükli-i. Hany, aýdyň, kim bugdaý ogurlady?

Jogap ýok . Komandir çaga ýüzlerine birlaý bakyp çykdy. Belli bir çagany öňe çykarmady.

—Agşama çenli şeýdip durarsyňyz. Kim meýdan etse tezegini görkezip gidip biler. Tezegiňizi görmesem, biriňizem gitmersiňiz. Düşnüklimi?

Müdür gaharly gepledi.

—Beýle zat bolmaz.

—Beýle zat bolar!

Komandir atyna böküp mündi-de atyny müdiriň edil ýanyna sürdi. Sapaňçasyny çykardy.

—Seň özüň ogurlan bolmagyň hem mümkin.

—Çagalara ters görelde görkezmäli.

—Meniň aýdanym bolar. Tä tezegini görkezýänçäler hiç ýaňa butnamazlar. Düşnüklimi? Iýlen bugdaý tezek bilen çykar.

Müdür komandir bilen gidişme wagty däl diýip oýlandy-da sesini çykarmady. Boş klaslaryň birine girip gitdi. Komandir bolsa hatarda duran çagalara ýigrençli bakyp at üstünde otyr. Çagalaryň içi gysyp başlady, ýadadylar, gorkudan ýaňa ýüzüni ap-ak edip, özünden gider hala gelenlerem bar. Birahat müdir klasdan çykdy, gaharly ýöräp komandiriň garşysyna geldi.

—Sen özüňe berlen hukukdan daşary hereket edýäň.

Çagalara zorluk edýäň. Men seniň üstüňdäki
komandirlere arz ederin.

—Eliňden gelse, asmany aşak çek. Harby ýagdaýda
harbylara boýun bolmaly bolarsyňyz . Garşy giden
gurşun ýuwardar – komandir ýene elini sapaňçasyna
degirip aýyrady. Mekdep müdiri ak saçly ýaşuly kişi
“goýsana” diýen manyda elini silkip goýberdi-de bir ýana
gitdi. Ep-esli salymdan Dusýa doktor bile geldi. Dusýa
daýza aňyrdan gelşine gepläp başlady.

—Iwan, dälirediňmi? Näme üçin beýdýäň? Munyň jenaýat
ahyry. Çaga bugdaý iýenem bolsa, bir ýarym günden
çykýar, bilip goý.

Hany, çagalar, baryň, öýli-öýüňize gaýdaýyň.

Çagalar uly beladan sypan ýaly boldular. Dusýa daýza
eli ýeten çaganyň başyny sypap-sypap goýberdi. Şonda ol
Nuryňnyňam başyny sypaşdyrady we oňa örän mährem
bakdy. Nury eleme-deşik köýneklige, ýama-ýama
balaklyjady, aýagy ýalaňaçdy. Ýöreý-ýöreý aýagynyň
aşagyny gara gasyn tutupdy, çordan ýaňa derisi jaýryk-
jaýrykdy.

—Hangülüň oguljygy bolsaň gerek. Bilip goý, Nuryjan,
men seniň göbek eneňdirin, orak orulýan günleri
bolupdyň, şu günki ýaly ýadymda. Bar, oýnaber,
Nuryjan.

Nury gamly gözlerini gyrpman, sözlemän gitdi, onuň çep
çigninde köneje matadan tikilen torba asylgydy, içinde-de
kitap-depderler bardy.

* * *

Atamyz armyt, enemiz hoz

Atasyzlyk, enesizlik, üstesine-de açlyk çagalaryň çagalygyny elinden gaňryp alyp, olary kiçijik boýlyja uly adamlara öwürdi. Daşyndan gaty ýuwaşja görünýän Nury hem oglanlaryň yzyna düşüp kolhozyň hozundan ogurlamaga gitdi. Garawul görünmedi. Oglanlar jübülerine, köýnegiň içine hoz salyp, beýleräkde bir bukuja ýerde, heniz bişmedik hozuň daş gabygyny zordan aýryp, ellerini ýüzlerini garaldyp, hoz döwüp, iýip hezil edindiler.

Garyn doýsa, dünýä düzelyän ekeni. Oglanlar garawulyň ýoklugyna begenişip gelişlerine Nurylaryň köne mellegine, Baýlynyň armydy diýilýän ýere geldiler. Nuryň atasy Baýlynyň ekip giden armytlary has üýtgeşik miwe berýärdi. Entek bişmedik bolsa-da oglanlar armytlary ýolup-ýolup iýýärdiler. Bir gezekki armyt iýişlikden soň, dymmaja Nuryň başyna bir pikir gondy. Onsoň ol bir armydyň sapagyna kendir ýüp daňdy-da aşagyndan ýol geçýän bir toraňňa mündi.

Eýläk-beýläk bakyp uzak oturdy. Ahyry bir ýaşuly eşek üstünde zordan oturyşyna toraňňynyň aşagyna geldi weli, Nury maýyny tapyp, ýaňky sapakly armydy aşak sallady.

Armyt eşeklije ýaşulynyň silkmesine düňk etdi weli, o ýaşuly tisginip, elini telpegine ýetirdi. Nury hezil edip ýylgyryp, armydy ýokary çekdi. Bir salymdan bir garryja mama zordan ýöräp toraňňynyň aşagyna ýetende Nury ýene armydyny sallady. Bu gezek mamanyň başyna degmän onyň çignine degdi. Mama armydy görüp galdy-da: “Toba etdim, Allajan, toba etdim. Gözüme görünýän zat ýagşylyga bolawersin. Özün penaňda saklaweri, Allajan” diýip samyrdap gitdi.

Nury geçegçä garaşyp uzak oturdy. Ahyry, ýadap, ajygyp agaçdan düşdi. Ýene Baýly atasynyň armytlarynyň birine mündi-de, birküç sany armyt alyp

düşdi. Şo mahal beýle ýandan geçip barýan ýaşulyny görüp tisingindi. Ýaşuly kolhoz bagynyň garawulydy. Ol Nura ýakyn gelip durdy.

—Hany, aýt bakaly, hoz ogurlaňda ýanyňda kim bardy?

—Hiç kim.

—Indi hoz ogurlama, eşitdiňmi?

—Men ogurlamadym-a.

—Ýalan sözleme. Hoz ogurlamadyk bolsaň, elň garasy nireden geldi. Alty oğlan bolup baranyňyzy görüp otyrdym. Degmäýin-le, aç çagajyklar bir gezek garnyny otarsynlar diýdim. Indi barsaňyz, syrtyňyza ot basylan ýaly ederin.

Ýaşuly gitdi. Nury bolsa eliniň garasyny häzir görüp, geň galyp, ýaşulynyň yzyndan garap galdy.

Nury öýlerine gidesi gelenok. Ol öý onuň üçin dowzah ýaly görünýär. Gaty sowuk, gaty içgysgynç, gaty gamgyn. Öýe bardygy ejesi ýada düşýär. Ejeleriniň donuny, ketenisini gördügi aglasy gelýär. Şol keteniň, şol donuň içinde ejesiniň janly keşbi görünýär. Ol Nura şeýle bir mährem bakýar weli, Nury aglamajak bolup, zordan saklanýar. Ol wagtal-wagtal “Eje-e” diýip, içinden çykdygyça gygyrasy gelýär.

Bir gün öýde doganlarynyň hiç biri ýokka, Nury ejesiniň ketenisini aldy-da, ysgap gördi —ejesiniň ysy burnuna, beýnisine urdy. Nurynyň gözleri süzüldi, ol ejesiniň gujagyna girende şol ys duýulýardy, ejesi ony dolap alyp saçlaryny, ýañaklaryny, arkasyny sypaşdyrýardy. Nury häzir şu pursatda ejesiniň gujagyna giräýjek ýaly, ejesi ony dolap alyp özüne çekäýjek, bagryna basayjak ýaly boldy. Hat-da endam-jany gurşup gitdi. Nury ketenini

ýüzünden aýryp bilmän uzak durdy. Soňra keteniniň keşdeli ýakasyny sypalady.

Eger Nury suratkeş bolup, şu ketenini çekse hem-de öz göz önünde janlanýan ejesiniň keşbini o ketenä ýerleşdirse, Nury o suraty her wagt görüp biljek.

Nury ketenini goýdy-da okuw torbasyndan galam-kagyz çykaryp o keşdeleri kagyza göçürjek bolup, dyrjaşyp başlady. Galam onuň isleýşi ýaly çekmedi. Nury galam kagyzyny goýdy-da ýene ketenä topuldy. Ony ýüzüne örtüp, ýene ejesiniň ysyny alyp aglady. Gözýaş baryny dökdi. Ol hökman suratkeş bolar. Ejesiniň suratyny çeker.

Onsoň islän wagty ejesiniň keşbini aýyl-saýyl görüp biler. Soň her doganyna-da şeýle surat çekip berer.

Wah, şu mahal Maýa jigijigi bolan bolsady, has gowy bolardy. Oňa-da bir surat çekip bererdi. Kakasy ýitensoň, ejesi ýogalansoň, Maýa jigisine Begistan daýza bakardy.

Ýöne köp-köp aglap, soňam öläýdi-dä. Ýöne Nury ejesiniň suratyny çekensoň, Aşyrberdi bilen Begmämmet doganyna o suratlary nädip gowşurjagyny bilmedi. Nury olaryň niredediginden habarsyz. Kakasy ýitende ol ikisiniň hem ýitenini bilýär.

Nury ejesini, kakasyny, Aşyrberdini, Begmämmedi hem-de üç aýlykka aýrylan Maýany göresi gelýär, olaryň ählisini ýene öýde jemläp, öňki ýaly ýaşasy gelýär.

Şo mahal oglanlaryň biri uzakdan gygyrdy.

—Nury, gele-eý, durna geçýä. Sanaly, ti-iz gel!

Nury daşary ylgady. Eýýäm baş-alty oglan Dänegulyň depesine çykyp, asmana bakyşyp, ala şowhun turzuşýardylar. Nury o taýa tiz bardy. Asmandan durnalar hatar-hatar, topar-topar bolup uçup barýardy. Oglanlar ilki olary sanajak bolýardylar. Ýalňys sanap jedelleşýärdiler, onýança o hatar durna geçip, başga bir hatar uzakdan görünýärdi. Şol hatardan özlerine durna

saýlaýardylar. “Meniňki başinji durna. Meniň durnam ýedinji” diýen ýaly. Nury bolsa asmana bakyp durşuna, şo durnalara meňzäsi geldi, şolar ýaly uçasy geldi. “Durnalar näme üçin ýokardan, uçýakalar? Nämüçin göçýäkäler? Nireden gelyäkäler? Nirä baryakalar? Durnalar nämüçin hatara düzülýäkäler?...”

Durna gördüm aýagynda naly bar,
Ganatynyň müň ýerinde haly bar,
Zordan uçup gelmiş, çala jany bar,
Ah, durnam! Wah, durnam! Jan saňa gurban.

Bir hatar gelende Nury hem özüne durna seçindi. Onuň durnasy aýratyn, has owadan, has uly. Az salymdan onuň durnasy hatardan yza galdy, soňam ok geçen ýaly, kelemenläp gaýtdy. Nurynyň keýpi bozuldy, durnasy atylandyr öýtdi. Ol gözi bilen durnany yzarlap, barha ýakyndan, barha aýyl-saýyl gördi. Durna kelemenläp gelşine uzagrak bir tokaýa gaçdy. Nury sesini çykarman şo tarapa ylgap gitdi. “Durnam ýaraly bolandyr. Bejersem, sagalsa, ýene uçup gider.” Oglanlar onuň yzyna düşmediler.

Gün batansoňam öýe gelmedik Nuryny doganlary, goňşular zordan tapyp, öýe getirdiler.

* * *

Frontdan bir maýyp geldi, agşam onuňkyda aýdym-saz etmekçi boldular. Baýlyny çagyrdylar. Ol Nuryny hem ýany bilen äkitdi. Darajyk jaýda gyslyşyp oturyşlaryna, Baýly gijäniň birwagtyna çenli aýdym aýtdy. Nury bolsa onuň çep ýanynda dutaryň owazyna meýmiräp, uklap galdy. Ol düşünde uly bir saçagyň başynda otyr, türkmen nan gat-gat edip goýlupdyr. Ejesi şol nanlardan

birini saçakdan sogrup alýar-da Nura uzadýar. Nury begenip elini nana ýetirjek bolanda onuň eli aýdym aýdyp oturan Baýla degýär-de oýanýar. Görse, adamlar, otagda ýagçyra. Ejesem ýok, nanam ýok. Nury başyny ýassyga tiz goýup, tiz uklasy gelyär. Düşde bolsa-da ejesini, nany görmek ýakymly. Belki, ýene düşünde ejesini, mele myssyk nany görer.

* * *

Adalatly bolýançaň, güýçli bol

Nury dagy ikinji synpda okap ýörkärer, iki at goşulan dört tekerli araba bir gün irden mekdebiň ýanyna gelip durdy. Zamananyň gowy wagty bu arabalar Bäherdene däne daşardylar. Indi o däneleri aç adamlar diňe düşünde görýärdiler. Her kim bir oglanyň elinden tutup, ondan-mundan gelip başlady. Nuryň uly dogany Baýly getirdi. Çagalaryň biri: “Gitjek däl” diýip gygyryp aglady. Bir ýaşuly: “Heý, sammyjak, o taýda her gün nahar berýärler, täze geým geýdirýärler. Ynha, baraňda görersiň. Onsoň, açlyk geçensoň, ýene gelersiňiz-dä” diýip göwünlik berdi. Nury dymyp, töwerege rahat bakyp dur.

Arabakeş ornuna geçdi.

Oglanlary araba ýerleşdirip ýola düşenlerinde, hälki aglan oglan ýene aglap başlady. Bu gezek arabakeş gamçysyny bulaýlap haýbatly gepledi.

—Lal bol-how. Bolmasa gamçy bilen it ýenjen ýaly ýenjerin. Päheý, peläket.

Araba Bäherdene baka ýola düşdi. Daýna obasy yzda galdy. Baýlynyň armydy diýilýän armytly mellek, topar bolup hoz ogurlan tokaýlary, üstüne münüp Sumbara

böken toraňňylary-bary yzda galdy. Arabanyň tekerleriniň dükürdisi hem-de arabakeşiň mahal-mahal:

“Häý, janawer, ýöre-ýöre, çüww!” diýmesi eşidildi.

Beýleki oglanlardan tapawutlylykda, Nurynyň Daýnadan in soňky çykyşydy. Şundan soň Allanyň beren ömründe Daýnany hiç-hiç görmejekdigini, bu ýollardan hiç-hiç geçmejekdigini, toraňňynyň üstünden armyt sallap, geçenleri gorkuzmajakdygyny Nury häzir duýman barýardy. Şu mahal adaty görünýän Daýna topragynyň soň-soň mukaddesleşjekdigini, her daşyny öpesi gelip, topragyny göze süresi gelip, Sumbaryň sesini eşidesi gelip ömürboýy hesret çekjekdigini Nury duýman otyrды.

Özüniň nirä, näme üçin äkidilip barýanyny göz önüne getirerden, gelejekki ykbalyň neneňsi boljagyny oýlanardan Nury ýaşdy.

Araba, düküredeý-düküredeý, Ýelligaýa ýetdi. Şeýle bir sowuk, şeýle bir çapgyn şemal başlady. Atlaryň guýruklary, ýallary ýeliň ugruna sozulyp-sozulyp gitdi.

“Heý, janawer, ýöre-ýöre, çüww!”

Ýarym ýalaňaç oglanjyklar ýygrylyşyp, бүкүлишип, bir-birege dykylyşyp başladylar.

Arabakeş sykylyklap bir aýdymyň sazyny çaldy, ýeller gowşady, başga-başga dag dereleri, arçaly tokaýlar garalyp görüldi. Soňra uzak dymşlyk başlady, soňunda ýene arabakeş aýdyma hiňlendi.

Gökden uçan ördek-durna, ördek-durna.

Biziň iller ýeri-i-indemi-i-i ?!

Ýygrylypjyk oturan Nury “Durna” sözünü eşidende öz durnasy ýadyna düşdi. “Näme sebäpden asmandan gaçdyka? Soň nämbolduka? Sagalyp ýene uçup giden bolaýadyr”. Nury tokaýdan uçup çykyp barýan durnany göz önüne getirdi. “Şu mahal nirä bardyka? Ýene uçup

gelermikä? Daýnanyň üstünden geçmese gerek, sebäbi bir awçy ony atandyr, bolmasa asmandan kelemenläp gaýtmazdy”.

Nury asmana bakyp goýberdi. Asman çaljarýar. Durna görünmeýär. “Durna ýaly uçaň. Oňa ýoluň geregi ýok. Dagyň üstünden, derýaň üstünden, tokaýyň üstünden arkaýyn uçubermeli. Ähli zadyň depesinden seredip uçaň, hezildir”.

— Oglanlar, nähili, uklaman otyrsyňyzmy? Ýnha, bir salymdan etege ineris. Etege indigimiz Bäherdene bardygymyzdyr.—Arabakeş gaňrylyp, oglanlara bakdy—

Hany, sen aýt, kimiň ogly?

Şeýdip, arabakeş alyp barýan oglanlarynyň hersinden sorap başlady. Häli, Daýnadandan gaýdyljak bolanda aglan oglanjyga gezek gelende, ol jogap bermän, ýüzüni aşak salyp otыр. Arabakeş onuň ýañadan aglap başlaryndan heder etdi-de söz aýtmady. Arabakeş Nura uzak seretdi.

—Sen-ä Hanmämmediň ogly bolmaly. Tüweleme gowyja okaň. O taýy gowy diýýäler . Gowy okasaňyz, mollym bolmagyňyzam ahmal, okamasaňyz meň ýaly arabakeş bolarsyzyň. At tezegini ysgar ýörersiňiz.

Arabakeş öňe bakyp oturdy. Ol Hanmämmedi, Hangüli, olaryň başyndan inen betbagtlygy ýatlady. Ýatlady-da uludan dem aldy.

—He-eý, bolýa-da. Alla ýamanlyk görkezmesin.

Bäri-bärde Bäherden ýok ekeni. Ýolda birki gezek düşläp, atlara ot-suw berildi. Çay başynda her oglana baş dişlem çörek paýlan arabakeş atlary araba goşup, oglanlary mündürdi-de, ýene ýola düşdi. Uzak gitdiler. Surnugan oglanjyklar irkilip, uky бүрүп, bir-birege kelle çakyşdyryp geldiler. Arabakeş ýetimhanany tapman, başy aýlanyp, başga-başga ýerlerden çykdy.Öňde, demir ýol

geçelgesine ýakyn gelenlerinde sagdan gara otly tüssesini şemala dagydyp, tiz-tizden haş-haşlap, depesindäki uly çyra bilen dünýäni ýagtyldyp, gu-uk edip gygyryp geçip gitdi. Wagonlaryň şakyrdysy uzakdan eşidilip, kem-kemden ýitdi. Arabakeş şeýle otlylarda urşa ugradylanlary ýatlady-da: “Geçdigi bolsun, Allajan. Indi gaýtalanmawersin” diýip, ýuwaşja samrady. Soň ýabylarynyň jylawyny silkip: “Häý, janawer, ýöre-ýöre, çüw-w!” diýdi.

Gijäniň bir wagtlary araba bir jaýyň gapysyna gelip durdy. Ol Bäherden ýetimler öýüdi.

Arabakeş ýetimhananyň gapysyny kaka-kaka, ahyry, birini oýardy. Bir ýogyn aýal gapyny sähel açyp garady.

—Bi, näme, ýöne dökülip dursyňyz-la, ýer ýoklugyny bilýäňiz-ä.

—Maňa minnet etme. Men öz çagamy getiremok. Tizräk ýerleşdir, bularyň sütüni süýnüp geldi.

Oglanlary furgondan düşürüp durşyna ýaşuly olaryň hersiniň başyny sypap, “Alla ýaryň bolsun” diýip hoşlaşdy. Ýogyn aýal alty oglana sowuk koridoryň bir burçundan ýukajyk bir odeýal ýazdy. Ne ýassyk bar, ne ýorgan.

—Şu taýda gymyldaman ýatyň.

Oglanjyklar bir-birege gyslyşyp, her näçe ajam bolsa uka boýun bolup ýatdylar. Ertir öňki çagalar oýanyp, el-ýüzüni ýuwup daşary çykmaly bolanda ýygrylyşyp ýatan alty oglany gördüler .

—Eý, ýene obaly gelipdir.

—Oňa seret, kel ýaly-la.

— Balagyna siýipdir, ha-ha-ha, balagyna siýipdir.

— Men-ä özüme tahýa tapdym. --Bir oglan ýatanlaryň biriniň tahýasyny alyp geýdi.

—Bizi turuzdylar, olary turuzmadylar. Olaryňky jan, biziňki badamjanmy? Ynha, häzir, seret, şulary gorkuzaýyn.—Onsoň ol oglan gaty ses bilen pişik bolup mawlady: Miýaw, miýaw, miýaw!
Ýatan oglanlar hasyrdaşyp turdular. Özlerine baka ýeser gülüşip duranlara çekinjeň bakdylar.

—Eý, syrtyň görüňä, balagyňy çek, hä-hä-hä-ä.

—Hany, eje-e-e diýip aglasaňyz-la.

Bularyň arasynda keltejik bir oglan has ekabyr, has ýakymсыz, has bet görüňär. Ýüzi şeýle bir duzsuz, nakys weli, olar ýala: ýüzüne şeytan siýen diýýärler. Olar uzakdan müdiriň gelýänini görüp, ýom-ýok boldular.

Ertirlik naharda her kime bir käse gaýnadylan alma suwuny we kiçijik tarelkada arpa ýarmasyndan berdiler.

Alty oglan, bu taýyny hiç-hiç halaman, bir-birinden aýrylmajak bolşup, bile oturdylar, ilkinji gezek stol başynda nahar iýmegiň oňasyzlygyny başdan geçirýäkäler, hälki keltejik bet oglan, öz aşyny şapыр-şupur iýdi. Beýle ýanda oturan Nurynyň aşyny şeýle tiz çekip aldy-da ony hem iýip başlady.

—Obadan gelenler aş iýmeýär-ä. Kim aşyny iýmese, bäri getirsin! Häh-hä, hezil bolaýdy.

Muny gören başga bir daýawja oglan ýaňky keltejigiň arkasyndan geldi-de onuň ýeňsesinden tutup, ýüzüni aşa basdy. Keltejik ýylan ýaly tovlanyp, gaty tiz bir gyra bökdü-de jorabynyň gonjundan çakgysyny çykaryp açdy. Aşaky dodagyny dişläp, sähel egilip, çakgyny haýbat

bilen öňe tutup, daýawja oglana baka ýöräp başlady. Beýleki oglanlar güsürdeşip , şobada bir gyra çekildiler.

—Çakgyny taşla, bolmasa öldirin.

Keltejik üýtgemän, geplemän, çakgyny urmaga maý gözläp gelýär. Daýawja oglan hem salymyny bermän, ok ýaly bolup, topuldy-da keltejigiň bilegini towlap, çakgyny ýere gaçyrtdy. Keltejik onuň garnyna gaty ykjam depdi weli, içikdirdi öýdýän, daýaw oglanyň ýüzi çytylyp gitdi. Keltejik dyzap-dyzap, ýerde ýatan çakga ýetjek bolýar. Daýaw oglan: “Çakgyny alyň” diýip, gyrada duranlara gygyrды, hiç kim çakgyny gizlemäge het etmedi. Şo mahal ýetimhana müdiri duýdansyz geldi-de ýakalaşyp-sarylyşyp duranlaryň ikisini hem gaty ykjam ýumruklap-ýumruklap, hersiniň gulagyndan berk tutdy-da kabinetine alyp gitdi.

Çagalar günortan okuwdan gelenlerinde olara dürli otlary gaýnadyp, gök çorba berdiler, emma ol iki oglan görünmedi.

Agşamlyk naharynda daýaw oglan bir gyrada sessiz-üýnsiz oturyp, naharyny iýdi, onuň çep gözi gögerip dur, beýleki gyrada keltejik naharyny iýip oturşyna aldygna samraýar, onuň dodagynyň bir ýany ganjaryp görünýär.

-- Artur gelse bolýa, o maňa pyçak getirýä. Onsoň baryňzy pyçaklap çykaryn. Müdirden arymy alaryn. Men onuň garnyny deşerin. —Aralygynda uly adamlaryň sögünjini sögýär.—Men hiç kimden gorkmaýan. Meniň aýdanymy etmeseňiz gije ýenjerin.

Ähli kişi ýatansoň, ýagçyra hem öçürilensoň, Nury tiz uklady. Gaty araba olary örän ýorupdy, süňkjagazlary henizem syzlaşyp agyrýardy.

Keltejik bet oglan çybşyldap geldi-de Nuryňnyň ýapynyp ýatan köne, ýyrtyk odeýalyny çekip aldy. Nury

oýanmady weli, ol aşak çöküp, edil Nurynyň gulagyna dodagyny degiräýjek bolup pyşyrdady: “Eý, porsy...” jogap ýok. Bet oglan gaharyna çydaman, Nurynyň bykynyna gaty güýçli ýumruklady. Nury, biçärejik, şobada dikelip oturdy weli, bet oglan : “Demiň çykaýmasyn”diýdi-de Nurynyň maňlaýyny ýumrugy bilen iteläp, ony ýene ýatyrdy. Onsoň pyşyrdap başlady: “Şu günden şeýläk, men kim bilen uruşsam, meniň tarapymda urşarsyň, eşiťdiňmi, ejjeňi... uruşmasaň, gije gelip, pyçaklaryň”. Nurynyň bykynyna ýene bir zarply ýumruk urdu-da bet oglan onuň odeýalyny alyp gitdi. Nury kime dadyny aýtsyn?! Kim oňa howandar çyksyn? Nury ýalňyzyň ýalňyzy bolup, uly gözlerini höwlendirip, garaňkylyga bakdy ýatdy. Kämahal syçanmy, alakamy, bir ýerlerde bir zadyň gemrilýän hyrtyldysy eşidilýär. Aslynda, esasy gemrilýän Nurydy. Kör alaka ýalňyzlyk bolup, onuň kalbyny gemirýärdi. Şu günlerden başlap o ýalňyzlyk Nurydan hiç aýrylmaz, mahal-mahal ony gaty kyn ahwala salar. Asmana uçsa-da, ýedigat ýer astyna girse-de, ýalňyzlyk Nuryny hiç sypdyrmaz. Onuň iň ýakyn dosty Ýalňyzlyk, iň gazaply duşmany Ýalňyzlyk bolar. Soň-soň olar bir-birege şeýle bir siňip-garyşyp giderler weli, Nury haýsy, Ýalňyzlyk haýsy biler ýaly bolmaz, muny olaryň özleri hem bilibilmezler. Ynha, häzirem tümlüge bakyp ýatyşyna, onuň gatan gabaklary hiç ýumularly däl. Ýene bir ýerlerden çybşyldy ýakynlaşyp başlady.

Ýene şol bet oglanmyka ?

Ýok. Indi gelen daýaw oglan. Ol geldi-de, Nura ukudadyr öýdüp, onuň kellesine pitikläp goýberdi.

— Hä?

—Ýuwaş. Eý, sen, näme meniň tarapymda durmadyň? Men seniň üçin taýak iýdim. İndiden beýläk, meň tarapymda

uruşmasaň, ejeňi ... rin. Ertir mekdebe Artur gelýä, urşup başlasak, senem uruşmalysyň.

Daýaw oglan ýene çybşyldap gitdi. Nury, hernäçe gorksa-da, bu iki oglanyň ejesine sögmesi oňa gaty agyr degdi.

Daýnada-da sögüşerdiler, emma o taýda ýa beýle sögüşmezdiler, ýa beýle täsir etmezdi. Häzir weli ejesine sögülmesi Nurynyň iň uly ýarasy boldy. Ol hökman güýçlener, uruşmany öwrener, ejesine sögenlerden aryny alar.

“Ertir Artur diýilýän gelse näme bolarka?” diýen sorag hem ony uzak wagt birahat etdi. Üşäp başlady, ýygryldy. Dyzlary eňegine degäýjek boldy. Şeýle-de bolsa, gaty giç uklady. Düýş görüp başlady: Daýna. Bir topar gyz-gelin aýdym aýdýar. Ses gelenok, diňe olaryň agyz hereketi görünýär. Birden ejesi läle kakyp başlaýar. Nury bu mährem sesi şeýle teşne diňleýär. Ol ejesi ahyry. Ölmändir-ä.

Balyk diýip tutanym-a
Ýylan bolup towlandy-ýa.

Nury ejesine baka ylgasy gelýär, nämedir bir zat ony saklaýar. Onýança ejesi ýityär. Suwdaky balyk ýylana öwrülýär-de kenara çykyp, çöp-çalamyň aşagyna süýrenip girýär. Nury gorkýar. O ýylan Nurynyň aýak astyndan hem çykyp biler.

“Eje, aý eje!” Jogap ýok. Ejesi näme üçin eşitmeýärkä? Nurynyň gorkýanyny, üşeyänini bilýär ahyry. “Eje, üstümi örtäý, eje!” Ýene jogap ýok. Onsoň Nury batly gygyrýar: “Eje-e-e!”

Öz sesine özi oýanan Nury oturdy. Tümlükde çepegini tapyp geýdi. Pişik basyşyny edip gapa bardy. Ýuwaş itelände açylmadyk gapyny batlyrak itdi weli hem

warkyldy, hem jygyldy çykdy. Koridor bilen gidip daşary
çykylýan gapyny sermenekläp tapdy. Görse agyr gulp
asylgy. Başga nireden gaçyp borka diýip duran Nurynyň
arkasyndan gelen terbiýeçi aýal onuň köýneginiň
arkasyndan mäkäm tutdy-da götin dazyrdadyp çekip,
düşegine eltip, siltäp ýatyrdy.
“Gymyldaýsaň, dişiňi owradaryn. Haram eşek!”

* * *

Her zadyň hakyky şekli onuň aňyrsynda

Ýyllar geçdi. Açlygam geçiberdi. Uruşdan gelen
maýyp-müjriplerem başyna düşene kaýyl bolup
başladylar. Şol günleriň birinde Bäherdendäki
ýetimhanadan birtopar çagany Gyzylyarbadyň
ýetimhanasyna, başga bir topary hem Baýramalydaky
ýetimhana äkitdiler. Baýramala ugradylanlaryň arasynda
Nury hem bar. O indi ösüp, berkeşip başlapdyr.
Ulaldygyça Nury ejesine has köp meňzäp başlady.
Aýratynam onuň gözleri, edil ejesiniň gözleri ýaly,
gamdan dolup, göz hanasy giňäp, has çuňalyp başlady.
Dymmalygy welin gitmedi. Daýnadan furgonly
gelyärkäler ilkinji gezek gören otlusyna mündüler, Tejene
ýetilende gaty eleşan geýnüwli bir agsak adam wagona
mündi. Ol münenden zaryn aýdyma başlady. Hem owaz
zaryndy, hem sözleri zaryndy.

Bir garyş oglankam bakdyň-bejerdin,
Senden başga howandarym ýok meniň-ow.
Enemiň ornunda gol süýdün berdin,
Golum tutan dosty-ýarym ýok meniň-ow.

Nury bu owaza oýandy. Biri aglaýarmyka öýtdi.
Başyny göterip seredende, gedaýa çalymdaş bagşyny

gördi. O bagşa biri köpük uzatdy-da: “Işan aga, bir ýagşy doga okap ber, soňundanam “Ýok meniňi” aýdyp beräý” diýdi. Işan aga doga okanda-da aglaýan ýaly owaz bilen okady. El göterensoň, ýaňky köpük berene bakyp, “Ýok meniň” diýen aýdymy başdan-aýaga aýtdy. Beýle ýanda ýene bir adam köpük uzatdy-da: “Işan aga, meniň üçinem “Ýok meniňi” aýdaý” diýdi. Işan aga ýene aýtdy. Şeýdip, bir wagonda baş-alty gezek “Ýok meniňi” aýtdy. Asyl, ähli kişi “Ýok meniňi” haýyş edýär. Işan aga-da şondan başga aýdym bilmeýäne çemli.

Nury Işan agany gaty nebsewür diňledi. Ejesi ýogalany bäri beýle ýürekdeş, beýle mährem, beýle gamgyn aýdym diňlemedik Nura bu örän täsir etdi. Ony pagyş-para eretdi. Üstesine-de aýdym tamamlanýar, aýdym başlaýar.

Näçe ýyllaryň, näçe adamlaryň sowuklygyndan ýaña, halys berçin bolan oglan ýüregi, mähremlige, ýumşaklyga teşnedi. Daýnadan gaýdany bäri ol ilkinji gezek öz derdine dertdeş aýdym diňledi. Ol öňem aýdym-saz diňläpdi, ýöne bu aýdym ýaly däl, bu tüýs Nurynyň ýetim ýagdaýy hakdaky aýdymdy. Bu aýdym Nurynyň kalbynda çöküp, üstüni dürli wakalar örten ýatlamalary birden oýaryp goýberdi. Aýdymy aýdan kişi hem Nura örän ýakyn göründi. Nury o bagşy bilen salamlaşasy, tanşasy geldi, onuň boýnuna böküp gujaklasy geldi. Bagşy agsaklap gelşine Nurynyň deňine geldi weli, Nury oňa gaty içgin bakdy. Bagşy muny duýdy, örän gamgyn bakyp, Nura baka öwrüldi weli, Nury tas ony gujaklapdy. Ol bagşyny deňinden geçiresi gelmedi. Özünden uzaklaşdyrsa, bu ýakymly pursatyň ýitip gitjekdigini duýdy.

—Işan aga, salawmaleýkim.

—Waleýkim es-salam, oguljygym. Tüweleme, adam bolýaňyzmy? Gaýrat ediň, gaýrat ediň.

—Işan aga, pulum ýok weli, maňa-da ýaňky aýdymy aýdyp
beräýiň.

—Wah, pul dileýän barmy, oglum?! Saňa iki gezek aýdyp
bereris. Gürrüňi bolmaz, köşek.

Işan aga Nurynyň ýanynda oturyp, oňa garap aýdyma
başlady. Işan aganyň berýän duýgulary Nuryny
gutarnykly eretdi. Ol hökman suratçy bolar. Işan aganyň
bu ýumşak oturşyny hökman çeker.

Aýdym tamamlananda Işan aga Nurynyň çignini sypap-
sypap goýberdi. Hasasyna direnip turdy.

—Taňryýalkasyn, Işan aga.

Jogap bolmady. Diňe ýakymly baş atdy. Bagşynyň
damagy doldy. Ol agsaklap beýleki wagona sessiz geçip
gitdi.

* * *

Diňe okuw bilen bolsaň, garyp galarsyň

Nury Baýramalydaky ýetimhana bilen, o
taýdakylar bilen tiz öwrenişdi. Ýetimhana müdiri örän
işeňňir adam. Ýaşululygyna seretmän itjanly. Ir bilen
çykyp gidip, uzak gününü edara gapylaryny kakyp
geçirýär, uzak-ýakyn obalara gidýär. Baran ýerinden bir
zatlar diläp alyp, ýetimhana getirýär. Bir doňuz, bir
towşan, bir towuk alyp bilse-de ýetimhana getirýär. Bir
gezek obada bir kişi oňa bir mekejin berip goýberipdir.
Getirensoňlar, o mekejin badabat soýman, bir hepdeden
soýalyň diýişdiler. Emma ýetimhananyň garawuly hem-
de odun-çöpüni üpjün edýän ýaşuly işgär Andreý aga o
doňuzy az wagt soýman saklap bolsa, jojuklajakdygyny
aýtdy. Ýetimhana müdiri, bäý, begendi-ä! Onsoň
ýetimhanadaky ýetim oglanlary Andreý aganyň yzyna
düşürip goýberip, doňuza ot-iým getirdip başlady. Nury

dagy mal saklamany şo taýda öwrendiler. Andreý aga Russiýada doglup, şo taýdan rewolýusiýany Türkmenistana getirenlerdendi hem-de doňuz malyny nädip idetmelidigini gowy bilýärdi. Bir gezek ota gidenlerinde Nury oňa: “Andreý aga, näme üçin her mekdebiň daşky gapysyna: “Okamak, okamak we ýene-de okamak gerek. W.I.Lenin” diýlip ýazylýarka?” diýdi.

—Adam okamak bilen akyly bolýar. Ana, şo sebäpli Lenin: “Okamak, okamak, okamak” diýýä. Onsoňam mukaddes kitaplaryň ählisiniň ilkinji nesihaty “Oka!” diýýä.

Okaň, oglanlar, gowuja okaň. Okuwyň zerurlygyna soň düşünersiňiz. Sen-ä, Nuryşka, hudožnik bolýaň. Köpräk çekiber.

Soň-soň Nury çekenje suratlaryny Andreý aganyň garawulhanasyna eltip, görkezip başlady. Bir gezek Nury Leniniň suratyny çekip Andreý aga görkezdi weli, Andreý aga gorkuly ýagdaýda gapa gözläp goýberdi.

—Nuryşka, Lenini, Stalini çekmeli däl. Gadagan ahyry.

—Stalini çekjek däl, ol gaharjaň adam.

—Ýuwaş, ýuwaş. Getir, o suraty maňa ber. Gaýdyp şo ikisini çekäýme. Doňuzy, towşany, öz dostlaryňy çekiber.

—Andreý aga Leniniň suratyny peje atdy.— Sesiň içinde bolsun.

Nury muny halamady. Öz çeken suratynyň ýakylmasy ony gaty ynjytdy.

—Men islänimi çekmesem, gowy çekip bilemok.

Nury ýetimhanada ýa-da mekdepde boş wagt tapdygy surata güýmenip, kämilleşip başlady. Onuň içinde ýatan uly arzuwy keteni köýnekli ejesiniň keşbini çekmekdi.

Wah, o keteni köýnek ýadyna düşdügi, Nuryň

ýüreginiň dükgüldisi güýçlenýär. Ejesiniň jadyly ysy o keteni köýnekdedi ahyry. Daýnadan gaýdanda ejesiniň ketenisini düýrläpjik goşaltasyna salan bolsa, hiç kim görmezdi ahyry. Häzir ele alaga-da ýüzüne tutsa, keteni köýnegiň içinde ejesiniň keşbini gaty anyk görüp bilerdi ahyry. Şu mahal ejesini ýürekden gowy görse-de onuň keşbi öňküler ýaly dury göz öňüne gelenok. Arada bir geňsi duman döräpdir. Ýa ölenler şeýle görünýärmikä? Üstesine-de Nury ejesiniň keşbini hernäçe köp çekse-de, öňi-soňy suratdaky ejesi göz öňüne getirýän ejesine hiç meňzänok. Şo sebäpli Nury örän badykeç bolýar. Özüniň ökde suratkeş däldigine içi ýanýar. Näme etjegini hem bilenok. Bu derdini kime aýtjagyny oýlanýar, emma çemeli, ynamly adam tapman ýör. Surat mugallymy bar, ýöne ol sapakda çäýnegiň suratyny hem çekibilmänsoň, okuwçylar o mugallymyň üstünden gülýärler. Andreý agadanam öýkeli gezyr. Öýkelemände-de Andreý aga surat çekibilýän adam däl-ä. Onuň bar bilýäni: “Okaň, okaň ” diýmek. Onsoňam Andreý aga soňky wagtlar görnenok. Onuň garawulhanasynda başga bir gara ýaşuly görünýär. Nury o ýaşulyny daşyndan görüp halamansoň, kän bir ýakynlaşjagam bolanok.

Indi bogaz doňuza ot-iými zähmet mugallymynyň ýolbaşçylygynda taýýarlap başladylar. Ol gaty sögünjeň, zeýrenjeň bir aýal. Çümmüklemäge, burup alamaga gaty ökde. Ol gabady gelende Nuryny hem çümmükledi weli, şondan bäri Nury mugallymyny görende ýylan gören ýaly bolýar. Nury bir gün dilini ýalmyldadyp, başyny göterip duran ullakan kepjebaşy hem-de onuň üstünde oturan bir aýaly çekdi. Ol aýalyňam edil ýylanyňky ýaly dili öňe çykyp dur. Ol aýal, dogrudanam, zähmet mugallymasyna meňzedi. Nury o suraty synpdaşlaryna görkezdi-de:

“Ynha, Laçyn mollym” diýdi. Çagalar ala şowhun turuzdylar, beýleki synpdakylara-da aýdyp ýetişdiler. Bir

sapakdan soň, bütin mekdep ýylana meňzedilip çekilen Laçyn mollımyň suraty hakda gepleşýärdi. Gürrüň Laçyn mugallyma, mekdep müdirine ýetene çemli, olar tirkeşip geldiler-de Nuryly otaga girdiler.

—Nury, sen papkaňy al-da, biziň yzımyza düş.

Synpdakylar ýene şowhun turzup başladylar. Nuryň müdiriden şarpyk datjakdygy hakda, Laçyn mollımyň ony awuly çümmüklejekdigi hakda, ýene-ýeneler hakda gowur turuzdylar. Emma Nury eglenmän, örän rahat dolanyp geläýdi. Ol rahatlygynyň üstesine, gidendäkiden şadyýan görüldi. Çagalar onuň daşyna üýşüşip, sorag baryny berdiler. Nury dymyp diňledi, soňunda: “Çeken suratymy tapmadylar” diýdi .

Nury, şowhun artyp başlanda, suraty ile görkezmän gizlän ekeni.

Şol gün sapaklardan soň, doňuza ot-ıým toplamaga gitmeli bolanda, Laçyn mugallym, nobaty ýetmedigem bolsa, Nuryň hem alyp gitdi. Gün batar uçurlaryna çenli eňňerede aýlanyp, güýz oty, galan-gaçan kädi alyp gaýtdylar. Nury her demde Laçyn mugallymyň çümmüklärine garaşyp, dymyp gezdi. Emma Laçyn mugallym ne suratdan gep açdy, ne-de çümmükledi, ýöne Nura öňküdenem gaharly, has ýigrençli garady.

Ýetimhana gelenlerinde sekide oturan täze garawul Rahman aga doňzuň hiç zat ıýmän, ýer gazaýanyňy, guzlar wagty gelenini aýtdy. Dogrudanam, ýatylmazynyň öň ýany, daşary çykan oganlaryň biri ýatakhana gygyryp girdi.

—E-eý, ýörüň-eý, doňuz guzlap başlady. Eýýäm baş jojugy bar.

Çagalar güsürdeşip daşary ylgadylar. Rahman aga ýeňini çyzgap, jojuklary doňzuň ýanyndan emäý bilen aýyrýar. Olaryň sany eýýäm ýedä ýetipdir. “Indi-hä guzlap

bolaýan bolsa gerek” diýip çaklan Rahman aga ýedi
jojugy agaç ýaşıklere saldy-da howlynyň beýle
ýanyndaky boş jaýa daşady.
Doňzuň bir birahatlygyny duýsa-da, ony jojuklary alnyp
gidileni üçindir öýtdi.

—Oglanlar, siz az salym göz-gulak boluň. Men namaz okap
geleýin – diýdi-de el-ýüzüni ýuwup, täret kylyp,
garawulhanasyna gitdi. Namaz okap durka “Doňuz
guzlaýa, Rahman aga” diýlen owazy eşitdi. “Guzlasa
guzlar-da”. Emma az salymdan oglanlaryň gorkuly
sesleri geldi: “Jojugyny iýýä! Rahman aga, ýetiş,
jojugyny iýdi”.

Rahman aga namazyny bozup, tiz geldi. Emma giç.
Doňuz oglanlaryň gözünüň alnynda bir jojuk dogrup,
şobada-da ony parçalap, ýuwdup goýberipdir.

—Doňuz-da. Iru-giç doňuzlygyny görkezýä-dä.

O waka oglanlaryň köpüsine, aýratynam Nura gaty
ýaman täsir etdi. Öz çagasyny çeynäp duran doňuz hiç
göz önünden gitmedi. Gijäniň bir wagtyna çenli ukusy
tutmansoň, ýerinden turup penjireden garady. Howanyň
sowuklygyna bakman, Rahman aganyň daşky sekide
ýatanyny gördi. Nury Rahman agany öňler görende
halamadygam bolsa, bu gün onuň sesinden ýakymlylyk,
mähremlik duýdy. Onuň jojuklara şeýle bir ýumşak
daraýşyny hem gördi-de Nury özi duýman durka,
“Rahman aga gowy adam eken” diýen netijä geldi.
“Näme üçin daşarda ýatýarka?” Muny ertir Rahman
agadan sorar. Umuman, Rahman agadan soraljak zat kän.
Soňky wagtlar Nury özüni uly adam hasaplaýar. Uly
adamlar bilen gepleşesi gelýär. Olaryň ony
oglansyratmasyny kabul etmeýär. Ol ertir okuw
tamamlanansoň, Rahman aganyň ýanynda-da özüni oglan

däl-de ýetişen adam hökmünde alyp bardy. Rahman aga-da onuň bilen oglan ýaly däl-de uly adam ýaly gepleşdi.

—Rahman aga, men suratkeş bolsam gowy bolarmy?

—Suratkeş bol, sazanda bol, alym bol, onuň parhy ýok, bu zatlar okuw bilen, zähmet bilen ýetilýän dereje. Okamaly, hökman okamaly, ýöne okuw-durmuşyň dörtdeň biri. Galan üçüsini özüň öwrenmeli, özüň almaly. Ana, şo soňky üçüsini köpler bilmän, ýa-da biljegem bolman geçip gidýä.

Nury Rahman aganyň aýdýan üç zadyna akyl ýetirip bilmedi, soramak hem islemedi, sebäbi oglanlar soranjaň bolýar, Nury bolsa uly adam ahyry.

Rahman aga, Nuryň halansoň, oňa bir hekaýat aýdyp berdi.

Gadymda bir gaýykçy bamyş diýýä. O kenardan o kenara ýolagçy geçirýä diýýä. Ynha, onsoň bir gün bir alym şo gaýyga münenmiş. “Kitapdan-lymyndan habaryň barmy?” diýip, gaýykçydan soraya, olam ýok diýýä.

Alym baş ýaýkap: “Ömrüň ýary köýdi hasap et” diýýä. Onsoň suwuň ortasyna barýarlar weli, turýar bir tupan .

Gaýygy agdaryljak-dünđeriljek bolup başlaýa. Indi gaýykçy alymyndan soraya: “Ýüzmekden habaryň barmy?” diýýä.

Olam ýok diýýä. Gaýykçy : “Onda ömrüň bary köýdi hasap et” diýýä. Şo mahal tupan gaýygy agdarya, alym suw düýbüne gidýä, gaýykçy bolsa kenara çykýar.

Okamak gerek, ýöne bu durmuş deňzinde ýüzmegem zerur.

Rahman aganyň bu aýdanlaryny Nury aňynda berk belläp goýdy. Ulaldygyça, durmuşa näçe ýakynlaşdygyça Rahman aganyň häzirligçe syr ýaly görünýän sözleri kem-kemden çöşlenip başlar.

Nury kitaply torbasyny eline aldy, sekiden düşdi. Sorag berenini bilmän galdy:

—Rahman aga, nämüçin daşarda ýatýaňyz-a ?

—Jany sag ölmek üçin.

—Janyňyz sag bolsa, ölmersiňiz-dä.

—Ýo-ok, hemmeler ölýä, in bagtlylar jany sag ölýä. Ana, şol gowusy. Üstesine-de pyrontda bolan dört ýylymyzyň köpüsini daşarda geçirdik. Indi öýe sygamzok...—Şo mahal köçe tarapdan bir agsak ýaşuly ýetimhana tarap öwrüldi. Nury ony şobada tanady. Rahman aga bolsa, mundan bihabar, o gelyän ýaşulyny Nura tanadyp başlady.

--Şo gelyän ýaşuly bile dört ýylymyzy söweşde geçirdik. Oňa Işan aga diýýärler. Uruşdan gelsek, onuňam, meniňem maşgalam açlykdan gyrlypdyr. Indi ikimizem ýalňyz galdyk.

— Men o ýaşulyny otlyda gördüm.

—Onda “Ýok meniňi” diňlänsiň.

—Hawa, gowy ýaşuly. — Nury Işan agaň suratyny çekjek bolup köp kagyz zaýalanyny, ahyrda-da çeken suratlaryna göwni ýetmänini ýatlady.

Işan aga ýylgyryp, begençli bakyp geldi. Ol Rahman aganyň iki elini iki eli bilen gysyp salamlaşdy.

—Rahman jan, sag-amanjamyň? Men gelmesem, sen barjagam däl-ow. Tabyň ýagşy dälmi?

—Hudaýa şükür. Baramda öýde tapdyrýan adam däl-ä sen. Her baramda gapyňa çöp ötürilgi.

—Tapjak bolsaň tapardyň-la. Ähä, bujagaz oglan kim? Ýa ogullyk aldyňmy? Işan aga Nura bakdy.

—Hany, ykjamja synla, bakaly, tanamagyň ahmal.

Işan aga şol öňki mährem gözlerini Nurudan aýyrmady.
Nury hem oňa yhlas bilen, teşnelik bilen bakdy.

—Hä-ä, şo-ol oglanjyk. Sen otlyda aýdym aýdyp ber
diýipdiň, ýadyňda dälmi?! Tüweleme. Sen-ä ýigit
çykypsyň. Öňde-soňda senden başga aýdym buýran oglan
duşmady. Tüweleme, özüňem aýdym aýdýansyň-la?
Nury baş ýaýkady. Rahman aga: “Nuryjan surat çekýä.
Suratkeş bolaýsam diýýä” diýdi.

—Suratkeşem-ä bolsa bolýa weli, gözler-ä sazanda gözleri.
Gam damyp dur. Aňryňda aýdym-saz eden barmy,
bilmeýäňmi?

Nury ejesini, mamasyny, daýylaryny, uly dogany
Baýlyny agzasy geldi. Emma diňe: “Daýylarym
bagşymyş” diýdi.

—Boldy, boldy. Är daýa diýipdirler. Ynha görersiň,
suratam çekseň çek weli, seniň çöregiň sazda bolar,
eňsalla. Sen otlyda ýönelige aýdym buýurman ekeniň.
Sen Rahman agaňyň sazlaryny diňläp görüpmediň?

—Ýok. Rahman aga saz çalýarmy?

—Oh-ho-ow, bi gömülgi ýatan hazynadyr. Menem
aýagymy süýräp şunuň ýanyňa saz diňlemänä gelýän-dä.
Hany, Rahman, beýdişip durmaly, garawulhanaňa gireli,
daşary şemalrak. Bu oglana-da diňledeli.

—Diňläni ýagşy weli, öý işleriňi ýazyp ýetişersiň dälmi,
Nuryjan?

—Ertir bazar günü.

Olar darajyk garawulhana girdiler.

Nury hiç-hiç oglansyradyлмаýanyňa monça boldy.
Rahman aga gaty gowy adam ekeni. Öň nämüçin ony
halamadyksyran bolduka? Asyl, Rahman agadanam, Işan

agadanam Nury atalyk mährini duýup başlady. Bu adamlar Nurynyň garyndaşy ýaly-la? Bularam Daýnaly bolaýmasyn?!

Nury öz atasyna teňneligini, atadan perzende geçmeli million-million ruhy duýgulary geçmän, ýeri boş duranlygyny häzir duýmaýardy. Eneden perzende geçmeli milliard-milliard duýgularyň geçmän, o boşlugyň gam bilen doludygyny häzir bilmeýärdi. Nurynyň häzirki bilýäni-atasy ýok, enesi ýok. Emma bu ýetimligiň ýyl geçdikçe, adam özüni tanap başladykça barha ezyetli boljakdygyny Nury häzir gümanam etmeýärdi. Ata-eneli ulalanlary-da ýalňyzlyk öz penjesinde owradyrka, atasyz-enesizleri nädýärkä?

Bu zatlardan bihabar Nury özüni uly adam hasaplap, Rahman aga bilen Işan agaň arasynda gopbarylyp otыр. Rahman aga saz çalýar we Nura örän ünsli bakýar. Nury tolgunyp, birahatlanyp, tanşyny gören ýaly bolup başlady, kä dutara bakdy, kä Rahman aga bakdy. Muny synlap oturan Işan aga saz tamamlanda Nura sowal berdi. —Oglum, şu sazy Rahman agaň ýörite seniň üçin çaldy.

Tanadyňmy şu sazy?

—Ýel gelýär-ä Bibijan.

—Aý, berekella-a, berekella.

Onýança Rahman aga ýene bir saza başlady. Nuryny synlaýarlar. Nury tolgunýar, gözleri ýanýar. Indi Işan aga baka garap-garap goýberýär. Saz tamamlanda Rahman aga dillendi.

—Nuryjan, bu sazy-ha bilýänsiň-le.

—Ýok meniň.

—Aý, berekella. Gördüň dämi, Rahman?! Gan bilen geçen zat gaty güýçli bolguç. —Işan aga Nurynyň arkasyna

kakyp-kakyp goýberdi – Saz çalmany öwren, seniň çöregiň sazda. Sen güýçli sazanda bolarsyň, enşalla. Nury geň bir hala düşdi. Bu sazlar çalyndy weli, ejesi janly bir görnüşde göz önüne geldi. Ol ejesini gaty ýakyndan, örän aýyl-saýyl gördi. Rahman aga “Bibijany” çalanda Nury ejesini ýöne bir görmek däl, asyl, sesini hem eşidip bildi. Şo-ol Daýnada ýigitleri urşa ugratjak bolanlarynda gelin-gyzlar bir ýanda, ejesi bir ýanda şu “Bibijany” aýdypdylar. Ejesiniň owazy nähili mähirlidi, nähili ýakymlydy. Ejesi şeýle bir merdem, dim-dik durdy. Soňra öz boýnundaky dogany arabada barýan esgerlere ugradypdy. Şu mahal şo esgerler barmyka? Ýa açlykdan, ýa söweşde öldülermi?

Nury ýatlamalara çümüp özüne gelende, Rahman aga gözlerini ýumup saz çalýardy. Rahman aganyň ýüzi has gamlydy, hesret perdesine bürenipdi. Onuň öňe-yza yranyp oturşy hem gaty gamgyn. Işan aga-da başyny sallap, gözlerini ýumup saz diňleýär. Gözýaşlaryny elýaglygy bilen garşy-garşy süpürýär. Nury bir salym bu iki ýaşulyny synlady, onsoň onuň özünüň gözi ýumuldy. Gözi ýumulana mähetdel, Nury ýene ejesini gördi. Şo-ol keteni köýnekli görnüşde. Birden Sumbar derýasy göründi, iki tarapynda-da toraňnylar, şo-ol birmahallar üstüne çykyp suwa bökýän toraňnylary. Hatda Nury öz boýuny deňeşdirýän çynar nahallaryny hem şeýle anyk gördi. Gözi açylanda o görnüş ýitdi. Onsoň Nury ýene gözlerini ýumdy weli, Baýly doganyny, Aşyrberdini, Begmämmedi, Artykgüli, üç aýlykka ýogalan Maýa jigijigini gördi. Başga-da köp-köp zatlary ýatlady. Baýryň bilindäki öýlerini görende ýürejigi jigläp gitdi. “Hany, o günler! Hany, o öýmüz?! Hany, doganlarym?!”

Rahman aga dutaryny goýup, derini sylanda-da Nurynyň gözleri ýumukdy. Onuň gözlerini ýumup saz diňlänini

Işan aga-da gördi. Nury birden gözlerini açdy. Iki ýaşuly sözlemän, oňa ýylgyryp bakyşyp otыр.

—Tüweleme, oglum, tüweleme.

Nury önler surat çekende lezzet alýardy, emma bu gezek saz diňländäki lezzet düýbünden başga boldy. Ol her näçe köp surat çekse-de geçmişe munça ýakynlaşyp bilmändi: Ejesini, doganlaryny, Daýnany, çagalyk ýyllaryny munça ýakyndan göz önüne getirip bilmändi. Saz Nuryň isleýän zadyny örän aýdyň görkezdi goýaýdy. Nury muňa çäksiz haýran galdy. In geň tarapy hem gözünü ýumsa görýär, açsa görmeýär. Dünýäniň syry gözünü ýumaňda görüňän zatlar bolsa gerek. Nury saz çalmany öwrener, ökde sazanda bolar. Onsoň, özi saz çalar, göresi gelen zady göz önüne getirip, özi görer oturur. Nura mundan başga lezzet gerek däl.

Şol günden soň Nury ýetimhananyň terbiýeçilerini, müdirini gören ýerinde: “Maňa dutar alyp beriň” diýip bizar edip başlady. Müdiriň bolsa gahary gelýär: “Aç bolmasynlar diýip, men gapy-gapy kakyp, çörek dilegçiligini edýän, ýalaňaç bolmasynlar diýip, edara baryny bizar edýän. Indem dutar gerek diýip ýalbaraýyn. Beýle zat bolmaz”. Müdir hernäçe käýinse-de, sögünse-de assyrynlyk bilen saz gural gözläp başlady, sebäbi beýleki käbir mekdepler eýýäm özüniň aýdym-saz toparyny döredip, abraý-alkyş alyp ýörler. Bu arada Nury sypynsa Rahman aganyň garawulhanasyna ýumlukdy. Ol bir demde dutar çalmany öwrenäýjek boldy. “Sabyrlyja bol, Nuryjan. Dutar diňlemek lezzetlem bolsa, öwrenmek hupbatlydyr. Gyssanman öwrenibereris”. Onsoň Rahman aga Nura dutar tutmany, kakuwy öwretmekden başlady. “Oglum! Tar bilen gapagyň arasy, gaýmakdan galyň däl. Şonda-da barmagyň gapaga degmeli däl. Degse-de sessiz degmelidir. Şuny ömürlik unutmagyn ”.

* * *

Dünýäniň asly sazdyr

Ýetimhana müdiri günleriň birinde söwda edaralarynyň birine barsa, bir pianinony sklada saljak bolup durlar. Müdir ur-tut muny öz ýetimhanasyna bermek hakda karar çykardyp, öýlänler pianinony ýetimhana getirdip, koridorda goýdurýar. Okuwdan gelen çagalar bu täzelige geň galyp, pianinonyň daşyna üýşdüler. Oglanlaryň ekabyry onuň gapagyny açdy-da akja-garaja taýajyklara basdy weli, gümmürdedi. Onsoň her kim basyp görüp, ala gümmürdi etdiler. Nura gezek ýetende ol bir barmagy bilen bir taýajyga ikinji barmagy bilen ýene bir taýajyga seresaply basdy, ýene gaýtalady. Läläniň owazyna çalymdaş owaz çykdy. Nury muňa gaty begendi. Şol arada dyknyşyp, basalaşyp duran oganlar Nuryny pianinodan uzagrağa südürrikledip goýberdi. Indi başga barmaklar pianinony manysyz gümmürdedip başlady. Şol gün agşam hemmeler ýatansoň, bir ogan ilki emedekläp, koridora çykansoň çybşyldap baryp, pianinony ýuwaşja tyrňyldadyp başlady. Haýsydyr bir sazy çalmaga synanyşýar, bolanok. Ýene şol basymalary gaýtalaýar. Emma batly basanok, ýuwaş, ýumşak ses çykýar. Bolmady. Onsoň başga-başga basymlar gaýtalanyp, ses batlanyp başlady. Birdenem kesildi. Bir ýerden terbiýeçiniň hüňürdisi eşidildi, soň dym-dyrslyk boldy.

Ertesi agşam ýene gijäniň bir wagtlary pianino tyrňyldysy eşidildi. Ýene düşnüksiz owazlar çykdy. Terbiýeçi agyr uklana çemeli, bu gezek pianino uzak oýnaldy. Ahyry ümsümlik aralaşdy.

Üçünji gije ýene şol oglan çybşyldap geldi, görse pianino diwara bakdyrylyp goýlupdyr. Ol oglan pianinonyň ýylmanak agajyny lezzetli sypalap-sypalap bir salym durdy-da, ýene sessiz ýöräp ýerine geçip ýatdy.

Ertesi öýlän okuwçylar mekdepeden ýetimhana girip barýarkalar Rahman aga Nuryny ýanyna çagyrdy. Nury pianino getirileni bäri Rahman agadan sapak almany goýupdy. Şonuň üçin birhili müýnliräkdí. Gürrüň dutar barada gider öýden Nury bu gezegem haýran galdy.

Rahman aga oňa mylaýym bakdy. Ýylgyrdy.

—Nuryjan, üşemän gelyämiň? Seni pianinodan okatjak bir mollym tapdylar. Gaty ökdedir. O saňa köp zat öwreder. Indi gijelerine turup çalmasaňam bolar.— Rahman aga

Nurynyň arkasyna kakyp ýene ýylgyrdy. —Bar, ogul, nahar-şoruňy tizräk iý.

Nury gije turup, pianino oýnaýanyňy hiç kim bilýän däldir öýdýärdi. “Nädip bildilerkä?”. Birmahallar, kiçijikkäler Daýnada oglanlar bilen kolhoz hozundan iýenlerinde-de hiç kim görmändi, emma bilipdiler. Haýran galaýmaly.

Şol günüň öýläni terbiýeçileriň biri Nuryny yzyna düşürdi-de Olga Alekseýewna Kriwçenko diýen saz mugallymasynyň otagyna eltip gaýtdy. Olga daýza goňur pianinosynyň önünde otyrdy. Nuryny mylaýym garşylady. Göz astyndan synlady. Nury hem çekinip-utanyp otyr.

—Adyň näme?

—Nury.

—Hany barmaklaryňy öňe uzat.

Nury birgeňsi çekindi. Sabyn ýoklugy üçin barmaklaryň arkasynda dörän çory görkezmäge utandy.

—Utanma, Nuryşka. Men barmaklaryň saza gelişişini
görmekçi.

Nury ýüzüni aşak salyp, barmaklaryny öňe uzadyp, tiz
çekdi.

—Ýagşy, ýagşy. Men häzir elimi bir-birine urup, nähili
şarpyldatýanymy diňle, soň özüň gaýtala. Ynha, şeýle:
şarp, şarp, şarp.

Nury hem yz ýanyndan gaýtalady.

—Ýagşy, ýagşy. Ynha, indi men bir sazjagaz çalmakçy,
dykgatly diňle, soň näme sazlygyny aýt.
Olýa daýza barmaklaryny ýumşak hereketlendirip bir
bölek saz çaldy.

—Läle.

—Gaty gowy, hany ýene bir saz çalaýyn, bil bakaly.

—Parasatly serdarymyz Stalin.

— Boldy, boldy. Sen-ä ökdeje ekeniň. Hany, ýör o jaýa
geçeli.

Onsoň beýleki otagda mylaýym suwly kitrini, sabyny
görkezdi-de: “Üç gezek gowuja sabynlap ýuw. Her
geleňde-de eljagazyňy sabynlap ýuwarsyň, onsoň saz
sapagyna başlarys” diýdi.

Olýa daýza Nuryňy çep ýanynda, pianino bakdyryp
oturtdy. “Şu günki sapagymyz—saz diňlemek. Rahatja
otur-da diňläber”. Ol türkmen sazalaryny çalyp başlady,
garşy-garşy Nura bakyp goýberýär, Nuryňyň ýüzünden,
gözünden duýgy okaýar. Soňra rus we ýewropa
sazlaryndan çalyp başlady, ýene-de Nuryňy synlaýar. Saz
tamamlandy.

—Nähili, Nury, gowy gördüňmi?

—Hawa.

—Soragyň barmy? Seniň isleýän sazyň bar bolsa çalyp bereýin.

— “Ýok meniň” aýdymyny pianinoda çalyp bolýarmy?

—Elbetde, ähli aýdym-sazlary pianinoda çalyp bolýar.

Ynha, diňle. Belki, aýdymyny aýdarsyň.

Nury baş ýaýkady. Ol Işan aganyň aýdymynyň pianinoda üýtgeşik ýaňlanyşyny diňläp hezil edindi.

Daşarda gar eräp, jaýyň üçeginden damýardy.

—Hany, damjalaryň owazyny diňle. Tiz damsa, haýal damsa hersiniň başga-başga owazy bar. Ana, görýän dämi? —Şo mahal ullakan buz salkymy ýere pagşyllap gaçdy. —Ana, buzlaryň öz owazy bar, eşitdiň dämi? Men häzir pianinoda damjalara, buzuň pagşyldaýşyna öküneyin. Ynha, üns ber.

Dogrudanam, pianino o owazlary ýeserlik bilen gaýtalady.

—Umuman, ähli zadyň öz owazy, öz sazy bar. Ähli zat özüçe aýdym aýdýar, ony duýmak gerek. Eşitmek hökman däl. Öten agşam şemal nähili aýdym aýtdy.

Ýazda derek ýapraklarynyň sazyny diňle.

Ähli zat ölýä – direlýä, diňe saz ölenok. Adamyň iň gowy görýän zady saz. Saňa köp nahar berseler, doýaňsoň goýarsyň, emma sazdan doýma ýok. Sebäbi şu dünýäniň asly saz. Şuny hiç unutmagyn, Nury.

O gün Nury Olýa Alekseýewnanyňkydan ýetimhana uçup geldi. Ähli görenini Rahman aga aýtmakçydy. Sekide Rahman agany görmänsoň, göni ýatakhana gitdi. Barşyna koridordaky pianinonyň ýaldyrawuk agajyny sypap-sypap az salym durdy. Oňa pianino örän ýakymly

görüldi. Käşgä pianino bilen gepleşip bolýan bolsa. Oňa ýüregindäki duýgulary aýdyp bilse. Käşgä, käşgä...

Olýa mugallymyň bu günki çalan sazlary Nurynyň gulagynda ýaňlanyp başlanda, ol gymyldaman durdy, soňra ýene pianinony sypalady. Käşgä, şu mahal çalyp bilsedi!

Nury tolguna-tolguna ýatdy. Ertir gaty ir oýandy. Howlynyň bir burçundaky tuwaletе baka çykanda, howanyň ýene bulaşanyny gördi. Şeýle bir ownuk gar şeýle tiz ýagýar. Nirä, nämä baksan, edil ak perdäniň aňyrsynda görüňän ýaly. Nury garawulhananyň ýanyndaky sekä bakdy, geň galdy. Rahman aganyň beýle garly günde-de daşarda ýatyşyna Nurynyň nebsi agyrdy. Sekä ýakyn bardy. Gar ýagýanyny Rahman aga bilmän ýatandyr öýdüp, oýarmakçy boldy. Oýarmaga dözmedi. Şo mahal ýapynjanyň aşagyndan ses çykdy.

Nuryjan, ukyň tutmaýamy?

—Salawmaleýkim, Rahman aga. Gar ýagsa-da daşarda ýatýaňyzmy?

—Ömrüni buz üstünde geçirýänlerem bar, oglum. Gaýta, dört diwara bogulup ýaşamakdan kyn zat ýok. Hudaýjan başga birine baknalykdan, dört diwara dykylmakdan gorawersin-dä.

Bar, oglum, ýat, entek daňam atanok ahyry.

Nury ýatakhana girdi. Koridoryň garaňkysynda sermenekläp pianinony tapdy. Sypalady. Soň pianino degmän, edil pianino çalýan ýaly, barmaklaryny gerip, hereketlendirip, başyny silkip, Olýa mugallyma öýkünip başlady. Gulagyna ejesiniň aýdýan “Bibijany” eşidilip gitdi. Şo-ol, esger ugradylandaky “Bibijan”. Bu ümsümlikde, bu garaňkylykda ejesi has anyk göz önüne geldi, hat-da ejesiniň keteni köýneginiň keşdeleri hem görüldi.

Nury pianinony gaty tiz öwrener, sebäbi näçe tiz öwrendigiçe sonça tiz ejesini göz önüne getirip, ejesi bilen edil janly ýaly görşüp biler. Nura mundan başga bagt gerek däl.

Onsoň Nuryda saza dörän höwes, yhlas we kuwwat daglary süýşürmäge ýetjekdi. Ähli zat ikinji, üçünji, dördünji derejeli boldy galdy, in zerur zat saz boldy. Rahman aga oňa ata duýgusyny, Olýa mugallym ene duýgusyny berdi.

Nuryň hyýaly ösdi, giňedi, aýdyňlaşdy. Şo günlerden başlap, ol hyýal äleminde ruhy dünýäsi bilen ýaşap başlady. Onuň dem alyş howasy saz boldy. Saz oňa in belent jadyly gözellig bolup göründi. Ol gözünü ýumup, saza topuldy.

Saz bilen kesellemäni in uly dertligini, soň-soň hiç bir zada eliň ýetmän, diňe saza gul bolup galjakdygyny, saz üçin işläp başlan beýnisiniň hiç-hiç rahatlyk, dynçlyk bilmejekdigini, gaýta ýyl geçdigiçe barha beter ruhy ejirler berjekdigini Nury häzir bilmeýärdi. “Birini kowalap barýarkaň, arkaňa-da bak, belki, seni kowalap gelýän bardyr.” diýen paýhasdan Nury entek bihabardy.

Nury üçin gün, hepde, aý, ýyl ýok, asla wagt ýok, diňe saz bar. Nuryň tapylgysyz saz başarnygyny Olýa mugallym ýetimhana müdirine habar berdi. Hem begenip, hem gynanyp habar berdi. Begenýäni –Nuryň ilkinji saz mugallymy bolany. Nuryň Aşgabatda has güýçli tälim aljagy.

Gynanýany-beýle çagany elden gidermek, ony her gün görüp durmaga mümkinçilik boljak däl. Sebäbi talantlylary Aşgabada toplam ýörler.

In beteri hem unudylmak.

Ýetimhananyň müdiri Nury hakda habary Aşgabada ýetirdi. Nuryň bu zatlardan habary ýok. Bir gün gijara

ýetimhana koridoryndaky pianinoda Nury saz çalyp
otyrka, terbiýeçi geldi-de sazyny kesdirdi.

—Aý, oglan, tyrňyllatmaňy goý. Seni Aşgabada
geçirýärler, goşlaryňy çemodanyňa sal. Häzir Aşgabada
gidýän bir adam seni alyp gidýä. Ovla ýetişmeli.
Nury habary diňledi-de ýene çalyberdi.

—Saňa goý diýilýä, otludan gijä galýaň. Baý, tyrňylladyp
bildiň-le! Gije-gündiz ýatuw bermediň. Indi Aşgabatlylar
çeksin, bakaly, çydaýarmykalar?!

Nury sazyny goýup, o terbiýeçä geňirgenip, gözlerini
mölerdip bakdy.

Gün batyp, garaňky gatlyşanda Nury goşjagazyny
goltugyna gysyp, beýleki elinde-de nota kagyzlary,
mekdep kitaplary, depderleri salnan okuw sumkasyny
göterip, ýetimhanadan çykdy. Onuň töweregi oglandan
doly, ala wagyrdy. Nuryň şo dymmalygy, içinde
hernäçe harasat gopsa-da, dymmany bilýär. Ýüzündenem
begenýäni-gynanyňy duýulmaýar. Üýtgewsiz.
Garawulhanaň deňinden geçensoňlar terbiýeçi oglanlary
alyp galdy. Nury bir erkek kişiniň yzyna düşüp gitdi.

—Nury hat ýazgyn.

—Sag bol-eý, Nury.

—Bizem bararys, ýer belläp goý.

—Nuryňky hezil-läý, saz çalyp ýörmeli.

Nury geplemän, ýylgyrman, yza bakdy-da el bulap
goýberdi.

Demir ýol wokzalynda uzakdan otly yşygyny görende,
Nury ilkinji gezek Daýnadan furgonly gelip, demir
ýoldan geçişlerini ýatlady. Ol wakalar gaty uzak wagt öň
bolan ýaly boldy. Wagona münenlerinde Işan aga
geläýjek ýaly, onuň zaryn owazy eşidiläýjek ýaly boldy

durdy. Nury wagon içinden gelip – geçenlere garaý-
garaý, Işan aga garaşdy.

Bir garyş oglankam, bakdyň-bejerdin,
Senden başga howandarym ýok meniň-ow,
Enemiň ornuna gol süýdün berdin,
Golum tutan dosty-ýarym ýok meniň-ow.

Nury, ahyry, özüni Aşgabada alyp baryan kişi ýüzlendi.

—Işan aga aýdym aýdanokmyka?

—Işan aga, indi, başga ýerde aýdym aýdýar. —O kişi gaty
rahat jogap berdi. Nury onuň gepleýiş sesinden hiç zat
duýmady.

—Bir ýere işe geçdimikä?

—Öldi, inim, öldi.

Nury başyny sallady. Emaý bile ýerinde süýndi, agaç
diwara bakyp ýatyşyna Işan aganyň her bir hereketini,
onuň mährem ýüzünü göz önüne getirip gynandy ýatdy.

Rahman aga bilenem, Olýa mugallymy bilenem
hoşlaşman gaýdypdyr ahyry. Ýogsa garawulhananyň edil
ýanyndan geçip gaýtdy ahyry. Jaýynda bolmasa,
howlynyň bir ýerlerinden tapyp bilerdi ahyry. Nähili
gödeklik edipdir. Olar indi, Nury hakda näme diýerler,
näme pikir ederler?! Aşgabada bardygy hökman hat
ýazar, ötünç sorar.

Hany, Işan aganyň suratyny çekjekdin? Suratyny
çekmese-de onuň aýdymyny pianinoda çalar. Belki, Işan
aga hakda saz döreder. Saz bilen onuň mährem, gamly
ýüzünü görkezer. Işan agany unudyp bolmaz. Nury şu
pursatda edil ata-enesini gözleýşi ýaly, Rahman agany,
Olýa mugallymyny şeýle bir küýsedi weli, şo sebäpli
uzak wagt uklap bilmän ýatdy. Otlynyň birsydyrgyn

“şakydak-şak, şakydak-şak” sesi hem onuň gamyny artdyrdy. Eger pianinoda otly sesini berjek bolsa, haýsy klawişlere basmaly boljagyny, özi hem duýmazdan, tebigy ýagdaýda oýlandy.

Şakydak-şak, şakydak-şak, şakydak-şak !

* * *

Söýgi gelyä! Söýgi gelyä däli sil bolup!

Baýramalydan gelen Nury Aşgabatdaky sazçylyk mekdebinde saz sapagyny dowam etdirdi. Onuň saza örän ökdeligi, kämahal özündenem bir zatlar goşuşdyryp çalşy

—bu ýerdäki mugallymlary hem haýran etdi. Nuryň

özünüň aýratynlykda saz döretmegine sanalgysa ädim galypdy. Ony sazçylyk mekdebini tamamlamanka

sazçylyk uçilişesiniň-häzirki D.Öwezow adyndaky orta sazçylyk mekdebiniň ikinji synpyna geçirdiler. Beýle böküş edip bilen başga ýokdy. Ol üstünlikler Nura täze kuwwat berdi, uçilişede, aýratyn-da, öz synpynda Nury şöhratly oglan boldy. Ol ýigit çykmasa-da, ýaňy ýetişip başlan, görmegeý oglandy. Onuň kölegeli gözleri, edil ejesiniňki ýaly mähremlikden ýaña eräp barýardy.

Elbetde, her bir zadyň öz wagty-pursaty bar. Nury hem düýşünde gyz görülyän pursatlary başdan geçirip başlady.

Bir gezek Bäherdene Baýly doganynyňka ýük maşynynyň üstüne münüp gitdi. Başga-da erkek, aýal-gyz bardy. Bir gyz oňa assyrynlykda şeýle bir bakdy weli,

Nury ýüzünü öwürneni bilmän galdy. O gyzyň gara garaly ýaly gözleriniň howry Nuryň ýakana çemli, kebelegiň oda dyzaýşy ýaly, Nury o gözlerge ýene bakasy geldi. Endam-jany, ýüregi birgeňsi ýylylyga meýmiräp, bendi bolup başlady. Nury özüne zor berip, utanjy ýeňip,

gyza bakdy weli, asyl, gyz hälden bäri oňa bakyp oturana çalymdaş, duýular-duýulmaz ýylgyran ýaly etdi-de, aşak bakyp oturdy. Nury oňa uzak baksa-da, gyz başyny götermedi. Hamana, gabak aňyrsyndan görýän ýaly.

Ýoluň çarkandaklary artdy, tozan köpeldi, kämahal garşydan çykýan maşynlar bir-biregi guma gömüp geçdi. Üstündäkileri maşyn siltäp, ýaýkap, galta-galtap urýar. Şol başagaýlykda Nury öz başagaýlygy bilen gümrady. Eger birden o gyz özüne bakaýsa, o bakyşy, o garaýşy sypdyrmajak bolup, hälki mährem gözlere zar bolup, Nury gyz tarapa bakdy oturdy. Ynha, bir salymdan, maşyn tekizräk ýola düşüp başlady. Şonda o gyz birden Nura tarap gözledi weli, Nurynyň ýanyp duran gözlerinde eredip barýan yşgyny gördi-de gaty tiz gözünü sowdy.

Özüne bakylýanyny duýan gyz mylaýymja ýylgyryp goýberdi. Gyzyň şo ýylgyryşy üçin Nury dünýäni bermäge taýýar. Aýlar-ýyllar geçse-de, başa näler düşse-de şo ýylgyryşy hiç-hiç unutmajagyny häzirden duýýar.

Başga hiç bir gyz, asla hiç bir ynsan beýle ýylgyryp bilmez. Başga hiç bir wagtda-da, öňde-soňda-da beýle ýylgyryşyň bolmajakdygyny, o ýylgyryşyň ýylgyrym ýaly ýalpyldap, diňe Nurynyň kalbyny ýagtyldyp öçüp gidendigini Nury duýmaýardy. Söýgidäki tejribesizlik, her bir ýaş oglany köseýşi ýaly, Nuryny hem kösemäge başlady.

Tä Bäherdene barýançalar, gyz başyny galdyrman oturdy. Maşyndan düşenlerinde Nury egin-eşiginiň tot-tozanyny kakyşdyryp eglendi. Gyz öz ýeňnesi bilen bir tarapa ýöredi weli, Nury-da olaryň yzragyndan garama-gara gidiberdi. Gyz bir gezek yza garap goýberdi, Nuryny gördi. Gyz ýeňnesine bir zatlar aýtdy öýdýän, ýeňnesi hem yza garap-garap goýberdi. Soň ýeňnesi aýak çekdi, gyz haýalja ýöräberdi. Nury gyzyň ýeňnesiniň deňine ýetdi weli, ýeňne pessaý

seslendi.

—Aý, oglan, bizi beýdip yzarlama. Tanşasyň gelýän bolsa ho nebit dükanyň ýanyndaky howluda ýaşaýas. Gije onda tamdyryň ýanyna geläý.

Ýeňňe bu sözleri aýtdy-da tiz ýöräp gitdi. Gyzyň yzyndan ýetip, bile ýöräp gitdiler. Nury bolsa bir sözem aýdyp bilmän dymyp, az salym olaryň yzyndan garap durdy-da, soňra Baýly doganynyňka öwrülip gitdi.

O gün Gün gaty giç batdy. Nury daş-töweregiň, tutuş bu dünýäniň, adamzadyň haýallygyny, beýle äwmezligini şu gün duýdy. Asyl, özi hem ýere sokaýmaly haýal ahyry. Ýeňňesi agşam diýende häzir duşuşjak, häzir sözleşjek diýip bilerdi ahyry. Ynha, indi gije on bolýança, it ýaly iki ýana sebsede ýör. Nury gün batmanka nebit dükanyň ýanyndaky howlynyň deňinden ikiýana geçip, beýle ýandaky tamdyry, tamdyryň beýle ýandaky basylgy ýandak küdesini göre-göre, howlynyň agaç gapysyny synlaý-synlaý geçdi. Ynha, şu gapydan çykar, şu ýerden ýörär, şu taýyk barar, şu ýerde durar diýip hyýal etdi. Gyzyň jaýlarynyň penjirelerine bakanda bir tuty yeňiljek ýelpildän ýaly boldy.

Ýok, bu gün ähli zada bir bela degen ýaly. Nury Baýly doganynyňka gelip, bir ýerde oturyp karary ýetmedi. Gelnejesi hem gaty haýal-a. Agşam naharyny gaty giç iýdi. Birdenem sessiz çykyp gaýtdy. Ýolda sagadyna seretdi. Ýaňy ýedi bolupdyr. Sagady hem haýal ýöräp başlady öýdýän. Ynanman, başga birinden sagat sorady.

Ýok, sagady dürs işleýär.

Onsoň tä on bolýança iki ýana baý ýörändir-ä. Sagat ony görkezdi. Emma gyz çykanok. Nuryda sabyr бүs-бүтін түкendi, umyt galmady. Ahyry, howlynyň gapysy eмаý bilen açylyp, gyz çykdy, töweregine howatyrly garady.

Şo pursat Nury gyzyň ýanyna uçup bardy.

—A gyz, men şo maşynda tanyşan oglanyň .

—Biz entek tanyş däl-ä.

—Men Nury. Öz adyň näme?

—Men adymy aýtjak däl.

—Gorkma. Menem Bäherdenli Baýlynyň inisi-dä .

—Bir ýerde okaýamyň?

—Men sazandalykda okaýan.

—Bagşy diýsene.

—A gyz... – Nury näme diýjegini bilmän aljyrady-da az salym hiç zat diýip bilmedi. – A gyz, sen owadan ekeniň.

—Goýaweri. Gaty gepleme.

—Seniň alnyňda ne söz tapýan aýtmaga, ne göz tapýan bakmaga. Men söýgi heýkeline döndüm-ä.

—Ilki gören gyzyňa söýgi hakda sözlemäge utanaňokmy?

—Sen şeýle bir näzik weli, seni özümden gabanýan. Akja gar tozgajygy ýaňagyňda yz goýup gider.

—Sen meni tanaňog-a.

—Oňa derek men seni gowy tanaýan. Damarymda gan bolup aýlanýan sensiň.

—Ýuwaş-la, oglan. Sen Mejnun ýaly däli bolaýmasaň?

—Majnun kimmiş?! Mende has güýçli söýgi bar,
“Majnunyň diňe ady bar”. Seniň şu günki ýylgyryşyňa dünýäni bermen.

—Men dälidirin.

—Seniň gözleriňe bakan, başga dünýäni görmez. Sen meni
söýýän-ä.

—Ýalan aýtma. Sen goşgy okaýan ýaly sözleýän, ýa
şahyrmyn?

—Men duruja güýz suwy, sen o suwda akyp barýan gül
ýapragy.

—Aý, oglan, näme üçin meni yzarladyň?

—Duýmadyňmy? Men, men... Seni gowy gördüm.

—Meni gowy görer ýaly, üýtgeşik gelşik ýok.

—Seniň gözleriň gara-da, mawy-da däl, söýgi reňkinde.

—Men gitdim. Birden duýaýmasynlar. Meniň adym
Gurbanjemal.

—Ýaňyja çykdyň, gitmesene.

Gyz emäý bilen ýöräp ugrady.

—Ertir ýene çykaý.

—Sen şähre gitmezmiň?

—Ýok, ýok. Çykgyn, garaşaryn.

Gurbanjemal ýyldyrym ýaly görnüp gitdi. Nurynyň oňa
pynhan-pynhan aýtjak sözleri bardy. Bu tümlük ýol
bermedi, ýagty bolan bolsa Gurbanjemalyň gözlerine
uzak-uzak bakyp durasy geldi. Şol ýylgyryşy göresi
geldi. Eger garsa gujaklaga-da öpäýse, Gurbanjemal gaty
görmidikä?

Nury Gurbanjemallaryň deňinde uzak durup, ahyry
gaýtdy. Haýalja ýöredi. Onuň başyna heniz eşitmedik
owazlary gonup başlady. Nury piano küýsedi.
Şol owazlary joşgunly çalsa, Gurbanjemalam ýanynda
ýylgyryp otursa... “Ellerimi bilinde çigip, şeýle bir

gujaklasammm! Näzik dodajyklaryny şeýle bir
sorsammm!!!”

O gije uzak wagt oýa ýatyp, hyýal baryny edip, ahyry
uklady. Ukladygy, onuň ýanyna Gurbanjemal geldi.
Onsoň ikisi söýgüli-muhabbetli, näz-kereşmeli, şeýle bir
ezizlik bilen söhbet edip başlady. Geň tarapy Nury näme
diýse, Gurbanjemalam oňa ses goşýar.

—Bu gije men saňa şem bolaýyn, ereý-ereý yşyk berip,
könlüňe damaýyn.

—Men saňa gije bolaýyn. Yşk duralgasy gijedir.

—Men gury ýaprak ýaly lowlap-lowlap ýandym.

—Men ojar közi ýaly, şo köräp durun.

—Sen ýyldyrym bolup meni ýaksadyň.

—Sen däli sil bolup, meň odumy öçürsedň.

—Seň ýoluňa köpri bolup düşelsem, ökjeli köwüşň bilen
döşümi deşim-deşim etseň, ganyň fontan bolup atylsa.

—Men bir guş bolsam, uklaňda ganatym bilen ýüzüňi
ýelpesem.

Nury Gurbanjemaly gujaklajak bolup elini uzadýar,
emma eli Gurbanjemala degenok. Birdenem
Gurbanjemal gözden ýitýär.

Ertiri Nuryň bar işi Gurbanjemallaryň köçesinden
geçmek boldy. Gurbanjemal bir gezejik çyksa, bir gezejik
ýylgyrsa, başga zat gerek däl. Emma gün batýança
Gurbanjemal görünmedi. Ýene-de sagatlar tersine işleýän
ýaly, hiç-hiç wagt geçmedi. Ahyry, on boldy weli, gapy
zarply açyldy. Nuryň ýürejigi böküp başlady. Emma
Gurbanjemalyň deregine ýeňňesi çykyp dur. Nury

görünjegini, görünmejegini bilmän durka, ýeňňe
tamdyryň ýanyna geldi.

—Aý,oglan, bamyň?

—Salawmaleýkim.

—Gurbanjemala garaşma. Biziň bagşa berer ýaly gyzymyz
ýok. Eşitdiňmi? Bar gaýt. Indi bu taýlarda görünäýmegin,
howlymyz doly erkekdir.

Ýeňňe gapyny bat bilen ýapyp, içinden kilitledi.

Nury hiç zada düşünmedi. Ol Gurbanjemalyň
ýeňňesinden däl-de özünden habar eşidesi geldi. Bolmaz
ahyry, hiç bolmaz. Bar günä bagşylykdamy?! Dünýä
bagşa baş egýäkä, bularyň beý diýmesi nämedenkä?

Nury gaýdybermelidi, emma bu taýdan beýle boş
gidiberesi gelmedi. Öten agşamky düýş ýadyna düşdi.
Näme etjeginem bilmän, başyny sallady durdy. Şonda
ýene başyna başga-başga heňler gonup başlady. Nury o
heňleri başynda diňläp, gaýta, beter gamlandy. Ýene oňa
pianino ýetmezlik etdi. Ol başyny sallap, gözlerini
ýumup, kämahal klawişlere basyp, haýal bir owaz
çykarasy geldi. Edil simli sütünleriň aňzakda inňildeýşi
ýaly.

Bä-äý, bu gijäniň garaňkydygyny, şeýle bir içgysgynç
gije weli, ne itler üýrýä, ne horazlar gygyrýar.

Asmandaky ýyldyzlaram gaty uzaklara çekilişipdir.

Nury ömürlük ýalňyzlygyň ilkinji gijesini geçirýänini,
soňra hernäçe owadan gyzlara duşsa-da olaryň

Gurbanjemalça bolmajagyny, Gurbanjemalça
ýylgyrmajaklaryny, asyl, olaryň barynyň bir kemjagazy
göze dürtülip durjakdygyny, emma Gurbanjemalyň şeýle
päk, mukaddes görünjekdigini we şol görnüşde
galjakdygyny häzir aklyna getirip bilmeýärdi. Sebäpsiz
we duýdansyz şarpyk alan ýaly ahwaldaky Nury, ahyry,

göwünli-göwünsiz mytdyllap gaýtdy. “Meniň söýgim bulut satyn alanyňka dönäýermikä? Söýgüsiz hem ýüreksiz galmak. Birmahallar ejesi pahyryň “Balyk diýip tutanym ýylan bolup towlandy” diýýäni şumyka?” Gurbanjemalyň Nuryny söýýänine güman ýok. Muňa Nury monça bolýar. Ýeňňesiniň garşy bolany bilen iş gutarmaz ahyry.

“Iki ýürek bir bolsa, bir garyp ene neýlär?!”
Nury ýene Gurbanjemaly hyýalyňa getirip, onuň tapylgysyz ýylgyryşyny öz ýanyndan synlap doýup bilmedi.

Ertirki yhlaslaram, bir hepdeden ýene Aşgabatdan gelip, Gurbanjemalaryň köçesini ikiýana dähedem-dessemläp çykmary hem, gözleý-gözleý jorasyny tapyp Gurbanjemala arzyny ýetirmesi hem peýda bermedi. Gam berdi, hesret berdi, tükenmez ýalňyzlyk berdi.

“Durmuş meni saýgylap-saýgylap, demir darak bilen daraklap, sümek edip sozdy. Ikde egire-egire ýumak edip taşlady. Gurbanjemalym, adyňa gurban, menden bir kilim doka, belki, ýörände aýajyklaryň galtaşar” .

Ýetimligiň derdi ýaňy azalyp başlady diýende, bu dert başa bela boldy. Aslynda, Nurynyň ýetimligini bilip, şo sebäpli Gurbanjemal ýüz öwürän bolsa näme?! Bu pikir şu çaka çenli başa gelmändir. Nury öýe, köçä sygmady, edil, it aýagyny iýen ýaly, herýana sebsäp ugrady. Kanagat tapmady. Ahyry, pianino başyna geçende ýüregi ynjalyp başlady. Şu çaka çenli öwrenen sazlaryny gümmürdetdi, barha möwjedi, barha joşgunly çaldy. Aralygynda gysga-da bolsa başga-başga heňleri hem çaldy. Nuryda, o heňler öňden bar ýaly, öňem çalyp ýören ýaly ýagdaýda çaldy. Ahyry, surnugyp, elleri gurap, bili egrelip ugranda Nury saz çalmasyny goýdy-da maňlaýyny pianino diräp, gözlerini ýumdy.

Şo mahal bir gyz sesi ony özüne getirdi. O gyz başga bir şäherden gelen, bir synpda okaýan gyzdy. Örän owadan, örän dilewar, üstesine-de örän ökde sazandady. O gyza söz aýdýan kändi, emma onuň howalasy gaty ýokarydy. Sözlemän ýa-da gaty berk gaýtawul berip bilýärdi. Oňa Maýsa diýýärdiler. Ynha, Maýsa Nurynyň sazларыny hälden bäri tolgunyp diňläp, arkada duran ekeni.

—Nury! Nury seni gutlaýan! Sen sil ýaly joşduň. Ajaýyp, örän ajaýyp sazlar çaldyň. Sen öz döreden sazларыňy-da çaldyň. Ajaýyp! Saz döredýäniňi näme üçin maňa aýtmadyň?!

Maýsаныň owazy ýakymly. Ol Nura ýakyn geldi. Bir elini piano, bir elini Nurynyň çigine goýdy.

—Ýürekden gutlaýan, Nuryjan! Sen şöhratly kompozitor ekeniň. Sen iň söýgüli oglanymyz. Sen.. sen... — Maýsa örän tolgunyp, duýgularyna erk edip bilmän, birden Nurynyň iki çekgesinden tutup, özüne tarap tiz öwürdi-de şeýle yhlasly öpüp başlady. Nury o elleriň, o dodakларыň, o demleriň howruna eräp başlady. Üýtgeşik bir jadyly ys kükäp burnuna doldy, has jadyly saçlar degen ýerini ýakyp-ýakyp, eredip-eredip gitdi.

Nurynyň boýnuna saralan gollar ony seresapja ýokary çekdi. Nury emaý bile dikeldi hem-de özi hem duýmazdan Maýsаныň näzijek bilinde elini gowşurdy.

“Nuryjan! Nuryjan! Men seniňki, Nuryjan!” diýlen mähirli pyşyrdy eşidilip gitdi. Ýene humarlandyryjy, başyny dumanlandyryjy öpmeler egilmedi. O gyz oňa her bir belent sazça täsir etdi. Gyz lezzetlimi, saz lezzetlimi, duýar ýaly bolmady.

Maýsаныň gyzgyn söýgüsi ony bihuş edere getirdi. Ýetimlik zerarly Nurynyň bu güne çenli çeken ezyetleri, jebri-jepalary, küde-küde gamлары, kemsidilmeleri-bary uçdy gitdi. Onuň beýnisi ýaňy dünýä ineniňki ýaly täp-

täzeje boldy. O tämizligi ýaňy ýagan akja gar görse-de özüniň garalygyna kemsinerdi. Nury uçdy, Nury joşdy.

Onuň giň hanaly gözleri öňküden has şöhleli ýandy.

Şonda-da onuň dymmalygy düýbünden aýrylyp gidibermedi. Dymmalar öz-özi bilen köp sözleşýär diýilýäni dogry bolsa gerek.

Şol günüň ertiri eýýäm uçilişäniň ähli okuwçysy Nury bilen Maýsanyň söýgüsinden habarly boldy. Sebäbi Maýsanyň özi bu täzeligi tizräk hemmeleriniň bilmegini, aýratyn hem uçilişedäki gyzlaryň bilmesini isleýärdi.

Gyzlar bilse, Nuryny awlajak bolmaz, awlajak bolaýanda-da Maýsa Nuryny hiç kime bermejegine gaty berk ynanýar.

Maýsa iň güýçli pianinoçy, Nury iň güýçli kompozitor bolar. Iki ýyldyz birleşer, dünýä olara bakar. Olar dünýäniň depesinden bakarlar.

Nury hem özünde tükenmez joşgun, ummasyz kuwwat duýdy. Onsoň pianino başynda bir gijäni geçirende-de ýadamaýar, irmeýär. Aýratynam, ýanjagazynda, edil çiginjigini çignine degirip oturanja Maýsa bolsa, Nury günüň batanyny, doganyny bilmeýär. Maýsa bile Nury bir pianinoda dört el bolup saz çalýar, şeýle lezzetli bolýar, saz çalynýarka Maýsa jadyly gülüp, özüne Nurynyň bakmasyny isleýär, Nury bakýar, Maýsa bolsa pokgüje dodajyklaryny çömmeldip, münküldip “Öpäý, öpäý!” diýýän ýaly edýär. Öpüşlik başlananda saz pessaýlaýar, birsalymdan ýene şowhun alyp, ýene gümmürdäp başlaýar.

Maýsa bilen Nurynyň goşa gumry ýalyja bolşup, birbirine mäkäm ysnyşyşlaryny synlap ýören mugallymy Walentin Iwanowiç öz ýanyndan begenýärdi. Hem-de çiliminiň tüssesine bogulyp pelsepeli oýlanýardy. “Emma söýgi küşt ýaly däl, gelejekki göçümleri biljek gümanyň ýok”.

Walentin Iwanowiç ölemen küştçüdi, onsoň ol ýanyna
gelyän Nura diňe saz däl, küşt hem öwretdi.

Şeýle duşuşyklaryň birinde mugallym çilim tüssesine
gözünü süzüp otursyna Nura dykgatly bakdy.

—Nuryşka, sen pikir et, bu dünýäni adamsyz göz öňüne
getirip gör. Ähli zat sazlaşykly boljak ekeni. Tebigatyň
sazyna bir gulak goý, bakaly. Nähili belent, nähili şirin!
Gyş ýelleriniň , ýaz ýagyşlarynyň simfoniýasyny diňläp
gör. Derýalaryň, çeşmeleriniň balladasyny unutma.

Ýürek sazy hem bardyr. Ýürek iň beýik sazandadyr.

Ýalňyzlykda şony diňlemäni başar.

Adam bu sazlaşygy ýumurmaga, kesmäge dyzaýa.

Düşünýämiň, adamda wagşylyk güýçli.—Nury birahat
boldy. Walentin Iwanowiç muny duýmady.-- Şoň üçin
adam bar ýerinde seresap bolmany unutma.

Adam ýer planetasyna ýalňyş getirilipdir ýa-da ýalňyş
gelipdir. Onuň bu wagşylygyny diňe saz, diňe, diňe saz
aýryp bilýä, ýumşadyp bilýä. Bu durmuşyň uly bir
kanuny ýok. Ýagşylyk edibilmesenem, ýamanlyk etme,

gözel gyzlary söý, joşgunly ýaşa, wessalam. —Ol

ýylgyrды-da Nurynyň arkasyna ýumşak kakdy.

Nury bu mugallymyny hem gowy gördi, emma
Baýramalydaky Olýa mugallymyny hiç unudyp bilmedi,
kämahal ol düýşüne girip, Nura pianino çalyp berýär.

Rahman aga bilenem ara kesildi. Şeýle-de bolsa Nury
olary ýüreginiň çuňunda saklap, wagtal-wagtal hyýalynda
söhbetleşýär.

Nury olara ne salam iberdi, ne-de hatjagaz ýazdy.

Birgeňsi başagaýlykda ýaşaýar. Maýsa bilen
ýakynlaşmasy, beýleki gyzlary köşeşdirmegini deregine,
gaýta öjükdirdi. Her gyz içinden Nura hyýal baglap
yörkä, Maýsanyň birden-bire ur-tut öňe çykması hem-de

Nuryny özüne baglap goýmasy olary kemsindirdi, gabandyrdy, hereketlendirdi. Nurynyň uçilişede şöhraty artdygyça oňa meýil bildirýän gyzyň sany has artdy. “Aýal ada çapar, är buda” diýleni şu taýda dogry boldy. Üstesine-de Nurynyň bir saz döredip, ony hem “Söýgülime” diýmesem Maýsany uçurdy, onuň bäsdeşleriniň bolsa içine köz taşlady.

Ýeňilje, şowhunlyja saz Nurynyň özüni hem gaty tolgundyrdy. Asyl, ol bu sazy nädip döredenini bilmän galdy. Saz döredip biljegine ynandy, düýrmegi bilen saz döretmäge ýöneldi. “Nury saz döretdi, Nury kompozitor bolýar” diýip töwerekde döreýän şowhun-şöhratam Nura gaty uly täsir etdi.

Onsoň bir gün saz mugallymlarynyň biri, respublikada ady belli kompozitor Tagan Myradow sapaga girende, saçsyz başyny sypalap, kiçijik gözlerini tiz gyrpyp, Nura daş ýagdyryp başlady.

—O-how, sen oglanjyk, soňky wagtlar gyzlar bilen köp jirkilleşýän. Sapagy özleşdirişiň gowşak. Bu bolşuň bolsa synpyňda galarmykaň öýdüp gorkýan.

Gyzlar, oglanlar muňa geň galdy. Bu mugallymyň öňem ýumşak däldigini bilýärdiler, ýöne hemmeleriniň öwýän Nurysyna beýle diýilmesine garşy çykdylar.

—Ýoldaş mugallym, Nury gaýta hemmämizden ökde, ol sazam döredip başlady.

Mugallym gözlerini has tiz gyrpdy.

—Men bir zat diýýän bolsam, ýalan däldir. Öz ýoldaşyňyzyň arkasyny aljak bolmaň. Boldy!

Nury, adatdakysy ýaly, dymdy. Mugallymyň käýemesine ýagşydan-ýamandan hiç bir duýgusy duýulmady. Aşak bakdy oturdy. “Dymmalar öz-özi bilen köp gepleşýärler”.

Ol: “Men seni saz ýazyp ýeňerin. Ugran ugruňda
Nurynyň sazy öňünde durar” diýip oýlandy.

Kelteräk, süňklejik, sessiz we daşyndan göreňde näme
üçindir nebsiň agyrýan Nuryny uçilişäniň köp mugallymy
goldady. Walentin Iwanowiç bolsa Tagan Myradowyň
Nura hemle urmasyny eşitdi-de Nura maslahat berdi: “Öz
işini bilen boluber, Nuryşka. Oňa üns berseň, ýa gaýtawul
berseň, o hezil ediner, onsoň işi sen bolarsyň. Sesiňi
çykarmasaň, o seni ýatdan çykarar. O ýaman adam däl”.

Walentin Iwanowiçiň aýdyşy ýaly boldy. Nury hem
aldygyna saz çalýardy, saz döretjek bolup uzak gününü
pianino tyrňylladyp geçirýärdi. Eýýäm dört-bäş saz
ýazdy. Ýöne Nury o sazlaryň notalaryny jemläp, gizläp
yörmän, onda-munda dagatdy. Indi bütin uçilişe Nuryny
ökde fortepianoçy hem-de kompozitor hökmünde tanap
başlady. Baýramçylyklarda, gözden geçirişlerde Nura
pianino çaldirýarlar. Şeýdip, Nury sahna bilen, tomaşaçy
bilen öwrenişip ugrady.

Emma soňky wagtlar ýene Gurbanjemalyň ýylgyryşy
göz önüne gelip başlady. Ol Maýsadan şeýle ýylgyryş
gözläp gezdi. Gözledi, tapmady. Sowaşyp başlady. Syr
bermedi. Maýsa bolsa edil öňküsi ýaly, Nuryny başyna
täç edinýär. Nurynyň her bir hereketini, saz çalşyny, saz
ýazyşyny öwýär, uly ile Nurydan başga gürrüň edenok.
Özem şeýle bir begenip, heziller edinip gürrüň berýär.

Gözlerini süzüp, aýasyny aýasyna goýup, bal ýaly
süýnüp-sarkyp gepleýär. Maýsanyň bu bolşuna Nurynyň
nebsi agyryp başlady.

Şo günler Çaýkowskiý adyndaky Moskwa
konserwatoriýasyna mynasyp talyp gözleýän bir topar
adam uçilişä geldi. Köpleri synagdan geçirdiler. Nura
gezek gelende ol özüniň täze sazyny pianinoda çaldy
weli, komissiýanyň bir agzasy şo bada ýerinden turup el
çarpdy, soňky synaglaram şowly boldy.

Nuryny, heniz uçilişäni tamamlamanka, dördünji synpy okamanka, dünýäniň şöhratly konserwatoriýasyna, özem kompozisiýa bölümine kabul etdiler. Bu habar uçilişä örän tiz ýaýrady. Kompozitor Nurynyň şöhraty has beýgeldi. Sazçylyk mekdebi tamamlamanka uçilşäniň ikinji synpyna, indi-de ýene bir ýyl, uçilşede okamalyka, göni konserwatoriýa, özem kompozisiýa bölümine alynmagy köpleri haýran etdi. Bu işde tanyşlyk ýok, garyndaşlyk hiç ýok. O döwür okuwa para-peşgeşli girmek hakda gürrüňem ýok.

Her kim Nuryny gutlaýar. Begenişýärler, sorag baryny berýärler, elbetde, olaryň içinde kemsinýänlerem, görübilmezligini gizleýänlerem bar.

Nurynyň özi bolsa parhsyz, gaty rahat, göwnibir görünüär. Hamana, muny öňden bilýän ýaly, adaty bir iş ýaly, öňde-soňda bolaýmaly ýaly. Emma haýran galýan zady-Tagan mugallym muny bilmeýän, eşitmeýän ýaly gezýär. Ýogsa kompozisiýadan Tagan mugallym okatdy ahyry. Ol öz okuwçysynyň konserwatoriýa girenini bilmeýärmikä? Ýa Nuryny şeýle ýigrenýärmikä?

Nurydan dynanyna begenip ýörmükä?

Nuryny haýran eden ýene bir zat – Maýsa görünmeýär, gutlamaýar. Nury Maýsany gözläp başlady. Maýsa öz otagyndaky krowatda ýüzüni ýassyga berip aglap ýatyr, iki sany jorasy hem oňa göwünlik berýär. Gapy kakylady weli, Maýsa dik oturdy. Ol gapynyň kakyluşyndan Nurynyň gelenini duýdy. Elýaglyjygy bilen gözlerini süpürişdirip otyrka, Nury otaga girdi. Gyzlar otagdan çykyp gitjek boldular weli, Maýsa olary saklady.

—Gyzlar, bir minutjyk duruň. Meniň aýtjaklaryma şaýat boluň.

—Saňa nämbolýa, Maýsa? —Nury Maýsanyň agyly ýüzüni ilkinji gezek görýär. Hiç zada akyl ýetirip bilenok.

—Nury, konserwatoriýa alypdyrlar, gutly bolsun. Sag-aman
oka.

— Sag bol.

—Indi diňle, men senden öýkelämok, seň bile geçiren iki
ýylym meniň jennetdäki ýyllarym bolup galar. Nury sen
mert ýigit, dogryňy aýt, soňky wagtlar sowaşanyňy aýt.
Men seniň göwnüňe degesim gelenok, ýöne şu pursatdan
soň, ýolda duşsak salamlaşyp geçeli. Menem mertdirin,
Nury! Başa geleni çekerin. Sen mertligiňi et, sowanyňy
aýt, Nury!

Otagda içgysgynç dymyşlyk başlady. Gyzlaryň biri
çydap bilmän, daşary ylgady. Maýsa ýüzüne ýaglygyny
tutup otyr, Nury aşak bakyp dymýar, onuň ýüzünden
gynanç-begenç duýlanok. Bir gyz bolsa, beýle ahwala
ilkinji ýola sataşansoň, hä Maýsa, hä Nura aňkarylyp
bakýar. Birsalymdan Nury ýeňiljek üsgürüp goýberdi,
elini jübüsine salyp çykardy.

—Özümem bilemok, ýöne sowaşanym çyn.

—Sen mert ýigit, Nury. Hoş, sag bol.

Nury gitmedi, dymdy. Bir zat aýtjak ýaly bolup, ýene
aşak garap dymdy.

— Gaýdaý, Nury. Sag bol.

Nury geplemän, gapyny emaý bilen ýapyp, şeýle
gamgyn, argyn ýöräp gaýtdy. Nury çykandan, Maýsa
ýene ýüzüni ýassyga goýup, içigip-içigip aglady, ýassygy
gözýaşlar ezdi. Ony häzir diňdirmek mümkin däldigini
joralaryň ikisi hem duýdy. Olaryň biri, ahyry, näderini
bilmän, Maýsa bir käse suw içirjek bolup, onuň başyny
zor bilen göterende, o näzijek akja ýüzüň, o ýukajyk
gabaklaryň çişden ýaña solup, gabaryp, ýarylaýjak
bolýanyny gördi.

“Wah, söýgi diýmek, köz üstünden aýak ýalaň ýöremek
ekeni, men seni söýmedik günlerime bir dolanyp barsam.
Munça gözýaş dökýän, hi, odum öçmezmi?! Allajan meni
ýakmak üçin ýaratdymyka?! Kime aýdaýyn, kime dada
baraýyn?!”

Meni ýalňyzlyk öldürýä, ejeja-a-an!”

Maýsa hem, Nury hem yşkyň bu şarpygyna ýañagyny
däl, kalbyny gyzdyrýarkalar, buza gömülen ýaly
gagşaýarkalar, yşkyň bu gözýaşlarynyň, çekip-çydardan
agyr hesretleriniň, gamlarynyň iň soňky gezek dældigini,
öňde ýene şatlyk-joşgunyň soňundan näçe-näçe gam-
hesret boljagyny pikir etmeýärdiler.

* * *

Geçi al – öküz diýip sat

O döwürler otly bilen Moskwa Daşkendiň üstünden
gidilerdi. Özem dört günüň otluda geçýärdi.

Nury Aşgabatda karton çemodanyňy göterip wagona
münenden wagonyň koridory, özboluşly ysy Nura ýene
Işan agany ýatlatdy. Işan agañ hiç kime meňzemeýän,
agy gatyşykly ýaly bir üýtgeşik sesini Nury öz beýnisinde
diňläp başlady. O sesde: “Sen ölme men öleýin” diýýän
many bar.

Bir garyş oglankam bakdyň bejerdiň,
Senden başga howandarym ýok meniň-ow.
Enemiň ornuna gol süýdün berdiň,
Golum tutan dosty-ýarym ýok meniň-ow.

Nury, her gezek bolşy ýaly, bu aýdym ýadyna düşdügi,
Daýnany, ejesini, doganlaryny ýatlap başlaýar, olar göz
öňüne gelýär, şonda gaty uzak ýaşan garry adam ýaly
duýgy döreýär. Uludan dem alýar. Özi saz çalasy gelýär.

Saz çalyyp derdini egismek indi onuň üçin adat bolup galypdyr. Saz çalanda geçmiş has köp göz öňüne gelýär ahyry.

Nury ejesiniň, Maýa jigijiginiň, Işan agaň mazaryna baryp, baş uçlarynda baş egip oturasy geldi.

Rahman aga nädýärkä? Olýa mugallymyna bir gezejik hatam ýazmandyr. Ynha, ýetimhanaň beren terbiýesi. Men ony başyma täç edinmeli ahyry. Olýa mugallym ony nähili irginsizlik bilen okatdy, öz ogly ýaly görýärdi, mahal-mahal öýünden köke getirip iýdirýärdi.

“Eger Olýa mugallym şeýle ökde öwretmedik bolsa, meni konserwatoriýa almazdylar. Men näme üçin munça ýyllap Olýa mugallymdan, Rahman agadan habar almadymkam? Olar maňa atam, enem ýaly görünýärdi.

Men şeýle geleňsizmikäm, Şeýle doňýürekmiäm?” Duýgular çogup başlady, onsoň o ýatlamalaryň arasynda şeýle bir sahna-da bar:

Olýa mugallym pianino tirsegini diräp, Nura bakýar.

—Nuryşka, ata-eneňde, ýa aňrylaryňda aýdymçy, sazanda bolupmy, bilmeýämiň?

— Men diňe ejemi, doganlarymy bilýän. Ejem mydama göz öňümde. Ejem aýdym aýdýady. Ol ilki başlaýady, beýlekiler oňa goşulýardy.

—Ejeden ogula köp zat geçýä, kakadan gyza geçýä. Sen ejeňi köp ýatla, onuň aýdan aýdymalary ýadyňdamy?

Hany, birini aýt.

Nury pessaý sesli aýtdy.

Bilbilim garga boldy,
Maňlaýym gara boldy,
Ölenler öldi gitdi,
Galanlar yrga boldy.

Olýa mugallym ýanyndan sazyny çaldy.

—Gaty gamgyn. Sadaja halk nädip şeýle çuň duýgulary
berip bildikä? Haýran galýan-da.

Nury hem duýgudan doldy. Birmahallar ejesiniň Sumbar
kenaryndan getirilişini, kakasynyň “öldürerin” diýip
ejesine hemle urşuny, ejesiniň dulda gamgyn, sessiz
oturşyny, Nuryň özüne gysyşyny ýatlady. Ýatlady,
damagy doldy.

Olýa mugallym oňa bakanda Nuryň aşak garap gamly
oturşyny gördi.

... Ynha, birnäçe wagtdan bu şakyrda barýan otly
Baýramala, Olýa mugallymlaryň ýanyna barar. Otly
durup-durmanka Nury böküp düşer-de tanyş gözlär.

Munça adamyň arasynda Rahman agany, Olýa
mugallymy tanaýan-bilýän bardyr. Eger olary wokzalda
göräýse, Nury uçar. Barşyna gujaklar. O geçen ýyllary
ýatlaşarlar. Hökman-hökman minnetdarlygyny aýdar.

Moskwa ýaly uly şähre, konserwatoriýa barýanyny
eşitseler, Olýa mugallymam, Rahman aga-da begener.
Rahman aganyň henizem şo daşarda ýatyp ýörşümikä?

Nähili gowy adamlar!

Nury olara bagyşlap, olary göz önünde tutup saz
ýazmaly ahyry. Birmahallar olaryň suratyny çekesi
gelýärdi. Soň olar hakdaky duýgularyny saz bilen aýdasy
gelýärdi.

Hany, nirede?

Ýok, Nuryň bu bolşy bolanok. Ýagşylyga ýagşylyk
edip bilme-de, ýagşylygy unutmaly däl ahyry.

Nämüçin beýle bolýarka?

Nury özüne igene-igene gama batdy, başyny sallap
oturdy, az salymdan hem ýassyga gysardy. Wagonyň
ýyly howasy ony ýumşadyp, meýmiredip, ahyrda-da

gözlerini бүrdi. Gaty agyr uklady. Uzak wagtdan soň edil gulagynyň ýanynda adam sesleri ýaňlanyp başlanda tisginip turdy.

—Baýramala geldikmi?

—Çärjewe ýetip barýas. Näme, Baýramalyda düşjekmidiň?

—Ýok, ýöne soraýdym.

Nury uklanyna ahmyr edip, içinden özüne sögünip otyrka, täze gelenler goşlaryny ýerleşdirip, ornaşykly oturdylar. Nuryň edil garşysynda, bu üç kişiniň ýaşulyragy, inçe, hor göwresi egilibpäk duran, sesi sowuklanyň sesi ýaly gyryk, gözleri ýakymsyz uly bir adam Nura köp bakdy-da soň gepläp başlady.

—Inim, gidiş nirä?

—Moskwa.

—Okuwamy?

—Hawa.

—Haýsy okuwa?

—Konserwatoriýa.

—Konserwa çykýan ýer-dä. Bolubilýä. Gutaryp gelseň, bir ýeriň hojaýyny bolarsyň. Okaýakaň boş gezmegin. Seňki hezil. Her gezek oba gaýdaňda, ýüň ýalyk bile çäýnek-käsedden ýüküňi tut. Ata-eneň satyp berer. Moskwada ýigrimi manatlyk ýüň ýaglyk, bärde sesgenden ýere degmän geçýä. Bizem şo ýüň ýaglykdan getirmekçi. Nury pallap goýberdi. Dört günläp beýle gürrüň diňläp gitmeli bolsa başga ejir gerek дәl. Nury ýene pallady we ýüzüni çytdy. Gürründeş öz gürrüňine gyzygyp, başga hiç zat duýmady.

—Puluň bolsa, dünýä düzüw. Satyn alynmajak adam ýok,
ýöne az görýän bar. Biz nätdik diýsene, üç bolaga-da bir
keselhananyň dogtoryna puljagaz sokduk. Biz şu mahal
keselhanada ýatyrys, hä-hä-hä-ä. Söwda gaty gyzykly
zad-aý. Ilki başlaňda nätdik diý, bir geçiniň injigini
deşäge-de berdim ýeli, berdim ýeli. Horja geçi tegelenip
duran semiz geçi bolaýdy. Gyzan bazara eltdim weli, bir
biçäre şobada şapba-şapba el alyşdy-da aldy ötägitdi.
Kakam pahyr: “Geçi al-ökuz diýip sat” diýerdi. Bu dünýä
başdan gurlanda-da almak-satmak üçin gurlan dünýä-dä.
Kämahal özüm haýran galýan, öwgüsini ýetirseň,
pyşbagany uçýa diýip satyp boljak.
Her zat etmeli, pul gazanmaly. Puluň bolmasa, salam
bermeýäler...
Nury emay bilen düşeginde süýndi, üstüni örtüdi.
Gürrüňçi birsalym takyrdady-da: “Ýat bakaly, ukyň geldi
öýdýän. Ýol uzakdyr, mende gyzykly gürrüň kä-än.
Entejik gürrüň baryny ederis” diýdi.

* * *

“Keramat başdadyr, o täçde dälidir”

Obadan gelen, üstesine-de uly şäher görmedik Nura
Moskwa ummasyz täsir etdi. Aýratynam, Çaykowskiý
konserwatoriýasy, o taýda okadýan, atly-atly
mugallymlar Nura mukaddes göründi.

Öňler diňe adyny eşidip, sazyny çalyp ýören
kompozitorlary gözi bilen görmesi, olardan sapak, tejribe
alyp başlamasy Nurynyň köňlüne täze kuwwat berdi. Diri
klassyk diýilýän şöhratly Şostakowiçiň girip-çykyan

okuw jaýynda okaýanlygyna Nury monça boldy. Bu konserwatoriýada öňden bäri okap ýören türkmen oglanlar Nura ýol-yz öwretdiler. Onsoň konserwatoriýanyň umumy ýaşaaýyş jaýynda ýedi oglan bolup bir otagda ýaşap başladylar.

Iň garyp, iň bagtly talyplyk ýyllary başlandy. Sowuk Moskwada, elmydama jübüsinde şagal uwlaýarka ýaşamak gaty kyndy. Emma açlyk Nurynyň öwrenişen ýagysydy. Ol aç bolup çörege däl-de, aç bolup saza topuldy.

Anatoliý Nikolaýewiç Aleksandrow, ýetmiş ýaşly kompozitor, sungat ylymlarynyň doktory, professor hem-de iň gowy tarapy hem inçe yşk aýdymalarynyň awtory Nurynyň mugallymy bolýar. Bu mugallym bir ýyl öň konserwatoriýa giren Aman Agajykowyňam mugallymydy. Onsoň iki türkmen tirkeşip mugallymyndan sapak almak üçin, onuň öýüne gatnaýarlar. Professor örän ýukaýürek, tapbiler bir adam. Ol aşhanasynda bar zatdan iki oglanyň garnyny doýurýar, soňra sapak berip başlaýar. Ol edil ata ýaly talapkär hem mährem kişi ekeni.

Aýlar, günler şeýdip geçip durka Nury sapaga gelmesini seýrekletdi. Ýiller okuwa gidende otag boşap, pianinony parahat çalyp bolýardy. Daňdandan gijäniň bir wagtyna çenli aç-suwsuz pianino başyndan aýrylman, aşaky dodagyny aldygna çeýnäp, saz döredýän Nuryny mugallymy gözläp başlanda Aman Agajyk “Nury ýaranok” diýip ýuwmarlaýardy. Ömrüni bu konserwatoriýada geçiren paýhasly mugallym birzatlary güman edýärdi. Onsoň bir gün Nury Aleksandrowyň öýüne kürsäp girdi. Ýanynda-da gelejekki meşhur aýdymçy Myrat Diwanaýew. Nury gelmedik günleri üçin mugallymyndan ötünjem soramady-da göni pianinonyň

başyna geçip, öz döreden romansyny çalyp başlady. Döw sesli Myrat Diwana hem aýdyma gygyrdy.

Ýarawsyzam bolsa bir gyrada aýak üstünde synlap, diňläp duran Aleksandrow romans tamamlananda Nuryny gujaklady, arkasyna tapba-tapba kakdy.

— Seniň şeýdip köprük “ýarawsyz” bolmagyňy arzuw edýän. Gül ýaly, gül ýaly. Geljekde hasam gowy bolar.

Onsoň Aleksandrow o romansyň sazyny ýañadan çaldyryp, däne-däne edip diňläp, atalyk maslahatlaryny berdi.

Nury bilen Myrat Diwana Aleksandrowyňkydan çykanda Nury öz eli bilen ýazylan notaly kagyza: “Ilkinji romansymy ilkinji aýdan Myrat Diwanaýewe” diýen ýazgy ýazýar. Ony Myrat Diwanaýewe berýär. O ýazgylý notany Myrat Diwanaýew öz kitaphanasynyň iň gymmatly hazynasy hasaplaýar.

Professoryň öwgüsi, çaga ýaly begenmesi Nura ganat berdi. Ol ýene professoryny begendirjek bolup, pianinony tyrňyllatdy oturdy. Ýoldaşlary: “Nury, senem az-kem dynç al, tyrňyllyňy goý, bizem dynç alaly” diýdiler. Nurynyň başyna bir pikir geldimi - onsoň şony bitirýänçä rahatlygy bolmaýar. Bu häsiýeti oňa soňky demine çenli hemra boldy.

Aýdogdy Gurbanow, Nury Meredow dagy Nuryny pianinonyň ýanyndan aýrybilmänsoň, özleri otaga girmäge ýaýdanşyp gezdiler. Emma Nury hiç-hiç irmedi.

Günleriň birinde-de ýene bir romansy ýazyp gutaryp, oganlara çalyp berdi. Ol romans Magtymgulynyň “Pukaraýam” diýen goşgusynyň rusça terjimesinedi.

Ogylanlar oňladylar, emma ertiri Nury ýene pianino başyna geçip, romansy üýtgetdi, sünnäledi, kä ýerine täze goşundy goşdy. Onsoň ýene Myrat Diwana sözlerini

öwrendi. Birküç günden ikisi Aleksandrowa täze
romansy aýdyp berdiler.

Bu gezek professoryň begenişi öňkiniň dagy çaky
bolmady.

—Molodes, molodes! Sen meni ýigdeltdiň. O goşgyny
nädiň tapdyň diýsene! Brawo! Bu romansda şeýle çuň
filosofiýa bar. Dowam ediber. Filosofiýa sazyň
maňzydyr. Şuny unutma! —Soňra professor Nurynyň bu
romansyna hiňlendi.

Gözsüzleriň gözi idim,
Lallaryň men sözi idim,
Il-günümiň ýüzi idim...

Professor hem, Nury hem, Myrat Diwana hem
Magtymgulynyň ýesirlikde ýazan bu goşgusyna ýazylan
romansa guwanýardylar. Öňde Magtymguly bilen bagly
köp-köp aýdymlar ýazyljagyny, Magtymgulynyň şeýle
çuň, durmuşy filosofiýasyny saza goşsaň, hasam şirin
bolýandygyny, aslynda, bu durmuşa filosofiki bakmak
zerurlygyny Nury duýup başlady. Ol Magtymgula
ömürlik hemra bolar, gamly günlerinde-de, şat
günlerinde-de ol Magtymgula ýapyşar. Kä halatlarda
Magtymgulyny üř edip okap-okap, onuň pelsepeleriniň
syryna akyl ýetirip bilmän kösener. “Magtymguly biz
akyl ýetirerden beýik” diýer.

Magtymguly onuň aňynda we stolunda ömürlik orun
alar.

Nury konserwatoriýada okap ýörkä döreden
aýdymalarynyň notalaryny Türkmenistana gezmäge
gidýän Myrat Diwanadan iberip, kompozitor Daňatar
Öwezowa gowşurmagy, näme diýýänini bilmegi haýyş
etdi. Onuň öz notalaryny uçilişedäki mugallymy, atly

kompozitor Tagan Myradowa däl-de, ala-böle Daňatar Öwezowa ibermesiniň sebäbi— Daňatar Öwezow bilen şahsy tanyşlygy bolmasa-da, o kompozitoryň eserlerine Nury aýratyn sarpa goýýar. Onuň sazlaryny köňlüne ýakyn görýär. Daňatar Öwezowy beýleki türkmen kompozitorlaryndan millilikde artykmaç saýýar. Şeýle kompozitoryň pikirini bilmek Nury üçin gaty gymmatlydy, gaty zerurdy.

Myrat Diwanaýew Nurynyň notalaryny goltuklap Aşgabada gelşine Daňatar Öwezowy gözläp tapdy. Meşhur kompozitor notalary ünsli okap otyrka: “O-how, oh-how, oho-ho-ow! Tüweleme” diýip seslenýär. Soňra: “Bu oglanjyga beýik geljek garaşýar. Ol biziň in meşhur kompozitorymyz bolar. Sen oňa aýt, türkmen halk aýdym-sazymyzy gaty köp diňlesin” diýýär. Bu hoş gürrüňe Myrat Diwanaýewiň özi-de ýürekden begenip, begenjini dostuna tiz ýetirjek bolup, telefon stansiýasyna ylgaýar. Üç sagat garaşyp Moskwa bilen gepleşýär.

Soň-soň Nurynyň özi Aşgabada gelende, ýörite Daňatar Öwezowa salama barýar. O wagtlar Daňatar Öwezowyň gözi gowy görýärdi. Ol Nury bilen hoşamaý salamlaşyp, döredijilik hakda gürrüň edýär. “Nuryjan, sen saz ýazaňda türkmenligiňi unutmagyn. Türkmen bolup ýazgyn. Türkmen birmahallar dünýäni alan bolsa, türkmen sazy hem dünýäni alarça güýçlüdir”.

Şu mahal Nuryda ganat bolsa uçar giderdi. Şu minutlar onuň ömrüniň in bagtly pursatlarynyň biri bolup galar. Soňra Daňatar Öwezow kör bolar. 1966-njy ýylda bolsa bu dünýäden gider. Emma Daňatar Öwezowyň Türkmenistandaky meşhurlygynyň syrlaryny Nury içgin öwrener, o ýoly uzalder, giňelder, beýgelder. Daňatar Öwezowyň ady agzalsa, Nury elmydama öz halypasynyň

ady agzalýanyňy unutmaz. Hat-da gelejekde şöhratyň
çürbaşyna çykanda-da Daňatar Öwezow Nury üçin
elýetmez belentlik bolup görner. Ýogsa, Nury
Türkmenistanyň çäginde daşarda, tutuş dünýäniň
altydan birine barabar bolan Sowet Soýuzynyň çäginde
hem çykyp, dünýä belli kompozitor derejesine ýetipdi.
Nury konserwatoriýada okaýarka ýazan ilkinji uly eseri
“Dutaryň owazy ” diýen pýesady. O saz eseri Bütinsoýuz,
ýagny SSSR boýunça ygylan edilen konkursa baýrakly
ýere eýe bolýar. Bu eser ruhy halypasy Daňatar
Öwezowyň “Dutaryň owazy” kantatasynyň täsiri bilen
döredilenem bolsa, aýratyn, özboluşly originallyk örän
güýçli.

Halk sazynyň merjen dänejiklerini ýürek suwy bilen
ussatlarça eýläp orta çykarylan saz.
Bu sazda Nuryň gelejekki döredijilik, tematik ugry,
stil taýdan kämillik derejesi, gysgajasy, Nury
Halmämmedowyň döredijilik ýüzi göründi. Onuň
türkmen saz folkloryny neneňsi çuň öwrenendigi hem bu
sazda aýna ýaly aýdyň göründi.

“Türkmen sazyny iň güýçli söýen kompozitor Nury
Halmämmedow” diýilýän gürrüň “Dutaryň owazy” diýen
saz bilen tassyklandy. Garry mugallymyň-professor
Anatoliý Nikolaýewiç Aleksandrowyň öz okuwçysynyň
bu ýeňşine neneňsi şatlananyňy göräýmeseň, göz önüne
getirer ýaly däl.

Bir saz diňlenişikde Nury bu sazyny şeýle bir ussatlyk
bilen çalyp berdi weli, dünýäde şöhraty belent D.
Şostakowiç, Haçaturýan, mugallymy Aleksandrow,
konserwatoriýanyň rektory Sweşnikow hem-de ýene
birnäçe professorlar haýran galyp hezil edindiler. Şonda
D. Şostakowiç ýuwaş sesi bilen: “Şeýle, şeýle-e.
Çaýkowçkiý konserwatoriýasy saz älemine täze bir
ajaýyp sowgat taýýarlaýar” diýdi.

Konserwatoriýada, özem uly bir döwletiň in uly konserwatoriýasynda Nurynyň şöhraty öňküdenem beýgeldi.

Gyzlaryň arasynda, edil Aşgabatda bolşy ýaly, Nuryny eýelemek ýaryşy başlandy. Nury bolsa sazdan başga zada bakasy gelenok. Gyzlar Nuryny sorap, otaga irdinsiz gelip duransoňlar, otagdaş oglanlaram halys surnukdylar.

“Nuryşka, gowusy sen aşakda girelgäniň ýanynda bir çadyrjyk dik-de şo taýda gyzlaryňy kabul ediber” diýişdiler. Nury bu ýyllar gyz meselesini bir gyra goýana meňzeýärdi. Gurbanjemalam, öňki ýaly düýşe girip heläk etmeýärdi.

Emma yşk, her zamanky ýaly, duýdansyz gelýär, duýdansyz gidýär. Onsoň o gyzlaryň arasynda Nataşa diýen gyz, ahyrsoňy, Nuryny eredip-akdyryp, kül edip ugrady. Nury ýene dünýäni unudyp, Nataşadan özgäni görmän başlady. Nataşa özüne öwredilen bir pikiri goldaýardy: “Aýala boýun egmejek erkek ýok, diňe täsir edişin gowşak bolup biler”.

Nataşa Nurynyň köňül soltanyna öwrüldi. Indi Nataşany ýa-da Nuryny ýalňyzlykda görenler geň galyp başladylar.

Bu ýakynlygyň dowamy öýlenmek bolar diýip umyt edýärdiler.

Täze gelen yşk şemaly Nurynyň döredijiligine-de oňaly täsir edip başlady. Täze aýdymlar, täze sazlar kömelegin höwri ýaly köpelip başlady. Bir tomus kanikulda

Türkmenistanda bolup, mugallymynyň tabşyrygy boýunça köne aýdym-sazlary magnitofona ýazyp, soňra nota geçirdi. Bu Nura täze hazyna tapança ýardam berdi.

Türkmenistana alyp gelen öz aýdym-sazlaryny Medeniýet ministriligine satmaga synanyşdy. Ilki almadyksyran boldular, soň az, gaty az hak bermekçi boldular. Nurynyň başga çykalgasy ýok. Ýetimlik bilen

bu günlere ýetdi. Az tölense-de tölense bolýar. Jübüsine
bir şaýy düşse-de, pulsuzlykdan gowy-da.

Aşgabatdaka Moskwadan jaň bary gelip başlady. Nataşa
düşüş görenmiş, düşüşünde Nury başga bir gyz bilen gezip
ýörenmiş. Gabanjaňlyga başlan Nataşa Nuryňnyň tizräk
Moskwa gelmegini isledi. Nury kanikul gutaranson
barjagyny aýdanda, Nataşa aglap telefony taşlady. Birküç
sagatdan ýene jaň etdi. “Sen eýýäm başga bir gyz
tapansyň . Sen aldawçy”. Şeýdip, tomus geçýänçä sabyr-
takaty tükendi. Ahyry, Nury Moskwa geldi. Umumy
ýaşaaýyş jaýyndan Nataşa telefon etdi. Ertir duşuşaly
diýdi. Nataşa şobada gelermen boldy. Ol gelýänçä agşam
sagat on boldy. Şol wagtam konserwatoriýanyň rektory,
ministrliden iki kişi, partiýa, komsomol komitetleriniň
başlyklary, uly-uly ýyldyzly milisionerler, ak halatly
dogtorlar umumy ýaşaaýyş jaýynyň gapysyna geldiler.
Olar soňky wagtlar artan bidüzgünçiligiň soňuna çykmak
üçin barlaga gelipdiler. Düzgün boýunça agşam sagat
ondan soň jaýa girmek-çykmak gadagan. Nataşany gapy
sakçysy gapydan gaýtardy. Nataşa dyzady, rugsat aljak
boldy. Bolmady. Emma Nataşa Nuryňny görmän
gitjekmi?! Penjire tarapa geçip, üçünji gata bakyp
gygyryp başlady. Nury penjiräni açdy. Nataşa aglap
sözleýär.

— Ýanyňda kim bar ?

—Oglanlar.

—Ýalan, ýalan! Sen menden döňýän.

—Ynha, seret, Nataşa jan, şular oglana meşzeýär dälmi?—

Penjireden iki kelle boýnuny süýndürüp görnüp gitdi.

—Otagy gözüm bilen görmesem bolmaz.

—Nataşa, gördüň-ä, barlag bar.

—Men otagy görmän gitjek däl.

—Özüm ýüp sallap düşsem näme?

—Ýok, ýok. Men seniň sesiňden duýýan. Sen meni söýmeýäň, sen biwepa. Hökman ýanyňda bir gyz bardyr.

—Onda garaş.

Nury ony nädip ynandyryjagyny bilmedi. Onsoň otagdaky prostynlary bir-birine pugta daňyp, bir ujuny aşak sallap başlady. Oglanlar garşy boldy. “Özüňem, sallanmarsyň, gyzy-da ýokary çekmersiň. Biz siziň ölümiňize şaýat bolasymyz gelenok”. Garşy bolsalar-da Nuryň häsiýetini hem bilýärler: ýüregine düwenini bitirmän goýmaz. Çekeleşikden soň, Nury öňi-soňy prostynlary bir-birine daňyşdyryp sallady. Bir ujuny hem penjire agajyna daňdy.

—Ynha, Nataşa, ýa men düşeyin, ýa seni çekip alaýyn.

—Meni çek. — Nataşa hiç gorkusyz prostyna topuldy-da kiçijik halka edip, iki goşaryny ondan geçirdi. —Çek, çek. Oglanlar: “Seni Nataşa däliredipdir” diýşip, bu pajyga şaýat bolmajak bolup otagdan çykdy. Nury çemesini tapdy-da Nataşany çekip başlady. Aşaky dodagyny çeýnäp tiz çekdi. Munuň şeýle ýeňil bolşuna özem haýran galdy. Nataşa otaga düşenden, Nury ony garsa gujaklady. Gujaklaşyp durkalar, oglanlar otaga kürsäp girdiler.

— Rektor gelýä!

—Nataşa tiz çyk, rektor aýlanyp ýör.

—Otagda ýat gyz barlygy bilnäýse, işimiz gaýdar.

Nury Nataşanyň elinden çekip, aşaky gata ylgady. Gapy sakçysy garry aýal Nataşany görende gözi dört boldy.

Nury otaga gaýdyp gelende, barlagçylar dördünji gata çykypdyrlar. Oglanlar Nurynyň Nataşany nädip çekip bilişini, arkaýynçylykda maslahatlaşyp başladylar. Nury bolsa krowatynda gözünü potologa dikip ýatyr. Bu bolan wakanyň nädip beýle tiz bolşuna onuň öz akly hem ýetmeýär.

Ertir bütin konserwatoriýa Nurynyň üçünji gata gyz çekişi hakda gep edýärdi. Bu waka Nura uly reklama boldy. Şondan soň gyzlar Nura, edil janly Romeo bakan ýaly, bakyp başladylar. Gürrüňleriň bir ujy Nurynyň mugallymy Aleksandrowa-da ýetdi. Ol bir gün sapakdan soň, ikiçäk otyrkalar mylaýym ýylgyryp dillendi.

—Sen hakda aýdylýan hakykatmy, ýa rowaýatmy?
Nury az salym dymdy. Ýüzünde hiç bir üýtgeşme duýulmady.

—Hakykat.

Aleksandrow Nura baka eglibräk sözledi.

—Ol şeýle owadanjamy, batyrjamy?

—Hawa.

—Bilip goý, sazdan beýik, sazdan çylşyrymly diňe bir zat bar. Söýgi bar, söýgi-i!

* * *

Ykbala badak atan bir söz

Bir gün talyplar üýşüşip ondan-mundan söhbet edişip otyrkalar, bir polýak ýigidi Şopenden söhbet açdy. Onuň

şeýle watansöýerligi hakda, wesýetine görä ýüreginiň bir ýerde, göwresiniň başga ýerde jaýlanyşy hakda gürrüň berdi.

—Men Şopeniň göwresiniň jaýlanan ýerine-de, ýüreginiň jaýlanan ýerine-de zyýarat etdim.

Bir ýanda oturan Nuryda bu söhbet uçilişede okaýan döwründen bäri ýüreginde höwürtgä edinen arzuwyny oýardy. “Kompozitorlaryň doglan ýerini, ýaşan ýurduny, elleri degen saz gurallaryny görsem. Olaryň oturan oturgyjynda otursam”.

—Men-ä okuwy gutaramsoň, ilkinji etjek zadym, köpük-köpük ýygnap, ilki Ýewropadaky kompozitorlaryň watanyňy görjek. Şeýle göresim gelýär. Göwnüme bolmasa, şolaryň ýörän topragyndan saz ýaňlanyp duran ýaly.

—Eger Polşa gelseň, meni tapgyn. Bileje aýlanarys. Ýöne gözel polýak gyzlaryny görseň, sen şobada aşyk bolarsyň. Olary üçünji gata prostyn bilen çekmek gerek däl. Özleri uçup girerler.

—Şeýle owadan bolsalar, öýlenäýmeli bolar-da.

Soňra söhbet Nuryň üçünji gata gyz çekişine syrykdy, başga-başga gürrüňlere geçildi.

Şol söhbetdeşligiň ertesi güni Nury umumy ýaşayyş jaýyndan çykyp barýarka, bir erkek kişi onuň bilen salamlaşdy-da bile ýöräp başlady.

—Sen Nury dämi?

—Hawa.

—Men saňa Ýewropa syýahata gitmäge kömek edesim gelýär. Gidesiň gelýär dämi?

—Şeýle gidesim gelýär.

--Biz ýene duşuşarys. Maňa Iwan Iwanowiç diýýärler.
Nury hiç bir ýamanlygy göwnüne getirmän hoşlaşdy.
“Düýnki oglanlaryň biriniň tanyşydyr”.

Emma özi hakda bireýýäm açylan gizlin papkada täze bir
gara sahypa ýazylanlygyny Nury otursa-tursa aklyna
getirip bilmeýärdi. Gara sahypada: “Nury
Halmämmedowyň daşary ýurda gaçmak isleýänligi hakda
habar tassyklandy. Ol Ýewropa gidip şo taýdan
Eýrandaky doganlarynyň ýanyna geçmekçi bolmagy
mümkin.” diýlen ýazgyny Nurynyň özi okasa ýüregi
ýarylardy. Nury öz atasy Baýlynyň ruslara garşy
Gökdepe goranyşynda jarçy bolanyny hem şol ýazgyny
okamasa bilmejekdi. “Uly jenaýatkär we Watan
dönügininiň ogly Nury Halmämmedow her ädimde jenaýat
edip biler” diýen ýazgyny okasa dagy Nurynyň başy
aýlanyp ýykylmazmydy?!

Köneje we özüne giň bolýan paltosynyň ýakasyny
galdyryp, gara saçyna ak gar ýagdyryp konserwatoriýa
barýan Nurynyň başynda häzir sazdan başga pikir ýokdy.

Özi hakda gelejekki ömründe-de galyň-galyň gara
sahypalar ýazyljakdygyny, bu sahypalaryň ony daşary
ýurda gezelenje gitmeg-ä däl, ýurt içinde öz hakyny
almakdan hem goýjakdygyny Nury gümanam etmeýärdi.

Ol häzir beýnisini gyjyklaýan bir heňi gaýtalap,
barmaklaryny pianino çalýan ýaly hereketlendirip, aşaky
dodagyny çeýnäp barýardy.

* * *

Dünýä Daýnadan başlanýar

Nury soňky wagtlar tutuşlygy bilen saza çümdi.
Onuň ýüz-gözündäki görünmeýän damarjyklaram saz

kirşi ýaly tirpilläp başlady. Ol beýnisinde ýaňlanýan saz hazynasyna begene-begene, o sazlary özi diňleý-diňleý heziller edinýär. Bu dünýäni unudyberdi. Nury başyndaky sazlary bu dünýäden has uly, has giň, has möhüm saýyp başlady. Onuň bir adam bilen gepleşip otyrka, birden dymmasyna ýa-da sessiz-üýnsüz, sagbollaşman zym-zyýat bolmasyna köpler düşünmedi. Onuň gijäniň ýarynda ukynyň iň süýji wagty oýanyp, nota depderine bellikler edip oturanyny gören otagdaşlar Nura düşünseler-de bir gün däl, bir gezek däl, ýöne gaýtalanyp duran ahwalatdan bireýýäm irdiler. Nury bolsa biperwaý, parhsyz. Ol diňe sazy bilýär, galan zatlar onuň üçin gaty uzak, gaty daş.

Ol bir gün gaty ir oýandy, garaňkyda geýindi-de otagdan çykyp gitdi. Gitdi, emma gapyny ýapmalydygyny unutdy.

Sowuk Moskwanyň köçeleri ony biraz özüne getirdi. O salkynlyk, o şemaljik Nura gaty lezzet berdi. Ylgap-ylgap gidesi geldi. Şeýle bagtly pursatlarda adamlaryň öý howasyna demigip ýatyşlaryna nebsi agyrdy. Ol hiç bir maksatsyz, ýöne bir ýöräp barýanyna begenýär.

Birdenem başga bir uly köçä sowulyp gitdi. Ýöredi-ýöredi ýadamady. Bir baksa hemişelerem gelip ýören binasyny gördi – Türkmenistanyň Moskwadaky wekilhana jaýy. Ol Türkmenistandan gelen adamlaryň ýüz-gözünden, sesinden Türkmenistanyň ysyny alasy geldi. Näçe wagt bári Türkmenistana zar boldy ahyry. Türkmenjikleriň güne gaýzygan, aňňaş-taňňaş ýüzlerini görmegeň bagt ahyry. Olaryň gödekçe ellerini iki eliň bilen gysmagyň özi nämä degmeýär?!

Nury uly gapyny kakdy.

—Hä-ä ýene kim geldi? Bu gije ýatuw bolmady. Kim?

Türkmenistandan Moskwa döküläýdiler-dä. —Garry

aýalyň gapyny açýarka zeýrenji eşidildi. — Ýer ýok, ýer ýok.

—Bu men, Nury, Tanýa daýza.

—Tanýa daýzaň ölmedi, bu azaplardanam dynmady. Nury, daňdan näme ygyp ýörsüň? Wah, wah-e-eý, aýajygym!

—Türkmenistandan gelenler bilen salamlashaýjakdym.

—Hanha, biçäreler, ýer bolmany sebäpli uzak gijäni sowuk mermeriň üstünde geçirdiler.

Koridoryň garaňky böwründe haltalaryna, çemodanlaryna arka berip bir-birege ýaplanyşyp, uzak gijäni oýaly-ukuly geçirenleri gördü-de Nury olaryň ýanyna bardy. Bir ýaşuly inçejik, çirkin sesli sözledi.

—A-how, inim, şu aýaly tanaýan bolsaň aýtsana, bir jaýjagaz bersin, biz-ä gawun berdigem weli, etmedi.

—Alarys, agam, alarys.

Nury ýylgyrды, olaryň ýüzlerini görse-görmese, uzan elleri yhlasly gysyp, salamlaşyp başlady.

—Essalawmaleýkim!

—Waleýkimessalam. Inijigim, gurgunjamysyň? Bärlerde okaýamyň-işleýämiň?

Nury hem jogap berýärdi, hem elleri gysyp ýördi. Şonda sary ýüzli uzyn ýigit Nurynyň uzadan ellerini iki elläp gysdy-da goýbermedi.

—Agam, ýalňyşmasam siz Nury Halmämmet bolmaly.

—Hawa, men.

—Onda ikimiz garyndaş bolýas. Men Daýnadan geldim. Häлки çirkin sesli sözledi.

—Daýna diýlen ýer nire bolýarka?

—Daýna dünýäň başlanýan ýeri bolýa, agam — Nury mylaýym sözläp, beýlekiler bilen elleşip ýaňky ýigidi ýanyna aldy-da bir gyra çykdy.

— Adyň näme?

—Işanguly. Men Hojagulynyň ogly. Bagşy Atalardan.

—Hä-ä, şeý diýsene. Daýna ýerindemi? —Nurynyň ýüz-gözi üýtgewsiz bolsa-da, sesi rahat çyksa-da, içinde gowga bary gopup başlady. Ýüz mün soragy birbada aýdasy geldi: Howalar nähili? Sumbar şu mahal joşýan däl-dir-le?

Diňlidedäki hozlar bamy? Oglanjykkak ogurlap iýerdik. Baýlynyň armydyny bilýänsiň-ä? Ana, şo biziň atamyzyň mellegi-dä. Bäherdene haýsy ýoldan gatnaýarlar? Ýelligaýa owadandyr-a.

Sen näçinji ýylda doglan? O-ow, kyrk altyda bizi ýetimhana alyp gaýdypdylar. Nedirguly dagy bilen Bäherdende bolupdyk. Ýaşuylardan kimler galdy? Nury sorag berip ýetişe, garşysyndaky jogabyny berdi. Aralygynda Işanguly hem sorag berdi.

— Baýly agalara Bäherdene gelip gidýäniňi eşidýäs. Daýna gel ahyry. Dünýä inenje öýňüzem dur. Munça ýyllap Daýnany görmän nädip oňýaň?

Nury jogap bermedi. Şol naýynjar, zaryn gözlerini Işangula aýlap, ýene ýere bakdy. Uludan dem aldy. Işanguly beren soragyna ökünip, özüni saýgylap ugrady. Ol Nura göz astyndan utanjaň bakyp goýberdi weli, Nurynyň şeýle nebsiňi agyrdyjy görnüşini duýup, hasam özüne käýindi.

Ahyry, Nury ýuwaşja sözledi.

—Ýör, aşak ineli, saňa saz çalyb bereýin.

Nury öňden tiz ýöräp, ýerzemindäki sowuk, çygly otaga girdi. Barşyna pianinonyň oturgyjyna çökdü-de gözlerini ýumup, çalyp başlady. Nuryň öz düzen sazlygyny, özem henize çenli pianinoda eşidilmedik täze sazlygyny Işanguly şobada duýdy. Nury bu dünýäni unudyp, öz dünýäsine syýahata gitdi, örän uzaga gitdi. Ejesi pahyr bilen, doganlary bilen, Sumbar bilen, torraňňylar, serwiler, olaryň şahasynda şemalyň badyna hiňňillik uçýan guşlar bilen duşuşdy. Ol bu gezek ho-ol birmahallar Dänegulyň depesine çykyp, durna seçen pursatyny, durnasynyň asmandan kelemenläp gaýdyşyny gördi.

Dogrusy, Nury bu zatlary hakykatda görenem bolsa, munça duýga batmazdy. Sazyny tamamlap, ýerinden turdy. Duýgudan ýaña gozganybilmän oturan obadaşynyň arkasyny ýumşak sypap goýberdi.

— Dünýä Daýnadan başlanýar doganjygym!

* * *

“Sen bu dünýä öz asyryňdan ir gelipsiň”

Moskwa konserwatoriýasynda okan baş ýyly Nury üçin, üstünden guş uçan ýaly bolup, tiz geçdi. Moskwanyň aňzak gyşynda titräp, köneje paltosynda ýygrylyp gezeni geçipdir, sowuk-sowuk ýagyşlarda buýup, uzyn saçlaryndan suwuň şorruldap akany geçipdir. Stipendiýa göz dikip, günün tizräk ýaşyp, tizräk dogaryny dilän günleri geçipdir. Şöhratlar, el çarpmalar, söýgüler, öýkekineler, gözýaşlar-- bary geçipdir. Diňe saz galypdyr.

Nury soňky ýylda özüni бүs-бүтин saza berdi, sazyň içinde ýaşap başlady. Ol şeýle bir sazyň içine çümdi weli, saz haýsy, Nury haýsy-biler ýaly bolmady. “Eger Nuryň agramy ýetmiş kilo bolsa, onuň altмыш dokuz

kilosy sazdyr” diýäýmeli boldy. Ol konserwatoriýany gutaryş diplom işi hökmünde “Türkmenistan” simfoniki sýuitasyny ýazdy. Şol saz bilen gümra günleriniň birinde Türkmenistanyň wekilhanasynyň bir işgäri umumy ýaşaýyş jaýyna geldi-de Nuryňy alyp gitdi.

—Nirä gidýäs?

—Bir uly adam seniň bilen gepleşmekçi. Saçyň bejeriksiz, jalbaryň bu ýyl ütüň görmändir. Men-ä seni o adama görkezmäge-de utanýan.
Nury aýak çekdi.

—Utanýaň bolsaň, bar sen özüňi görkezäý. Men gitjek däl, meniň saçym-sakgalym bilen hiç kimiň işi bolup bilmez. Özüme özüm patyşa. Başga patyşalaryň betbagt halyna gülesim gelýär. Düşnüklimi ?!

—Ýuwaşrak ho-ow, seň bilen adam ýaly gepleşip bolmaýa. Ýör, ýör, maňa getir diýdiler, başga mesele bilen işim ýok.

Wekilhananyň başlygy Nuryňy gowy garşy aldy.

—Nuryjan, ýagdaýlaryň gowudyr-la. Näme ýetmeziň bar bolsa, göni maňa aýdybermelidir. Häzir seň bilen Türkmenistan komunistik partiýasynyň Merkezi Komitetiniň Ideologiýa bölüminiň müdiri gepleşmekçi. Häzir ýygnaýandan gelýär. Nuryjan, düşüňäň dämi, näme diýse ünslije diňle, sypaýyja gepleş. Gaty gowy adamdyr.

—Ýaşuly, men birinji klasa gidemok, öňem adam gördüm.

—Wah, Nuryjan, sen dogry diýýäň. Ýöne adamçylyk-da. Olam uly wezipeli bolansoň... Hawa-la, gül ýaly bolar, gül ýaly bolar.

Wekilhana başlygy şundan soň, kagyzlara güýmenip başlady. Nury hem başyny sallap otыр. Uzak garaşmaly boldy. Birden turup, kabinetden sessiz çykdy-da, göni ýerzemine baka ylgap diýen ýaly indi. Pianinoly otaga girdi.

Çalyp başlady. Uzak çaldy. Ahyry, orta boýly, tegelek ýüzli sypaýy bir kişi emaý bilen gapyny açyp girdi-de, assaja ýöräp, pianinonyň beýle ýanyndaky oturgyçda oturyp saz diňläberdi. Nury o kişini ilkinji gezek görýär. Sazyny böljegem bolmady. Ýene gözlerini ýumup ep-esli wagt çaldy. Gelen kişi saz tamamlananda ýerinden turup Nurynyň elini gysdy.

—Nury, ýagdaýlar ýagşymy?

—Hawa.

—Ýör, bileje garbanaly. Ýaňky sazларыňy öň eşitmändig, täze ýazdyňmy?

—Hawa, ýazylýa-da.

—Gowy gördüm.

--Seň gowy göreniň ýeterlik däl, sazyň özi gowy bolmasa bolmaýada. Ýaňky çalanlarymda kem barlygyny bilýän, ýöne tapmaly-da.

—Ýuwaş-ýuwaş kämilleşdirersiň.

—Bar bela şonda. Ýazmany hemmeler başarýa, kämilleşdirmek, sünnälemek başga mesele. Ýaşuly, gaty uzaga gitmeli. Men ýene gelmeli boljak.

—Bolýa, bolýa. Gel şu kafe giräýeli, adam azrak ýaly-la.

Olar ýönekeýje nahar aldylar. Ondan-mundan gürrüň edip oturdylar. Nura o kişi ýarap başlady.

Sypaýylygy, tebigylygy gowy. Türkmenistandan gelenleriň köpüsi nahara alyp gidýär. Gymmat restorana

eltip, dürli araklar, konýaklar içirjek bolşup jan edýäler.

Özüniň pulludygyny görkezesi gelýär. Bu oturan mugallymdyr ýa garypja alymdyr, pukaraja kitaphanaçy bolmagy-da ahmal.

—Onsoň konserwatoriýany tamamlap, näme etmekçi?

—Göreris-dä.

—Ermenileri, azerbaýjanlary, tatarlary, ýewreýleri synlasaň-a güýçli bolsa, merkezde galýa. Has güýçlenýä, dünýä çykýa. Soň Watana gidesi gelse gidiberýä.

Nury sypaýy ýaşulynyň sözünü böldi.

—Wah, ol aýdýanyň dogry weli, men Türkmenistansyz oňup bilmen. Türkmençe gepleşmesem, ýüregim ýarylyp barýa. Şu mahal ikimiz türkmençe gepleşip otyrys weli, bä-äý, lezzet-lä.

—Düşünýän. Ýöne sen Türkmenistanyň ýagdaýy bilen içgin tanyssaň, soň belli netijä gelseň gowy bolar. Meniň Moskwada gaty gowy dostlarym bar, olar saňa eýelik ederler. Menem elimden gelen kömegi ederin.

Türkmenistanda pagtany hem, medeniýeti hem şol bir terezide çekýärler, o taýda seni çeýnäp-çeýnäp taşlarlar.

Ikimizde pulam ýok, garyndaşam ýok. Seni batga batyrarlar. Men saňa gaty köp zady aýdyp bilmeýän, sen şo zatlar hakda oýlan. Saňa Moskwadan bir jaýjagaz almaga ýol taparys. Men rektoryňyz bilen gepleşdim, sen hakda gaty uly umytda. Sen diňe saz ýazmaly, saz ýazyp ýeňmeli. Saňa sabyr gerek, diňe sabyr gerek. Sen türkmeniň abraýyny dünýä ýetirip bilersiň.

—Ýaşuly bagyşla weli, men seni tanamadym-la.

—Men Ýazguly. Ideologiýa işgäri.

Nurynyň garşysynda oturan sypaýy kişi Türkmenistan Kompartiýasynyň Merkezi Komitetiniň ideologiýa bölüminiň müdiri bolup işläp ýören bolsa-da häzir ony Merkezi Komitetiň sekretary wezipesine hödürlemek üçin söhbetdeşlige çagyrypdylar. Ýazguly Hudaýberdiýew ýene ýigrimi günden Aşgabatda geçjek partiýa ýygnaгыnda sekretar boljagyny bilýärdi. O döwür bu wezipe Türkmenistanda üçünji adam diýmekdi. Nury bilen Ýazguly Hudaýberdiýew sowuk hem pukara kafede gije çenli gürrüňleşip oturyp, dünýäniň derdini gozgadylar.

Gelejekki dört ýylda ikisiniň ýakyn dost boljagyny, Moskwada galmak teklibini kabul etmänsoň, Nura Aşgabatdan ýaşaýyş jaýyny edinmäge kömek berjegini, Nuryny esgerlikden alyp galmaly boljagyny, Nurynyň aýagyndan ýazylýan golsuz arzalara ýol bermejek bolup kösenjegini Hudaýberdiýew güman etmese-de, kynçylygyň az bolmajagyny bilýärdi. Ol gelejekde Gara Seýitli Medeniýet ministri bolup ýadaşanda, şonda Nuryny Medeniýet ministri wezipesine bellemegi planlaşdyrýardy.

Dogrusy, Türkmenistanyň uly ýolbaşçylarynyň arasynda Nuryny çyndan goraýjy, goldaýjy Ýazguly Hudaýberdidi. Ol Nurynyň sadalygyny, çekinjeňligini, öz hakyna kaýyllygyny, şonda-da ony gaty köseýändiklerini göre-göre: "Nury, sen bu dünýä öz asyryňdan ir gelipsiň" diýer.

1966-njy ýylyň noýabrynda Özbegistanda awtomobil heläkçiliginde Ýazguly Hudaýberdiýewiň wepat bolanyny eşidenden, gözyaşlaryny boýur-boýur döküp, pianino başyna geçen Nury bolupdy. Klawişlere barmaklar däl, gözyaşlar urýardy. Ýüregiň agysy – "Elegiki prelýudiýa we fuga" atly meşhur saza öwürüldi. Nury bu sazy wepat bolan dosduna bagyşlapdy.

Ýazguly Hudaýberdiýew diri bolan bolsa, Nuryňnyň şahsy ykbaly başgaça bolardy. Nury ýany bilen o dünýä äkiden genial sazlaryny, belki, ýazyp ýetişerdi. Muny Nuryňnyň özi syzan bolmagy bolup biljek zat. Her niçik bolsa-da dostdan aýra düşmegiň awusy Nuryňnyň soňky demine çenli köşeşmez.

* * *

Dag ýykyldy — dogan gitdi

Nury Çaykowskiý konserwatoriýasyny tamamlap, köneje goşlaryny, notalaryny göterip Moskwadan Bäherdene gelende uly dogany Baýlynyň ýüzi gülmeýärdi. Ol Nuryňny görüp, özüne zor berip, açyk ýüzli görünmek isledi. Duýgur Nury muny şobada duýdy. Salam-selimden, çay-nahardan soň Nury gönüledi.

—Baýly, näme boldy? Menden gizlemän aýtsana!
Baýly az salym dymdy, soň ýuwardy-da gamly gepledi.

—Aşyrberdijan gitdi.

—Habar geldimi?

—Ilki Gürgen radiodan aýdymy kesildi. Garaşdyk, soň sesi çykmady. Bir gün Daýna baryp, araçägiň aňyrsyna habar iberdim. Habaram, näme, aýdym aýdylan ýaly edip, “Aşyrberdi Hanmämmed oglundan habar barmydyr ho-ow” diýip gygyrmaly-da. O taýdan biri iki günden soň gygyryp habar beräýdi. “Patasyny alyberiň, gidenine dört aý boldy” diýdi. Aşyrberdijan... Aşyrberdi...—Baýlynyň damagy dolup gepläbilmedi.

Nury hälden bäri gözýaşlaryny süpürip otыр. Aşyrberdi bilen bileje oýnan günleri göz önünde janlanyp,

Aşyrberdiniň radioda aýdýan aýdymlary gulagyna
ýaňlanyp , Nury hasam gama batdy. Gam gamy oýardy.
Aşyrberdi şo-ol oglanjyk şeklinde Nurynyň göz önünde
galdy.

Ýat ilde öleniň, ah-ah,
Gözi ýumulma-a-az.
Gabry gazylma-az.
Wah-wah, eý ja-an-e-eý.

Ýene dokuz ýyldan Baýlynyň özi hem ýurduny täzelär.
Ana, şonda Nuryny has uly Ýalňyzlyk bogup başlar.

* * *

“Şükür bagşy” – duýdansyz gelen bagt

Çärjewde önüp-ösüp, şo taýda sazçylyk mekdebini
tamamlan Bulat Mansurow soňra Bütinsoýuz döwlet
kinematografiýa institutynda okaýarka, öz gutardyş
diplom işi hökmünde Nurmyrat Saryhanowyň “Şükür
bagşy” powesti esasynda kino döretmegi niýet edinýär.
Bu kinoda baş gahryman Şükür bagşy bolany üçin kino
sazyna hem gaty köp ähmiýet berýän režissýor Bulat
Mansurow kompozitorlar bilen, olaryň saz döredijiligi
bilen ýakyndan tanşyp, öz isleýän kompozitoryny tapasy
gelýär. Ahyry, oňa Nury Halmämmedi salgy berýärler.

Beýik režissýor Bulat Mansurow o günleri şeýle
ýatlaýar:”Biziň “Şükür bagşy” filmimiz ilkinji gezek Orta
Aziýa we Gazagystan kinematografiýaçylarynyň 1964-nji
ýylda Frunzede (Bişkekde) geçen festiwalynda in oňat
film diýlen baha alypdy. Şonda filme ýazylan saz üçin
aýratyn baýrak döredilip, oňa Nury Halmämmedet mynasyp

bolupdy. Baýrak gowşurylanda ol çekinjiräp: “Bu meň işim däl. Bu halkyň, Şükür bagşynyň sazy. Men diňe öwrendim, saz döretmedim, men halky diňledim. Bu baýragy türkmen sazyna goýlan hormat hökmünde kabul edýärim” diýipdi. Men 26 ýaşly ýigidiň şeýle zat aýdyp bilendigine entegem haýran galýaryn...

...1961-nji ýylda biz “Şükür bagşy” filmini almaga başladyk. Aktýorlary, hudožnikleri gözleýärdik, ýöne saz meselesi has-da biynjalyk edýärdi. Halk sazynyň ruhunda, şoňa mynasyp sazy ýazyp biljek kompozitory nireden tapsa bolar?! Bir gün biziň ýanymyza bir ýaş ýigidi getirip, ine kompozitor, Moskwa konserwatoriýasynyň talyby diýip tanyşdyrdylar. Ol utanjaňlygy zordan ýeňip, biziň haýyşymyza görä, roýalyň başyna geçdi. “Dutaryň owazy” diýen sazyny çalyp başlady. Surata alyş meýdançasyndakylaryň ählisi haýran galyp bakdylar hem-de gözleýän adamymyzyň biziň önümizde oturandygyna göz ýetirdiler...

...Ýene bir duşuşyk. Biz Moskwadan uçjak bolýardyk. Uçar gijä galýardy. Ikimiziňem halymyz teňdi, ýadapdyk. Men ondan işleri barada soradym. Ol şonda: “Hiç zat başa baranok. Orkestr düzjek boldum, meniň ynanan sazandalarym bolsa dagady. Moskwa gitmegi, simfoniýa ýazmagy ýüregime düwdüm. Bu ýerde-de bir dil tapmadyk. Göräýmäge gaty gowy dirižýor, sazandalaram ökde, ýöne meň diýýänim bolanok. Opera, balet ýazasym gelýär, gowy libretto tapyp bilemok” diýip jogap berdi.

Men öz maksadyna ýetip bilmeýän uly ussadyň alaçsyzlygyny, zerur materialyny tapman heläk bolýandygyny gördüm. Ol meniň ýadymda şeýle galypdyr, şondan soň ony görmedim. Häzire çenli hem oňa kömek edip bilmändigime gynanýaryn.

Her hili zatlar bolan bolsa-da, oňa päsgel berip, badak atanam bolsalar, umuman alanyňda, ykbal oňkyny ugruna

edipdi. Onuň çeken jebirleriniň ählisiniň sebäbi başga zatda...”

Beýik režissýoryň “Şükür bagşy” filmi we oňa saz ýazan Nury Halmämmedow diňe baýraga däl, ömürlük şöhrata hem eýe boldular.

Filmiň filosofiki mazmuny Nury Halmämmediň çuň filosofiki sazy bilen garyşyp-gatyşyp ajaýyp bir eser orta çykdy. Mundaky saz filmiň özündenem has kämildi, has beýikdi.

Şol kino festiwalda dünýä meşhur ýazyjy Çingiz Aýtmatow Nury Halmämmediň sazynyň belentligini şobada duýdy we gyzgyny bilen uly bir makala ýazdy. O makala tutuş SSSR möçberinde medeniýet babatda iň uly gazet bolan “Sowetskaýa kultura” gazetinde çap edildi: “Şükür bagşy” birküç gezek tomaşa etmek gerek... Eger kompozitor Nury Halmämmedowyň sazy bolmadyk bolsa, film şeýle derejede çykmazdy. Bu şeýle tebigy dörän saz türkmen halkynyň saz medeniýetine şan-şöhrat getirýär.”

1964-nji ýylda Çingiz Aýtmatow özüniň “Jemile” powesti bilen dünýäni sarsdyrýan ýyllarynda, dünýäniň birinji ýazyjysy hökmünde onuň her bir setiri gapylyp alynyp okalýan ýyllarynda Nury Halmämmedet hakda belent söz aýtmagy Nury üçin garaşylmadyk bagt boldy. Nurynyň sazlarynyň reklamasy üçin gaýtalanmajak, iň uly pursat boldy. Sazsöýerler diňe “Şükür bagşynyň” sazy bilen däl, eýsem Nurynyň öňki ýazan sazlary bilen içgin gyzyklanyp başladylar. “Dutaryň owazy” hem-de “Türkmenistan” simfoniki sýuitasy başgaça diňlenip, başgaça, has ýokary baha mynasyp görnüp başlandy. “Şükür bagşy” kinosynyň sazy Nuryny täzedan açdy, ony dünýä meşhur etdi we ägirt uly şöhraty Nurynyň egnine ýükledi. Bilşiňiz ýaly, iň agyr ýük şöhrat ýüki, ony köpler göteribilmän maýrylýar. Şöhrata çydam etmek

uly mesele bolup durka, o şöhrat görüpleriň Nura duşmanlygyny hem artdyrdy. Ýigrimi alty ýaşlyja ýigidiň öz sazy bilen älemi gümmürdetmesi ondan ep-esli ýaş uly, tejribeli we ylmy ýokary, wezipesi beýik türkmen kompozitorlarynyň käbirine ýaramady. Düýn burnuny sykyp ulaldan oglanyň şöhraty bu gün saňa kölege berýän bolsa, begenmäni diňe mertler başarýar. Nury şöhrat atyna mündi, bu güne çenli şagal uwlaýan jübüsünde pul barlygyny hem duýdy. Şobada Nurynyň dosty köpeldi. Nury olara parh goýman gatnaşyp, tirkeşip başlady. Diňe görüpligi ýüzüne çykyp duranlary golaýlaşdyrmady, başarsa olaryň üstünden gülmek isledi ýa-da olaryň görüpligini hasam artdyrjak oýunlar etdi, gysgajasy görüpleri gyjyklady. “Maňa geniý diýýärler weli, kabul etsemmikäm – etmesemmikäm?” diýýär.

“Çygylp-çygylp bir zat ýazypdyr weli, hernäçe çygylsamam diňläp bilmedim”.

Kinoda ilkinji galam haky, soňra köp görkezilenligi üçin galam haklary berilýär. Onsoň köp pul gören Nury o pullary saga-sola sowrup başlady. Dostsyrasyp ýörenler ony gije-gündiz ýalňyz goýman bizar etdiler.

Hakykatda-da oňa sen geniý, sen ýeke-täk diýip başladylar.

Nury şu mahal özüni gaty gowy duýýar. Öz şöhratyna içinden guwanýar. Diňe içinden guwanýar. Ony entek öwgi-mahabat bilen sarsdyryp bilenoklar.

Nurynyň ykbalyna ummasyz uly täsir eden kinorežissýor Bulat Mansurow soňky kinolaryna Nuryny çagyrmadyr.

Munuň sebäbi hakda oýlansa bolar. Şeýle şowly çykan “Şükür bagşy” filminiň sazyny Moskwada

kinematografiýa döwlet simfoniki orkestri çalmaly, lenta geçirmeli bolanda Nury zym-zyýat bolupdy. Onuň nirä gürüm-jürüm bolanyny Alladan başga bilýän ýokdy. Kino topary, näçe studiýa, simfoniki orkestriň bir süri

sazandasy, hut baş režissýor Bulat Mansurowyň özi Nura garaşýardy. Nuryňy her ýerden gözleýärdiler. Asyl, onuň ölüdigi-diridigi belli däl di.

Howpurgaşyp, her tüýsli gorkunç pikirler edip başladylar. Bu ullakan şäherde, dünýäniň adamsy üýşen ýerde her zat bolup bilerdi.

Nura garaşma uzak dowam etdi. Bulat Mansurow Nura garaşa-garaşa halys surnukdy. He aglara, ne gülere sebäp bar.

Ahyry, başga bir kompozitora gyssagara saz ýazdyralyň diýşip ýörkärer, goltugy notaly kagyzdan doly Nury göründi. Onuňam durky gaty naýynjar. Çekgesi çekgesine ýapyşyp, gözleri бүрүşip, ysgynsyzlykdan ýaña aýak üstünde zordan durýar. Ol: “Şu notalary dirižýora beriň. Özi düşüner. Gül boldy, gül. Men näçe gije uklamok, iýgi-içgi ýatdan çykdy. Bir salym uklap bilsem uklaýyn” diýip holodilnikden bir bölejik kolbasa alyp, bir stakan aragy içip krowada özüni goýberdi.

Notalary dirižýora eltseler, ol göz gezdirip: “Brawo, brawo! Nuryşka geniý. Nuryşka klassik!” diýip, begenjinden uçaýjak bolýar.

“Şükür bagşy” kinofilminiň sazy, ynha, şeýle ejirler bilen döredi, şeýle ejirler bilen halka ýetdi.

Bulat Mansurow hem özüne, hem Nura beýle ejir bermejek bolup, soňraky kinolarynda Nura ýüz tutmadyk bolmagy mümkin.

Eger “Şükür bagşy” kinosy bolmadyk bolsa ýa-da o kino üçin Nuryňyň sazy ýazylmadyk bolsa Bulat Mansurowyň, filmiň we Nury Halmämmediň ykbaly başgaça bolardy. Bu jedelsiz hakykat.

Her niçik bolsa-da, ahyrda, “Şükür bagşy” kinosy özüniň genial sazy bilen taryhda uly orun eýeledi.

“Aýgytly ädim” – beýikleriň aýgytly ädimi

Alty Garly, Nury Halmämmet bu filmiň iň kuwwatly
sütüni boldy. Berdi Kerbabaýewiň “Aýgytly ädim”
romany esasynda surata alnan bu kino türkmen
ykbalynyň bir sahypasyny çuň görkezmegi başardy. Bu
görünýän, beýan edilýän wakalar hakda şeýledi. Emma
filmiň sazy, ondaky aýdymlar, hüwdi tutuş türkmen
taryhyny saz arkaly diňleýjä ýetirmegi başardy.

Türkmeniň bütin ömri boýy bagty, betbagtlygy bu
sazlarda şeýle bir çuň, şeýle bir giň we şeýle bir pelsepeli
berildi weli, o sazlar her bir türkmeniň ýüregine şobada
siňdi gitdi. Sazlary çöldäki çarwa-da, ömrüni ylym –bilim
toplap geçiren alym-da ýürekden söýüp diňleýär. Indi
türkmen durmuşyny Nury Halmämmetsiz göz önüne
getirmek mümkin däl. O sazlary dünýä diňleýär, dürli
milletler diňleýär, emma Türkmen bolup diňlemegiň
beýik bagty bize miýesser etdi.

Nury Halmämmedi Türkmen bolup
diňläýseň.

“Şükür bagşy” kinosyna saz ýazandan soň, Nuryda beýik
dagdan inen sil ýaly kuwwat, beýik energiýa toplana-
toplana, “Aýgytly ädim” kinosynda jadyly saz bolup
ýaňlandy. Saza örän çuň düşünýän beýik režissýor Alty
Garlynyň bu sazlardan alýan lezzetini başga hiç zat bilen
deňär ýaly däldi. Alty Garly heziller edindi. O saz Alty
Garla: “Nurynyň sazy ýaňlananda, sözüň geregi ýok. Ol
ähli zatdan güýçli”diýdirip bildi.

“Aýgytly ädim” kinosyna saz ýazmaga Alty Garlynyň
Nury Halmämmedi saýlap almagy bu kinonyň iň uly
utuşy boldy. Edil “Şükür bagşyda” bolşy ýaly, bu
kinonyň hem iň beýik tarapy-kino sazy boldy. Saz tutuş
kinony edil lokomotiw kimin öňe çekýär. Alty Garly
Nury Halmämmediň sazyny neneň söýýän bolsa onuň
özünü hem şonça gowy görýär. Alty Garly Nura “Mosart”

diýip ýüzlenýän ekeni. Beýik sungat ussadynyň hormaty Nura-da uly täsir etdi. Nury “Aýgytly ädim” sazyna ýüregini eredip goşdy. Öz şahsy durmuşyndaky tragediýany, hiç-hiç egsilmejek gamy tutuş türkmen halkynyň geçmiş ykbaly bilen birleşdirip, bütewi bir eser döretdi. Gam bilen begenji şeýle bir ussatlarça ýugurdy weli, netijede örän çuň pelsepeli saz döredi. Ýewropa sazynyň kämilligini türkmen sazynyň nepisligi, şirinligi bilen birleşdirmegi başardy. Özem gaýtalanmajak kämillikde başardy. Şoňa görä “Aýgytly ädimiň” sazy, aýdym-hüwdüsi baş-alty asyr bäri aýdylýp-çalynyp gelýän ýaly duýgy döredýär. “Wah, Nuryň kino sygmadyk aýdymy hem bardy. Soň ol aýdym ýazga geçmän galdy” diýip aktýor Ata Alow ýatlaýar. Nury owal-başdan öz ýazan sazalarynyň notalaryna perwaýsyz, geleňsiz bolşy ýaly, “Aýgytly ädimi” ýazanda-da şoň ýalydy. Meşhur “Aýna” aýdymynyň orginal notasy Türkmenistanyň halk artisti Aýdogdy Gurbanowda saklanýar. “Bir gezek Nury ikimiz telewideniýede çykyş edýäs. O mahal “Aýgytly ädim” surata alynsa-da heniz görkezilmändi. Onsoň Nury maňa : “Hany “Aýnany” aýtsana” diýdi. “Alty Garly käýýär, kino çykýança aýdymyny aýtmaň diýip tabşyrdy” diýdim. “Alty aga öz ýaşulymyz. Käýese käýýär, ýençse ýenjer. Sen aýtsana” diýdi. Onsoň Nuryň özi pianinoda sazyny çaldy, menem aýtdym . Ertiri bütin halk “Aýnany” aýdyp başlady”. Bu ýaşuly artistimiziň ýatlamasy.

“Aýgytly ädim” kinosynyň döreýşi aýratyn taryh weli, Alty Garly bilen Nury Halmämmediň tanyşyşy, olaryň “Aýgytly ädim”, “Magtymguly”, “Mukamyň syry” filmlerinde bile işleşişleri, pikir gaýnaşmaları, döredijilik çekişmeleri hem uly bir kitaplyk material.

Soňra 1973-nji ýylda Alty Garly ýogalanda Nuryň neneňsi gama batanyňy aýdyp-diýer ýaly bolmady. Alty

Garlynyň tabydynyň bir ýanyny egninde göterip, bu dünýäniň ähli gamyny ýüreginde göterip barýan Nury Halmämmedi ýatlap, meşhur artistimiz we özboluşly filosofymyz Nury Allaberdi şeýle ýazypdyr: “Bir adam bu giden mähelläniň labyryny başyna çekip, ýeke özi aýratyn bir dünýäni göterip barýardy ... Göwnüme bolmasa, Alty Garly diňe Nura gerek ýaly bolup görünýärdi. Şol gezekki Nury Halmämmediň bolup barşy, kalbynda, aňynda, on iki süňňünde göterip barýan dünýäsi, hasraty, ähli genileriň ýurduny täzeleýändikleri üçin çarhypelek bilen ýaka tutuşýandygyny, oňa-da çäresi ýetmän, ýegşerilip barýan durky köpleri özüne bendi edýärdi”.

1966-njy ýylda ýakyn dosty Ýazguly Hudaýberdiýewi ýitirip, özelenýän ýürek halypa derejesindäki Alty Garlyny ýitirende gamdan ýaňa eräp-eräp tükener hala geldi. “Eý, gözýaşlarym! Aka-aka tükenýän bolsaňyz, şu gün tükenmeli günüňizdir. Mundan soň men kim üçin gözýaş dökeýin?!”

Gyssanma, Nury! Öňünde 1975-nji ýyl bardyr. Seni bir demde garratjak waka bardyr.

Ynsan, biçäre, her ölümde, her aýrallykda jebir çeke-çeke, ahyrda, özi hem gidenleriň yzyna düşýär.

Beýikler birleşdi — beýik döredi

Marynyň ortasyndaky kinoteatrda “Aýgytly ädim” kinosy günde üç gezek görkezilýärdi. Gara gözelejik, gaşlary gözüne kölege berip duranja bir oglan bu kinony her gün üç gezek görýär. Artyk “Aýna” aýdymyny aýdýança ol parahat ýaly. “Aýna” başlaýaram weli, ol oglan bu dünýäni unudýar. Aýdym tamamlanansoň, elýaglygy bilen gözýaşlaryny sylýar. Begenip

aglaýanyňy, gynanyp aglaýanyňy bilenok. Şeýdip ol oglan bu kinony on sekiz gezek gördi. Ýene-de görjekdi weli, kinony başga şähre alyp gidäydiler.

“Aýgytly ädimi” on sekiz gezek gören oglan, soňra meşhur aýdymçymyz bolan Atageldi Garýagdydy. Ol Aşgabatdaky sazçylyk uçilişede okap ýörkä, mugallymasy oňa “Aşgabat” diýen aýdymy öwredýän günleri bir gezek gapyny bir kişi açdy weli, mugallyma ony çagyrdy.

—Gelsene, gelsene. “Aşgabady” öwrenýäs, diňläp gör.

O geleniň özi roýal başyna geçip çalyp başlady.

—Jigim, “Aşgabady” çynyň bilen aýdasyň gelýämi?

—Hawa.

O kişi örän ezber hem joşgunly çalyp başlady. Birdenem sazy kesdi-de: “Jigim şu taýyny göni alma, sesiňi gaýnadyp, esräp aýt” diýdi-de özi aýdyp berdi.

—Bilýämiň, men şu sazy seniň üçin ýazdym. Hany, başlaly.

Bu pianino başyndaky tokgaja adamyň şo-ol on sekiz gezek aýdymyny diňläň Nury Halmämmedigini, gelejekki dosty we ýakyn howandary boljak Nury Halmämmedigini, aýdymlaryny aýdyp, beýik şöhraty paýlaşjak Nury Halmämmedigini, beýik şahyrymyz Gurbannazar Eziz bilen dostlaşdyrjak Nury Halmämmedigini Atageldi bilmeýärdi.

Şondan soň Nury Atageldi bilen ýygy-ýygydan duşup başlaýar. Atageldi uzak wagtlap bu ahwala ynanman gezyär. Öňler adyny eşidip, aýdymlaryny aýdyp, guwanyp ýören kompozitory, pygamber ornunda görüp ýören kompozitory birden onuň bilen bile gezip ýör. “Düýşüm däl-dir-dä”. O geçen günleri ýatlanda Atageldi şeýle diýdi: “Şo günleriň birinde Nury meni ors bazaryň

içi bilen alyp barýar weli, başym buluda degip-degip gidýä. Men özümi jennetde ýaly duýýan. Ähli kişi bize seredýän ýaly, asyl, aýagym ýere degmän barýan ýaly”. Atageldi Nury Halmämmediň aýdymalaryny in köp aýdan aýdymçy. Meşhur pianistkamyz Orazgül Annamyradowa ikisi öňki SSSR-in çäklerinde we daşary ýurtlarda Nury Halmämmediň eserlerini in köp propagandirlän ynsanlar. Bir gün Magtymguly adyndaky opera we balet teatrynda Atageldi Nury Halmämmediň bir aýdymyny aýdanda zal joşup el çarpypdyr. Atageldi bir künjekde ýygrylyp oturan Nury Halmämmede elini uzadyp, ony sahna çagyrypdyr. Nury sypaýy ýöräp sahna çykypdyr weli, el çarpmalar has güýçlenipdir. Nury hem zaldan bir ýigidi çagyrypdyr. O ýigit ýerinden turup, halaýyga baş egipdir-de ýene oturyberipdir. El çarpyşlyk gutarmandyr. Nury ýene elini bulap: “Bäri gel” diýen yşarat edipdir. Ahyry, o kişi sahna çykypdyr. Gök gözli, ýagty yüzli, saçlary owadan bejerilen, syratly ýigit Atageldiniň we Nurynyň elini gysypdyr. Ol Gurbannazar Ezizdi. Atageldi onuň bilen ilkinji gezek elleşýärdi.

O sahnany görenler bagtyýar ekeni. Gaýtalanmajak, gözüni nurlandyryjak, taryhda uzak sözlenjek görnüş. So-oň-soň Nury öz aýdymalaryny Atageldiniň aýdyşyna göwni ýetip: “Hudaýjan seni meniň üçin ýaradypdyr” diýer.

Atageldi Moskwa konserwatoriýasynda okaýarka onuň mugallymasy Oksana Semýonowna Sweşnikowa Nury Halmämmediň aýdymalaryny Atageldiniň aýdyşyny diňläp öz äri, şol konserwatoriýanyň rektory Sweşnikowy bu aýdymary diňlemäge çagyryýar. Atageldi Nury Halmämmedowyň aýdymalaryny aýdýar. Rektor o aýdymlardan hezil edinýär. Nurynyň okan ýyllaryny ýatlaýar hem-de Atageldiniň jübüsine pul salýar. “Halk artist bolaňda gaýtaraý” diýip ýylgyrýar.

Nury Halmämmedem eçilmek meselesinde o rektordan kem galar ýaly däl ekeni. Nury bir gezek gonorar alanda Atageldini ýörite alyp gidip, magazinden islän kostýumyny alyp geýdiripdir. Hatda bir gezek Nury Atageldiniň başy açyk gezip ýörşüni görüp, öz başyndaky papagy Atageldä geýdiripdir. Onsoň Nurynyň ýüreginiň neneňsi ýumşaklygy hakda aýtmagyň zerurlygy ýok bolsa gerek.

Ol Atageldiniň Moskwada galmagyny, uly tejribe toplamagyny, dünýä özüni tanatmagyny isleýär. “Atageldijan, şu mahal Türkmenistana barmajak bol. Meni batga batyryşlary ýaly, seni-de batga batyrlarlar”. Atageldi Garýagdy Nury Halmämmedi ýatlarda duýga çümýär, bir nokada bakyp, bile geçiren günlerini göz önüne getirýär.

“Nury çekinjeň, akyllý adamdy. Ol örän uly filosofdy. Oňa düşünmek gerekdi. Biz sözleşmän düşünişip bilýädik. Ol gaty sowatly fanatik. Milli saz bilen Ýewropa saz usullaryny utgaşdyryp, mukamy şeýle bir eýleýär weli, kalbyňy heýjana salýar. Özüne uly baha bilen garamaýanam bolsa, “Inim, döredeli, soň birwagt gerek bolar” diýýärdi. Gurbannazar, Nury üçimiz bile köp işledik. Ol başga dünýäde ýaşan adam. Ýöne ýanyndaky birtopar içigara adamlar “Sen geniý” diýip, işini gördüler, içirdiler.

Biz onuň bilen Moskwa köp gidýärdik. Ýaraman ýören günleriniň birinde: “Ýör, surata düşmäge gideliň” diýdi. Dogrusy, men geň galdym. Sebäbi, ol suratyň adamsy däl. Beýle zady ýalbarsaňam etmezdi. Onsoň biz Kalinin prospektine gidip surata düşdük”.

Bu surat Nurynyň ömrüniň iň soňky suraty boljagyny Atageldi güman etmese-de Nury duýan bolsa gerek. Iň soňky... iň soňky... Aýylganç söz.

“Gurbannazar ölen bolsa, menem öldüm”

Nury 1967-nji ýylda birinji simfoniýasyny ýazansoň, dünýäniň saz muşdaklary ol owazlara maýyl bolup ýaşadylar. 1974-nji ýylda saz öwreniji T.M.Wyzgo-Iwanowanyň “Orta Aziýa we Gazagystan kompozitorlarynyň simfoniki döredijiligi” diýen örän çuň mazmunly kitaby “Sowetskiý kompozitor” neşirýatynda çap edilýär we o kitap Nury Halmämmedowyň birinji simfoniýasyna, beýleki eserlerine aýratyn uly baha berýär.

Agzalan kitabyň 143-nji sahypasynda: “Döredijilik pikirlenişiniň kuwwatlylygy – Halmämmedowyň örän möhüm üstünlikleriniň biridir” diýilse, 147-nji sahypada Halmämmedowyň birinji simfoniýasy hakda: “Tutuşlygyna alanyňda bu simfoniýa örän talantly eserdir” diýilýär. Soňra bolsa : “Materialy yzygiderli ösdürmegi, ony intonasiýa, faktura, lad taýdan täzelemegi, tembr we garmonika taýdan baýlaşdyrmagy başarmasy – Halmämmedowa mahsus sypatlardyr. Onuň simfoniýasy Orta Aziýa we Gazagystan respublikalarynyň kompozitorlarynyň döredijiliginde täze döwrüň başlanýanlygyny aňlatdy” diýip netije çykarylýar.

O simfoniýadan soň beýle uly göwrümlü eser dünýä inmeýär. Nury kinolara saz ýazmasyny dowam etdirýär. “Aýgytly ädim” kinosyny döredijilere Türkmenistanyň in uly, in abraýly baýragy bolan Magtymguly adyndaky döwlet baýragy berilýär. Emma olaryň arasynda ala-böle Nurynyň adynyň ýoklugy bütin halky haýran edýär. “Aýgytly ädimi” aýdymyz, sazsyz görüň bakaly, şonda

Nurynyň beýikligine has açyk göz ýetirersiňiz. Emma ýokarda oturanlar we olara sözünü diňledip bilenler bu hakykata göz ýumdular.

Nurynyň duşmanlary, bäsdeşleri, görüpler heşelle kakyp başladylar. Nury bu ýagdaýda özüni nähili alyp barmalydygyny oňat bilýär. Nury özüni baýrakdan ýokarda tutup gezdi. Göwnibir, gaty sowukganly göründi. “Genilere baýragyň geregi ýok”.

Şo günler onuň arkasyndan gizlin, gol çekmän arza baryny goýberdiler. Olar “Nuryny ýeňdik” hasap edýärdiler. Nury: “Jan aga” diýip geler öýdýärdiler. Olar öz garyşlary bilen ölçeýärdiler. Emma diriligine gömülse-de Nurynyň baş egmejegini, ýaranjaňlyk edip ýasama ýylgyrmajagyny bilmeýärdiler. Nury bu dünýäni işläp, iş görkezip, döredip-joşup ýeňmelidigini bireýýämler öwrenipdi. “Gedaýam bolsam, gedemje gedaýdyryn” diýip gezdi. Maddy kynçylyklar ony surnukdyrsa-da, gonorar alanda tygşytlyja sowmany, ak puly gara gün üçin saklamany hiç-hiç öwrenmedi. Moskwada bir ýygnaga üýşen sazandalary, kompozitorlary we ýene-ýeneleri gymmat restorana çagyryp, ähli harjy özi çekdi.

Ertesi olar bir-birege bakyşyp: “Bu gün kim türkmen bolarka?” diýişdiler. “Nury doly gapjygy orta taşlaýardy. “Hany, Rejepjan şu gapjyga gurt topulyşyny etsene!” diýerdi”. Bu kompozitor Rejep Rejebowyň ýatlamasyndan.

Nury Halmämmet eli açyklygyna begenýänlerdendi, emma özi weli, şol bir kurtkaly, sapy döwlüp, ýerine sim saralan karton çemodanyňy süýrär ýörerdi.

Onuň ýaşayşy “Bir gün şa, mün gün geda” diýilýänlerdendi.

Nury hiç mahal garyplygy-pukarlygy dert hasaplanlardan däldi. Baýrak berildi-berilmedi-ony hem unutdy goýberdi. Ol Gurbannazar dosty bilen “Görogly”

eposynyň daşyna geçýärdi. Şol epos esasynda Gurbannazar opera librettosyny ýazýardy. Nury hem sazyny ýazmakçydy.

Nury şo işleri bilen gyzyklanyp döredijilik öýüne gidipdi. Bir gün otagynda gözünü potologa dikip, beýnisindäki pianinoda Göroglynyň aýdymyny çalyp ýatyrka, telefona çagyrdylar. "Gijäniň bir wagty kim jaň edýärkä?"

Bir ýigit gaty gamgyn sesli gepläp başlady.

--Nury Halmämmedowiç, salowmaleýkim. Men Moskwadan jaň edýän. Size Aşgabatdan jaň edip bilmänsoňlar, maňa bir habar aýt diýdiler... Jaň edýän kişi gepläp bilmän dymdy. Nury: "Alo, alo!" diýip, gaty gepledi.

Yene jogap bolmady.

--Alo, men diňleýän, eşidýämiň?

--Nury Halmämmedowiç, neme... men... bagyşlaň, nädip aýtjagymy bilmeyän, neme.. Gurbannazar Ezizow atylypdyr. Ertir jaýlajaklar.

—Ýalandyr! – Nury, howa ýetmänsoň, sag elini bogazyna ýetirdi.

Telefonyň o tarapynda gyk-gyk sesleri eşidilip başlady. Nura jaý dar geldi. Ylgap daşary çykdy, ýene öýe girdi. Birine jaň etjek boldy, bolmady. Dodagyny çeýneşdirip, öý içinde eýlä-beýlä ýöredi. Ahyry, öz öýüne girensoň, gözyaşlarynyň çeşmesi açyldy. Nury ýassyga ýüzünü berip, ähli gözyaşlary ýassyga siňirip, edil çaga ýaly horkullap aglady. Uzak aglady. Aglany bähbit boldy. Aglap bilmedik bolsa, ol bomba ýaly partlardy. Ýürek partlardy.

Nury ömründe özüne iň ýakyn gören dostuny, mukaddes hasaplaýan adamy bolan Gurbannazary ýitirenine hem-de

özünüň ömürlik ýalňyz galanyna aglaýardy. Özi ölse,
aglamak galmady diýip aglaýardy.
Ahyry, gözýaşlar tükendi. Öý içinde aşak bakyp, ikiýana
zowzuldady ýördi. Daňdanlar surnugyp, ýykylyp galdy.

Ol düýş gördi:

“Gurbannazaryň jesedini egnine alyp, haýdaşyp
barýarlar. Olaryň arasynda gözýaş baryny seçeläp,
urgudan ýaña enterekläp, Nury tabyda ýapyşyp barýar.
Nuryň görmegiň özi hem uly bir matamça bar. Onuň
bolup barşyny görenler iki esse artyk gama batýarlar. Ol
öz-özi bilen gepleşýän ýaly: “Gurbannazarsyz nädip
ýaşarkam?!” diýip pyşyrdaýar. O sesi eşidenler, hat-da
doňbagyrlaram gözýaşyny saklap bilmeýär.

Gurbannazaryň meydi gabra salnanda Nury hem gabra
giryär-de Gurbannazaryň meýdiniň ýanynda süýnýär.

“Gurbannazar ölen bolsa, menem öldüm.”

Nury ertir oýananda aýak üstünde dursa-da, ruhy taýdan
ölenligini we hiç mahal direlmejegini bilýärdi. Ruhy
ölümiň yz ýany bedeniň hem sowap, bir gün doňup
galjagyny bilýärdi. Şondan soň onuň üçin bu dünýäniň
gymmaty galmady. Her ädimi, her günü, her aýy ony,
mazara baka barha ýakynlaşdyrды, üç, iki, bir diýen ýaly,
yza sanaw başlady.

Halkyň aňynda bolsa Nury, Gurbannazar, Atageldi üçüsi
bir eneden dogan ýaly duýgy galdy.

Daýna, Daýna! Topragyňy göze sürtsem!

Nuryň hiç zat kanagatlandyrmady. Beýikleriň
hassalygy bolan – dünýä sygmazlyk oňa-da ýokuşdy.
Ogul-gyz, aýal hem ýalňyzlygyny aýryp, sabyr berip

bilmedi. Dost men diýip gatnaşýan känem bolsa,
Gurbannazardan soň, ol beýle wepadara ýa sataşmady ýa-
da sataşsa-da Nury olary köňül gapysyndan salmady.

Şeýle ahwalda Nuryň zehini solup başlady. Saz
ýazylsa-da öňki belentlik, öňki çuňluk, öňki pelsepe, öňki
joşgun başartman başlady. Özüniň birmahallar ile aýdan :

“Joşmasaň, joşdurmarsyň” diýen sözünü indi özi
ýatlamaly boldy. Ol özüniň bu ýagdaýyny mertlik bilen
boýun aldy. Belli dirižýor, Çaykowskiý adyndaky
konserwatoriýasyny we aspiranturasyny tamamlan, uly
tejribeli Orazgeldi Berdiden Nury özüniň käbir sazlary
hakda pikirini sorapdyr. “Mysal üçin “Hirosimanyň,
Nagasakiň çagalarynyň diňläp ýetişmedik aýdymlyry”
Nuryjan, seniň derejäňden pes ýazylypdyr. Sebäbi, sen
stil çalyşjak bolupsyň, olam şowsuzrak çykypdyr”

diýende Nury o pikir bilen ylalaşypdyr.

Nury özüne orun tapman ýören günleriniň birinde Daýna
gitmegi ýüregine düwýär. Sekiz ýaşyndan bäri görmedik
Sumbary, obasyny, dogduk topragyny göresi gelýär.

O-ol dyrmaşyp, endam-janyňy çyzym-çyzym edip
müňen agaçlaryny göresi gelýär, Dänegulyň depesine
çykyp, durna sanan ýerlerini göresi gelýär.

Iň esasysy hem armanly giden ejesiniň mazaryna baş
goýasy gelýär. Ol geçen günleriň ýatlamasy ony soňky
wagtlar halys surnukdyrды. Bir gitse, bir barsa, ýekeje özi
ejesiniň mazar başynda oturyp aglasa-aglasa. Başga hiç
zat gerek däl.

Daýnany görse, köňül, belki, köşeşer. Ýalňyzlyk, belki,
uzaklaşar. Bu bir-biregiň aýagyna taýak gysdyryp, bir-
biregi batga basyp ýörenleri görmese, belki, ýürek özüne
orun tapar.

Köneje awtobus Gyzyrbatdan çykyp, tigirlene-tigirlene
bir menzile ýetende saklandy. Sürüji suw daşap, maşyny
sowatmaga başlady. Ýolagçylaram aýak ýazmak üçin

oňa-muňa ýaýrady. Şonda Nury gözýeterinde bir ýylan bilen zemzeniň söweş gurýanyny gördi. Bir salym gamly bakyp durdy.

“Be-e, biziň haýwanlarymyzam özümüz ýaly öýdýän. Özgeleri ýaşatman, diňe özleri ýaşasy gelýär. Ýeri, şu giň sährada ýer gyтmy diýsene. Heriňiz bir derä gidiň-de ýaşaberiň-dä”. Nury bir daş aldy-da söweşýänlere baka zyňyp goýberdi. Ýylan bir ýana, zemzen bir ýana çekildi, emma az salymdan ýene garpyşyp başlady. Beýle ýandaky bir adam: “Agam, degmesene, goý, uruşsynlar, kimiň ýeňýänini göreli” diýdi. “Bu söweşde ýeňiji ýoklugyny, duşmany güldürýändigimizi, öz-özümüzizi pese gaçyrýandygymyzy, duşmanlyk duýgularyna gümra bolup, bu dünýäniň lezzetini, meselesini unudýandygymyzy her kişä nädip düşündirjek. Magtymguly, biçäre, muny düşündirjek bolup, ömrüni kül etmedimi, näme?!”

Awtobus ýolda suw içe-içe, ahyry, Garrygala ýakynlaşdy. Nuryda bir birahatlyk döredi. Maşyn Garrygala girenden Nurynyň demi-demine ýetmän, zor bilen howa sorup başlady. Maşyn Garrygalanyň duralgasynda duranda, Nury argyn halda maşyndan düşdi. Beýle ýanda bir gapyly awtobusyň maňlaýynda “Daýna” diýlen ýazgyny okady. Şo ýazgynyň özi Nuryda ýüz mün gam oýardy, şo-ol dört ýaşyndaky wakalary, şemal ýaly, düýrläp toplan, göz önünde janlandyrdy. Nury pessejik öýleriniň bir dulunda, sallançagyň ýanynda gana bulaşyp ýatan ejesini gördi, ýene şo gezekki ýaly, ejesiniň ganynyň uýap, sowap, agyr kükäp, burna urýan ysyny aldy. Nury bir hassyldady. Ol başga howa sorasy geldi. Emma her demde şol agyr ys geldi durdy. “Ýok, ýok. Gidip bilmen, görüp bilmen. Men nätsemkäm? Nirä gaçyp gitsemkäm? Bu dünýäden doýdum . Maňa hiç zat gerek däl. Men öldüm. Öldüm!”

Nury Gyzyarbada dönyän şol köneje awtobusa münenini bilmän galdy. Az salymdan awtobus şäherden çykdy-da daglara siňip gitdi. Kem-kemden Nury başga howa sorup başlady. Demi dürseliberdi. Başynda öz düzen “Keç peleginiň” owazy tyrňyllady durdy. “Ölemde şu sazyň çalynmagyny islärdim”.

Garyp, gamgyn, şeýle ýalňyz Nury Gyzyarbatdan otlamünüp, Aşgabada geldi. Bir otaglyja jaýyna girdi. Bir diwaryň düýbünde gaty tagtaly, aýak ornuna aşagyna agaç kesindisi atylan krowatyna süýndi.

Maňlaýym gara boldy,
Bilbilim garga boldy,
Ölenler öldi gitdi,
Galanlar yrga boldy.

Günlerde bir gün ...

Nury dostlary bilen bir garyndaşyny görmäge çöle gidýär. Maşynlary hem ejizje “Zaporožes”. Gidişin her depeden geçjek bolanlarynda maşyny iteklöp-iteklöp, ahyry, barýarlar. Garyndaş gowy hyzmat edýär. Gaýtjak bolanlarynda-da bildirmän, maşynyň ýük salynýanyny düme gawundan doldurýar. Gaýdyşyn hasam kösenýärler. Şähre ýetiberenlerinde bir zat gerek bolup ýük salynýany açsalar içi doly gawunmyş. Soň Nuryny öýüne eltenlerinde gawun berjek bolsalar almandyr. “Maňa süýji zat bolmaýa. Köke iýsemem burçly çykýa” “Ähli zatda gara bagtym, garpyz kesemde ak çykdy”.

* * *

Bir daýza gat-gat jaýyň gapysynda bir halta un bilen durka, Nurynyň geçip barýanyny görüp, “Oglum, şu haltanyň bir ýanyndan tutuşsana” diýipdir. Dördünji etaža uny eltýänçäler Nurynyň eşiği, ýüz-gözi ap-ak bolupdyr. “Käşgä ykbalymyzy-da un sepip agardyp bolsady”.

* * *

“Şu taýda bir goňşy gije-gündiz pianinosyny tyrňylladyp bizar edýär” diýip, Nurynyň goňşulary polisiýa arz edipdirler. Bir ýaş ýigit eli papkalyja, papagyny gaýşardyp gelip, Nurynyň öýüne girýär. Goňşular “Nähili bolarka?” diýşip jyklaşypdyrlar. Polis Nura sorag baryny berip başlaýar. “Onda günäňizi boýun alýaňyz-da”. “Hawa-la.” “Näme saz ýazdyňyz?” “Aýnany” ýazdym” “Aýnanymy?” Bagyşla, agam, tanamadyk-sylamaz diýleni boldy. “Aýnany” ýazan bolsaň, gep gutardy. Goňşular göçüp gidibersinler”.

* * *

Bir oturylyşykda oglanlar ýerli-ýerden öwünişip başlapdyrlar. Nury bularyň sesini ýatyrjak bolup: “O-how, ýanyňyzda geniý otyrka beýdip öwünmek aýp dälmidir?!” diýipdir.

* * *

Moskwada okaýarka, Nurynyň ýanyna meşhur ýazyjy Atajan Tagan barypdyr. Ol bir aýdymyň heñini başga bir aýdymyň heñi bilen garyşdyryp hiňlenipdir weli, Nury çydap oturyp bilmändir: “Atajan! hiňlenmäňi goýsaň, indiki stipendiýamy saňa bereýin.” diýipdir.

* * *

Moskwaly emelsiz saz öwreniji Türkmenistanly emelsiz bir kompozitor bilen barýarka Nura duşupdyr.

Saz öwreniji: “Nuryşka, sen ynha meniň ýanymdaky kompozitor bilen bileje saz ýazsaňyz tegelek onluk bolýar” diýipdir.

Nury hem : “Men 1-birlik, ol 0-nol bolýa-da” diýipdir.

* * *

Nury tiz uklagan ekeni. Bir gezek Moskwanyň “Rossiýa” myhmanhanasynda ýylyja suwa düşeýin diýip, Nury wannada meýmiräp uklap galypdyr. Suw aka-aka aşaky gatdan damyp başlanda duýup, gelipdirler. Nuryňy oýaryp, ýetirilen zyýanyň jerimesini alypdyrlar.

Kompozitor Nury Halmämmet bilen şeýle waka boldy diýip, Aşgabada, kompozitorlar birleşigine hat ýollapdyrlar. Nurydan bir kem tapyp bilse hezil edinýän başlyk-kompozitor elinde hälki haty bulaýlap, “Ine, seniň janyň meniň elimde” diýende, Nury: “Ýalňyşma, jany beren alýandyr” diýipdir.

* * *

Bir topar bolup, Bäherdene myhmançylyga gidipdirler. Myhman ýeri hem olary dagda aw awlamaga äkidipdir. Agşam altyda çeşme başynda duşuşmaly edişip, daga siňipdirler. Alty bolanda Nurydan özgeler gelipdir. Onsoň az wagt garaşyp durupdyrlar, soň “Nury-da Nury” bolşup gygyryp görýärler. Nurydan habar ýok. Nuryňy taşlab-a gidip biljek däller. Onsoň gowak-gowak, gaýa-gaýa, dere-dere söküp, Nuryňy gözleýärler. Çar ýany tümlük bürände hasam howsala düşüp başlaýarlar. “Nury-y!” diýip aldygna gygyrýarlar. Aw edeninden

geçen, özi gurda-guşa aw bolmasarazy. Gije on bir töwerekleri paltasy daşa degen ýoldaşlary näme etjegini bilmän durlar. Ýene gözläp başlamaly, taşlap gitmeg-ä bolmaz.

Ahyry, bir agajyň düýbünde tüpeňini ýassyk edinip, gaty berk uklap ýatan Nuryny tapýarlar. Surnugan dostlar hem begenýärler hem gaharlanýarlar. “Nury nire-aw nire”.

* * *

Nuryny esgerlige aljak bolup çagyryýarlar. Bir kişi Nurydan: “Agramyň näçe?” diýip sorayar. Nury: “Altmyş” diýip jogap berýär. Şo mahal Nurynyň ýanynda duran dosty: “Altmyşyňam elli dokuzy saz” diýip söz goşýar.

* * *

Aşgabadynyň merkezinde ýazyjy Hojanepes Mele bilen Hudaýberdi Diwanguly Nura sataşýar. Ondan-mundan gürrüň edip birsalym duransoňlar, elbetde Nurynyň pulsuzlygyny bilýärler-de, bir taksi tutup, kireýini berip Nuryny öýüne ugradýarlar. Az salymdan ýaňky taksi gaýdyp gelýär. İçinde-de Nury bar. “Öýümi tapyşaymasaňyz, men-ä tapman geldim”. Olar ynanmaýarlar. Ahyry, bile gidip Nurynyň öýüni tapyşypdyrlar.

* * *

Nury bilen aýaly Moskwada bir konserte gidipdirler. Konsert Nura ýaramandyr-da daşarky jaýda kofe içip oturypdyr. Konsert gutaransoň aýalyny görüp,

ylgap baryp, geň galyp:”Senem konserte
geldiňmi?”diýipdir.

* * *

Nury saz ýazyp başlansoň, bir gün şa, bir gün geda
bolup ýaşaýar. Ol ömründe diňe sekiz aý sagatly, aýlykly
işde işleýär, galany döredijilik bilen. Onsoň bir gün pul
tapman, kimden dilejegini bilmän aýlanyp ýörkä, oňa
kompozitor Rejep Allaýar duşýar. Ol: “Nuryjan, on
manatjyk karz tapylmazmy?” diýýär. Nury sessiz-üýnsiz
gidýär-de birinden on manat karz alyp, Rejep Allaýara
berip goýberýär.

* * *

Garyplyk Nurynyň iň ýakyn dosty bolýar. Başga bir
garyp dosty, meşhur aýdymçymyz Myrat Diwana
Nurynyň ýanyna karz dilemäge gelýär. “Gonorar
almadymyka?”

O döwürler tamamlanan iş üçinem gonorar almak gaty
kyndy.

Myrat Diwana bir mahallar, garyplyk zerarly,
Çaýkowçkiý konserwatoriýasynda okap ýörkä, arzan
düşer öýdüp, Bakuwyň Gajybekow adyndaky
konserwatoriýasyna geçip, meşhur Bilbiliň elinde okaýar
hem-de ondan maddy ýardam alýar. Ol puljagazynyň
ýarsyny, Moskwada galan dosty Nura iberýän ekeni.
Ynha, olar ýene nädip pul tapjaklaryny bilmän otyrlar.
Ahyry, Myrat Diwana ýol tapýar. Kerim Gurbanepesiň
“Altyň biri” şygryna saz ýazýarlar, Myrat Diwanada-da
aýdýar. Ol aýdymy Medeniýet ministrligine satyp, ýüz
elli manat alýarlar. Onsoň iki gün patyşa ýaly, üçünji gün
ýene gedaý ýaly ýaşaýarlar.

* * *

Türkmen bagşylaryny öwrenmekde uly iş eden Akmuhammet Aşyry Nury öýüne alyp gidipdir. Barsalar öýüň dulunda bir kişi öli ýaly ýatyrmyş. Akmuhammet Aşyr o ýatany gaty içgin synlap başlapdyr. Nuryň bolsa göwnibirmiş. Nury: “Täze bir balet ýazýan, “Ýusup-Züleyha” esasynda” diýip, pianinonyň başyna geçipdir, hezil edinip çalypdyr. Akmuhammet Aşyram lezzet alyp diňläpdir, emma göz gytagyňy şo ýatandan aýyrmandyr. O ýatana birhili gümanly bakyp başlapdyr. Nury: “Türkmeniň sazy gaty baý, gaty çuň. Simfoniýa ýazjak diýip, kelle döwüp ýörmeli däl. Türkmen sazyny simfoniki orkestre akyly-başly geçirip bolsa, başga zat gerek däl” diýipdir. Akmuhammet Aşyr Nuryň diňläpdir, diňlese-de bir gözünü ýatandan aýyrmandyr. Onsoň o ýatan gabaklarynyň aşagyndan emäý bilen jyklapdyr weli, görse Akmuhammet Aşyr oňa hüwi ýaly bakyp otyr. Ýatan şo bada gözünü ýumupdyr. Gümany dogry çykan Akmuhammet Aşyryň oturyp mazasy bolmandyr.

Daşary çykylanda o kişiniň kimligini bilesi gelip Akmuhammet Aşyr Nurydan sorapdyr.

—Men-ä oňly tanamok. “Aýalym bilen uruşdym, az wagt bärde bolayyn” diýip geldi. Aýalyndan basylan meňkä geläýýä. Bu gelen indi üçünji bolýa.

* * *

Nuryň aýdymly şowly çykansoň, bir şahyrsumak öz goşgularyny berýär-de “Gaýrat edip, şu goşgularyma saz ýaz” diýýär. Nury “Goşgularyňy okaýyn” diýýär.

Aýlar geçýär, ýene jaň gelýär, ýene jaň, soň

şahyrsumagyň özi gelýär. Nury Magtymgulynyň bir tomlugyny elinde tutup, “Şu barka, seňki ýaly goşgy ýazylmaz. Gowusy, sen ýazma-da Magtymgulyny okaber” diýýär.

* * *

Nurynyň şöhraty ýyldyza ýetensoň, onuň garşydaşlary Nura: “Özüni geniý däldir öýtmeyär” diýip, hüňürdeşýärkäler, Nury bir gün olaryň üýşüp oturan otagynyň gapysyny açypdyr-da: “Ýeriňizden turuň! Geniý geldi” diýip, olary hasam öjükdiripdir.

* * *

Nury Rejep Rejep bilen bilelikde dört el bilen piano çalmany halaýar ekeni. Onuň in köp çalyan sazy— Borodiniň “Knýaz Igor” operasyndan polowesleriň tansy ekeni. Ol muny türkmen heňi hasaplapdyr. Onuň in köp diňläni türkmen sazlary ekeni. Kämahal ol bir sazy ýigirmi gezek dagy diňleýän ekeni. Ol sazçylyk uçilişede okaýarka Gurbannazar Nurym, Çary Begler dagy bilen bir otagda ýaşapdyr. Gije ýarynda olary oýaryp, saz diňleýän gezegi köp bolupdyr. “Türkmen sazynyň hersiniň aňyrsynda tutuş simfoniýa ýatyr”.

* * *

Garyplyk Nuryny gaty gyssan gezekleriniň birinde ol radio boýunça eşitdirilýän sazlarynyň hakyny aljak bolup, bir kompozitor-müdiriň ýanyna köp gatnapdyr. O wagtlar kompozitor-müdür radionyň sazly gepleşikler redaksiýasynyň başlygy ekeni. Nury soňky gezek gelende müdiriň ýakasyndan tutup, penjirä baka çekipdir:

—Ýa hakymy alyp berersiň, ýa-da ikimizem penjireden gidýäs. Aç öldüm näme, etaždan gaçyp öldüm näme?! Müdir şobada Nuryny buhgalteriýa eltip, hakyny alyp beripdir.

* * *

Beýik hudožnik Yzzat Gylyjow wagtal-wagtal döredijilik adamlaryny öz kabinetine üýşürip, çay içişlik guraýan ekeni. Şonda Sahy Jepbar “Ak ýüzli Maralymy” aýdyp başlapdyr weli, Nury ylgap baryp piano çalyp, bagşyny yzarlapdyr. Dutar, piano we bagşynyň sesi şeýle bir sazlaşypdyr, şeýle bir şirin bolupdyr. Ony diňläňler henizem unudanoklar.

* * *

Nury soňky gezek hassahana düşende iň janserek bolanlaryň biri kompozitor Daňatar Hydyr bolupdyr. Gyt derman tapmalymy, ökde dogtor gözlemelimi ýa-da täzeje soýlan göle bagryny tapyp getirmelimi, garaz, name ýumuş bolsa, ýürekden bitirjek bolup ylgapdyr. Nurynyň aýaly puluny berjek bolsa-da almandyr. Onsoň muny aýaly Nura aýdanda, Nury: “Daňatarlaryň barlygy üçin daň atýa-da, bolmasa adamzat garaňky tümlükde galdy.” diýipdir.

* * *

Nury kompozitorlaryň döredijilik öýlerinde ýaşap-işlemäni gowy görýär. Iwanowoda dynç alýarka, garga gaty kän ekeni. Ol gargalary içgin synlapdyr. “Gargalar adamlaryň üstünden gülýär”.

* * *

“Wah, Nury diýsene! Ol joşgunly ýazmany söýýärdi. Üns bersen, ähli sazynda içki joşgun güýçlüdir. Ol heň-

melodiýa tapmaga ökdedi. Heňem-simfoniýanyň maňzy-
da. Nury suratam gowy çekýädi. “Kompozitor bolmasam,
hudožnik bolardym” diýýädi. Kämahal dirižýorlyk etjek
bolubam dyzaýardy. Ol ökde pianistdi. Dutaram
çalýardy”. Bu Orazgeldi Berdiýewiň ýatlamasy.

* * *

“Nuryňy hem, meni hem Magtymguly baýragyna
hödürlediler. Ýöne
ikimize-de baýrak bermediler. Onsoň bir-biregi göremizde
ýaňsýlap: “Salam, laureat” diýşerdik. Nury türkmeniň
ýüregini saza geçirdi. Onda beýik millilik bar. Ol aşaky
dodagyny köp çeýnärdi”. Bu heýkeltaraş Gylyçmyrat
Ýarmämmedowyň ýatlamasy.

* * *

Nuryňyň edähetleri hakda köp gürrüňler bar. Ol
ýöräp barýarka barmaklaryny klawişe basýan ýaly edýän
ekeni. Sag elini ýokary galdyryp, süýem barmagyny
açyp-ýumýan ekeni. Köçeden barýarka birden durup, az
salymdan ýene ýöräp gidýär. Dodagyny sessiz
hereketlendirýär. Oturylyşykdan sessiz, birden turup
gidip, pianino çalýar. Asmana – jaýyň potologyna bakyp,
göz gyrpman ýatýar, birden böküp tutup, galama ýa-da
pianino ýapysýar. Janygyp bir zatlar diýersiň, o saňa
seredýänem bolsa, seni görmez, eşitmeş. Kämahal
gujaklaşyp salamlaşar, käte seni görmän deňňiden geçer
gider...

* * *

Nury pyýada ýol bilen barýarka, öňden barýan bir ýaşulynyň hiňlenip barýanyny eşidýär-de, şo ýaşulynyň ädimine görä ýöräberýär hem-de diňleýär. Ýaşuly uzak ýöreýär. Nury-da yzynda. Ahyry, o ýaşuly “Hajy golagy” hiňlenip barýarka özüne gelýär we yzyna garap: “Inim, nirä geldim-äý men?” diýýär. Nury bolsa “Hajy golaga” diýýär.

* * *

Suwly Ýaran diýen hudožnik Ierusalimde bir restoranda otyrka Nurynyň sazy ýaňlanyp başlaýar. Onsoň Suwly her gün şo restorandan nahar iýipdir. Her günem Nurynyň sazларыny diňläpdir. “Onuň sazyny diňläp, Türkmenistany gören ýaly boldum. Amerikada-da, Germaniýada-da Nuryny gowy diňleýärler”.

* * *

Bir oturylyşykda bir kompozitor: “Meniň sazларыma halk düşünenok. Ýene elli ýyldan menden beýik kompozitor bolmaz diýipdir. Adatça, öwünjeň adamlary görende dymýan Nury: “Sen kompozitor däl, hasapçy. Her nokady nirä goýjagyňy hasaplap, duýgyny ýatdan çykarýaň. Joşmasaň joşdurmarsyň. Ol-a ellimiş yzyna ýene bir noly tirkeseňem seni diňläň bolmaz . Duýgusyz saz impotentdir ” diýipdir .

* * *

Nurynyň her aýdym - sazynyň bir kitaplyk taryhy bar. Artist Çary Seýitli “Ofiser walsy” kinosy hakda ýatlaýar: Nury bilen Leningrada, kino ses ýazdyrmaga gitdik. Nury pianinoda dürli sazлары çalyp otyrka, gapydan birküç kişi

ýyklap, çekinjeň giripdir. “Ýaňy bir saz çaldyňyz weli, şony, kyn görmän, gaýtalap beräýiň-dä”. Nury haýsy sazlygyny bilmändir. Onsoň çalan sazларыndan bölejik çalyp, ahyry, “Magtymguly odasy” diýen sazyny çalyp başlanda, ýaňky ors işçileriniň biri gözyaş döküp başlapdyr.

Soň Nury maňa “Magtymguly odasyny” çalyp berjek bolanda: “Çaryjan, gel saňa “Ors agladan” sazyny çalyp bereýin” diýdi. Nuryňy hakyky görnüşinde görmek islän ony ýa saz çalyp otyrka, ýa-da öz sazy çalynýarka görmelidi. Ol şonda бүs-бүтин başga adam bolýardy. Annaberdi Atdan pahyr “Ýaşynda” diýip bir aýdym aýdardy. Şo aýdymyň hem öz taryhy bar...

Onsoň Leningraddakak Nury uly bir kompozitora jaň etdi. Aňyrdan: “O-ow, Nuryşka, meniň Mosartym, nireden çykdyň? Sen niredede? Näme üçin gelyän diýip duýdurmadyň? Täze sazларыňy diňläsim gelyä, meniň Mosartym” diýen ses geldi.

Nury diýlen edil çaga ýalydy. Bozulmadyk reňk diýip bir söz bar-a. Ana, Nury şo bozulmadyk reňkdi-dä.

* * *

Nury beýik hudožnik, portretçi Durdy Baýramow bilen häsiýetdeş ekeni. Olaryň ikisi hem ullakan çaga diýilýänlerden. Durdy Baýram Nuryňyň portretini çekip başlapdyr. Nury hem sessiz gelip oturyp gidýän ekeni. Ol irmän-arman on gün gatnapdyr. Durdy Baýram indi galan işi özi etjekdigini, gelmese-de boljakdygyny aýdypdyr. Bir hepde geçensoň: “Durdy suraty nätdikä?” diýip gelse, Durdy hälki suratyň ýüzüni gazap otyr ekeni. Nury birgeňsi, öz ýüzi gazalýan ýaly bolupdyr. Durdy bolsa hiç zada bakman, suratyň ýüzündäki reňki aldygna gazalapdyr. Nury o suratda göwni ýeten ýerjagazlary

ýatlap gynanypdyr. Durdy Baýram: “Täzeden başlaýas” diýipdir. Onsoň Nury ýene on günläp gatnap başlapdyr, üstesine-de indi Nurynyň dik duran görnüşini çekensoň, Nury uzak gün dik durmaly bolupdyr. Ol şonda-da ses-üýnsüz gelip gidipdir. Şeýdip portret dünýä gelipdir. Durdy Baýram ýatlaýar: “Nury suratyň, reňkiň sazyna-da örän oňat düşünýärdi. Sergi bolsa, hökman gelerdi. Her kim onuň suratyny çekesi gelyärdi. Mämmet Mämmet pahyr, Ýarly Baýram, Almämmedow, beýlekiler Nuryny çekendirler.

Onsoň ýene bir gyzykly waka boldy. Dürli ýurtlaryň hudožnikleri Hindistanda duşuşdylar. Menem bardym. “Her kim öz ýurdunyň aýdymyny aýtsyn” diýip haýyş etdiler. Menem ömrüme aýdym aýdan adam däl.

Türkmen bolup dymyp durmak hem aýp. Nuryjanyň “Aýnasyny” gaty gowy görýädim. Şony aýtdym weli, hezil edip el çarpdylar. Soň muny Nura aýtsam, güldi. “Aýnany” Hindistana ýetiripsiň-dä” diýdi”.

* * *

“Bir gün Moskwa baranda, Nurynyň şeýle bir duýgulary joşupdyr. Ol myhmanhana sygman, türkmen oglanlarynyň ýaşaýan umumy ýaşaýyş jaýlaryna aýlanyp, oglanlary birme-bir gujaklap, gözlerini ýaşardyp: “Meniň türkmenjiklerimiň gelşiklidiklerini! Türkmenler iň owadan halkdyr” diýipdir. Nury Allaberdiniň gürrüňinden.

* * *

“Ömür dawasy” oýnunda “Duman eglenmez” diýen aýdyma hiňlenýärdim. Nury Halmämmet oýna iki gezek gelip, şo hiňlenmäni diňläpdir. Oýundan soň otagymda

ýüzümiň reňkini ýuwup durkam, biri arkamdan gelip gujaklady. Görsem, Nury. Neresse: “Şo heňi oňardyň” diýdi. Nury Allaberdiniň gürrüňinden.

* * *

Ûazyjy Hojageldi Nurmyrat ýatlaýar: “Nury bilen Moskwada bir wagtrakda okadym. Nury ýaly zehinli, Nuryňky ýaly ýumşak ýürekli görmedim. Bir gün on birinji mikroraýondaky öýüne barsam ýeke özi ekeni.

“Hiç gelmeýäň-le” diýdi. “Saňa saz ýazmaga azar bermejek bolýan” diýdim. “Sen azar bermeseňem, meni öz günüme goýanoklar. Meni alyp ýatjaklar. Başga ýere gidip işlejek bolýan, ýa-da çyrany öçürip oturýan. Sen geleňde çyra bolmasa-da şeýdip kaksan bolar.” Onsoň ol gapyny nähili kakmalydygyny öwretti. Umuman, Nury uly filosofdy. Oňa işlemäge şert döreden bolsalar, häzirki goýan sazlaryndan on esse köp goýardy”.

* * *

Nury bir gün Pöwrizede dynç alýarka, gijäniň bir wagty oýanyp, ukusy tutman, ýekesiräp başlaýar. Göni şo taýdan Aşgabada pyýadalap gaýdyberýär.

Ûolda bir köpek muny ep-esli ýere çenli kowalap süllümbaý derledýär. Garaňkyda büdräp-sürçüp, aýaklaryny gara gan edýär. Daň atyp-atmanka öýüne gelýär. Nurynyň aýak üstünde zordan durşuny gören aýalynyň ýüregi ýarylaýjak bolupdyr. Şonda Nury: “Her gün giç gelýäň diýip zeyreneňsoň, şu gün bir ir geleşin diýdim.” diýipdir.

* * *

Köçeleriň birinden ak saçly bir zenan agras ýöräp barýarka, “Hanha, Nurynyň söýen gyzy” diýdiler. “Hany, güler ýüzlerimiz?! Hany, söýer gözlerimiz?!” O zenanyň gözlerinde Nurynyň keşbi doňup galypdyr. Ol bir golunda agtygyny, ýüreginde Nury hakda eziz ýatlamalary göterip barýardy.

* * *

Kinorežissýor Halmämmet Kakabaýew ýatlaýar:
“Men “Ýeňi ýoluk” filmimiň ssenarisini Nura okatdym.
“Bu men hakda. Bu meniň ykbalym. Men muňa şeýle gowy saz ýazaýyn” diýdi. Biz kinony surata düşürip ýörkäk, Nury hassahana düşdi. Bir baramda: “O kinonyň sazy kellämde ýazylgy. Bir özüme gelsem, hassahanadan çyksam, gül ederin. Maňa üç günjük ýeterlik” diýdi. Yz ýanyndanam ýogalaýdy, pahyr”.

* * *

Nurynyň ýetimhanadan bäri ýoldaşy, belli kinorežissýor Kakow Orazsähedow: Nuryjan gowy oglandy-la. Bir ýazyksyz, gamgynja ýylgyrmasy bardy. Çekinjeň, utanjaň. Gaty sözlemezdi. “Japbaklary” (kinony) ýazga geçirmek üçin, Moskwa gitdik. Saz taýýar däl. “Nuryjan, bu bolşuň bolmaýa” diýsem, şo gün agşam myhmanhana hem gelmedi. Bizem gaty gyssanýas. Ertiri geldi weli, janyny aljak-da. O bolsa rahat. Oglanlara tabşyrdym: “Nätseňiz ediň-de saz ýazdyryn” diýdim. Nurynyň otagyndan telefony aýyryp, ýeke özüniň daşyndan gulplap goýduk. Uzak günü iş bilen selpäp, agşamlyk gelsek, gapy açyk, içerde şadyýan sesler eşidilýär. Girsek, Nurynyň birküç sany Moskwaly dosty giň saçağyň başynda şady-horram boluşyp otыр. Nury öz

krowatynda diwara bakyp uklap ýatyr. Meniň ýüzüm agyr bolansoň, oturanlaryňam keýpi gaçdy. Men näme etjegimi bilmeýärdim. Saz bolmasa kinony wagtynda tabşyryp boljak däldi. Birsalymdan Nury oýandy. Ol turşuna pianinonyň başyna geçdi-de “Japbaklardaky” aýdym-sazlary çalyp başlady. Meniň ýüzüm açyldy. Myhmanlar, işe azar bermejek bolup, turdular. Menem olary ugratmaga çykdy. “Ýör, bile gideli. Öz ýaşan umumy ýaşayyş jaýyňy gör. Oturaly. Nura azar bermeseň ýagşy” diýdiler. Şeýdip, men ertir irden myhmanhana dolanyp geldim. Görsem, otagda nota ýazylan kagyzlar dagaşyp ýatyr. Nurynyň özi maňlaýyny klawişlere goýup, uklap ýatan ýaly. Meniň gelenimi görüp zordan başyny göterdi. Ukusyzlykdan ýaňa gözleri açylanok. “Japbaklaryň” sazyny uzak gije uklaman ýazypdy. Elbetde, öň kellesinde-de bişendir-le.

* * *

Hojaguly Suwhangulyýew:”Nuryjan ýüpek ýaly ýumşak, öwlüýä ýaly geçirimli oglandy. Onuň saza yhlasy aýdar-diýer ýaly däldi. Men oň bilen sazçylyk uçilişede bile okadym, bir ýyl bir otagda ýaşadym. O bizi gijeler ýatymazdy. Yşyk ikä çenli ýanyp, soň öçürilerdi. Bizem hüňür-hüňür edip Nura igenerdik. Ol bir ýerlerden dutar tapyp, ýene bir gün mandolin, gitar getirip, şo tirňildeder oturar. “Bizar etdiň ho-ow, goý şunyňy!” diýýäs weli, ýumşajyk ses bilen “Bolýa, bolýa” diýýä. Ýaňy uklansyň weli, ýene tirňilledip ukudan oýarýady. Onsoň sagat ikide elektrik öçürilýä weli, bu bir ýerden ýag çyra tapyp, krowadyň bir burçunda saza güýmener oturardy.

So-oň soň: “Bä-äý, Nuryjan, uçilişede heläk edýädiň-äý” diýsem, “Wah, saz gural köp öwrensen, saz ýazmak aňsat bolýa. Saz çalyp bilmän saz döredýänler kompozitor däl-de kempozitor bolýa” diýip ýylgyrdy.

* * *

Nurynyň çagalyk dosty Atamyrat Gurbanow ýatlaýar: Baýly aga odun ýygardy, menem Nury bilen bile eşeklije daşardym. Kiçijikkä bezzatjady. Arçadan birhili edip gopuz ýasardy, onam oňly çalyň bilmän, şo tirnildeder ýörerdi. Ýogsa oňa gopuz çalmany aýdan, öwredenem yokdy. Baýly aga dutara ezberdi. Ol dutar çalyň başladygy, Nury dutar sapyny sormany söýerdi. Bolsa baş-alty ýaşyndadyr-da. So-oň, ulalansoň, dutar öwrenip, Moskwada okap ýorkä gelende Baýly aga bilen garşyma-garşy oturyp dutar çalardy.

Nury Bäherden ýetimhanasyndan Baýramala äkidildi diýilýän dogry däl. Ol Baýly agany bir şarpygyndan öýkeläp, ýaňy başinji klasa geçende öýden gaçdy, gara şalona (yük otlusyna) münüp gidiberipdir. Muny Baýramalyda görüp milisýa tabşyrypdyrlar. Olaram Nuryny ýetimhana beripdirler.

Men Nury bilen soňam gatnaşdym. On birinji mikrorayondaky bir komnatlyja öýüni alansoň, men köneje diwanymy eltip goýdum. Garypja öýi bardy. Gündizleri ýatardy, keýp çekerdi. Gijäniň bir wagty turup saz ýazardy. Pianinosyny gümmürdeder oturardy. Onsoň goňşy çydajakmy?! Ses azrak çyksyn diýip, diwara köne ýorganam çüýläpdik. Şonda-da ses geçýärdi. Mende Nurynyň suraty kân.

* * *

Meşhur aýdymçy Myrat Diwanaýew ýatlaýar: Bir gezek öýüne barsam, Nury kellesini tutup otyr. Sebäbini soradym. “Öten agşam uzak gijäni ýatman geçirdim. Bir sazyň bölejigini sazlamak bolup, mün dürli synanyşyk etdim, hiç bolmady. Şu mahalam şo saz beýnimi gyjyklap dur. Halys öldürdi-dä. Dinleýji akyp

duran sazy diňläp, saz dörände-de aňsatja akyp
çykyandyr öýdýän bolmagy mümkin.” diýdi.

* * *

Hudožnik Muhammet Berdiýew ýatlaýar: “Nury
neresse hassahana düşdi. Soramaga bardym. Ondan-
mundan gürrüň edip otyrkak, Nury onbirdäki jaýyndan
zeyrendi. ”Hem özümi heläk edýän, hem goňsulary
köseýän. Jaýymy düzedibilmän ýörün.” diýdi. Onsoň
biriniň jaý çalyşyandygyny aýtsam, şo taýdan göni jaý
çalyşyanyňka bile alyp gitdi. O jaýam demirýola ýakyn
ekeni welin, “Bu jaýy alsam, wokzalda ýaşan ýaly
bolaryn.” diýip göwnemedi. Biçäre ölerin öýtmeýän
ekeni. Soň ýene birki günden barsam, “Bä-äý, bularyň
göripligini. Ýaňy Moskwadan bir dostum jaň edýär. Bir
konkursda Sowet Soýuzy boýunça meniň bir sazým
ikinji ýer alypdyr, üç aý öň habar edipdirler. Maňa bolsa
bir sözem aýdanoklar. Wah, bularmy...?! Boýnumdan
ýokarym abat galsa bolýa.” diýdi. Nury şo wagtky uly
ýolbaşçynyň adyny tutup käýindi. Sähel gündenem özi
gidiberdi-dä.

* * *

-- Sen mydama gyzył köýnek geýmäni halaýaň, Nury.
Gyzył reňki söýýäň öýdýän?
--Öküzlerden goranmak üçin gyzył köýnek geýmeli
bolýan.

* * *

Geleňde aglarsyň, gideňde gan aglarsyň

Gün geçirmek, günemmi dolamak barha kynlaşdy.

Nury ähmiýetsiz kinolara-da saz ýazyp başlady.

Multfilmlere-de ýazdy. Bir döwüm çörek üçin ýazdy.

Ony eýerläp münen umytsyzlyk, çuňňur göwniçökgünlik Nuryň gije-gündiz çekeleý-çekeleý, çeyneý-çeyneý gaty

heläk edýärdi. Beýnisinde toplanan owazlar daşary çykasy gelip, bir şekle giresi gelip dyzaýardy. Nury, diňe

Nury o owazlary diňleýärdi. O owazlaryň öňki

sazlaryndan beýikligini Nury mese-mälim duýýardy.

Onsoň Nuryda özüni aldamak, özüni bilmezlik ýaly bir ahwal döredi – ol başyndaky sazlary diňläp, o sazlary ile

beren ýaly, ilem ony diňläp hezil ediniýän ýaly aldawly

ahwal döredi. Hakykatda weli Nuryň beýnisinde

ýaňlanýan saz nota geçmedi. Olary diňe Alla diňläp

bilýärdi, bendesine ýetmeýärdi.

Sallahhanasy boşap galdy. Hat-da “Aýalym bilen

uruşdym, biraz seňkide ýaşayyn” diýen bahana bilen

geliýän ýarymtanyşlaram bu öýi unutdylar.

—Bu nähili bold-aý? Nury diýip gapyny açýan ýog-a.

Hany, ol, men dost diýip ýörenler ?

Bu sorag jogapsyz galdy. “Özüni halas etmek-gark

bolýanyň öz işi” diýleni boldy. Sowet düzgüni diňe

käýemäge ökdedi, halas etmelidigini bilmeýärdi, sowet terbiýesini alan adamlaryňam köpüsünde şo endik bardy.

Ähli kişiniň, bütin halkyň gözünüň alnynda Nury eräp-çüýräp, gözden ýitip barýar. Oňa umyt berip biljek, ony

gaflat ukusyndan oýaryp biljek, ony batgadan sogrup

biljek, ony ynandyryp biljek bir şahsyýet tapylandyr.

Edebiýat, sungat adamsy näzik bolýar, goragsyz hem tiz

ynjaýan bolýar. Şony bilip, olara başgarak göz bilen

bakan döwlet adamsy hem tapylandyr.

Şo döwür Gaýgysyz Atabaý bolan bolsady! Hi, Nury

ýaly kompozitory gam-hesretiň, göwnüçökgünligiň eline

berip goýberermidi?! Asla, asla, ýok. Biz ýüz million, iki
ýüz million ilatly halkam däl ahyry. Biri gitse, ýene biri
dörär ýaly. Nurynyň ömrüniň soňky ýyllarynda
Türkmenistanda bary-ýogy iki million türkmen bardy.
Onsoň döredijilik adamsyna bütinleý başgaça bakylmaly
dälmidir?!

Kompozitor diýeniň ekseň bitip duran pomidor däl
ahyry.

Rus halkynyň Güneşi hasaplanýan Puşkin bilen bagly
bir wakany şu taýda okyjy ýatlasa kem bolmaz.

Puşkin otuz ýaş töwereginde Nury Halmämmediň düşen
ahwalyna düşýär. Özünü geldi-geçerlige urýar, arak-şerap,
kart bilen gününü geçirip başlaýar. Muny köpler duýsa-da
diňe dosty P.Ýa. Çadaýew (1794-1856) Puşkini halas
etmäge, Rus we dünýä medeniýetiniň hatyrasyna halas
etmäge aýaga galýar. Çadaýewiň şöhraty we zehini
Puşkinden pes bolsa-da, onda berk erk we diýenetdiriji
ruh bar ekeni. Çadaýew başy dik, özüne ynanýan, öňden
görüji, ýüregi çaga ýaly päk. Çadaýew Puşkini çüýräp,
ýok bolup gitmekden alyp galýar. Puşkin onuň
pikirlerinden goranyp bilmeýär, ahyrda o pikirlere baş
egýär.

Ynha, 1829-njy ýylda Çadaýewiň Puşkine ýazan
meşhur haty: “Meniň dostum! Sizi zamananyň syrlaryna
aralaşan ýagdaýda görmek – meniň şeýle alawlaýan
arzuwymdyr. Öz döwrüne we özüniň nämä derkarlygyna
düşünmeýän genial adamy ahlak dünýäsinde synlamak
ýaly ejir ýokdur. Akyllara soltan bolmaly adamyň özi
özünü ýaramaz gylyklaryň holtumyna we pis gorplara
taşlanyny göreňde, özüni öňe gitmeýän, doňdurylan
hasap edýärsiň. Bu adam meni öňe äkitmegiň ýerine,
näme üçin meniň öňe gitmegime päsgel berýär diýip
oýlanýarsyň. Men Siz hakda oýlanamda, hakykatda-da

her gezekde şeýle bolýar. Men bolsa Siz hakda tiz-tizden oýlana-oýlana halys surnukdym.

Haýyş edýän, meniň öňe gitmegime päsgel bermän ahyry. Eger ýagty jahanda bolup geçýänleri öwrenmäge Siziň sabryňyz ýetmeýän bolsa, onda öz-özünüze çümün hem-de Siziňkä meňzeş her bir köňülde hökmany bolýan şol yşygy öz şahsy könlünüzden tapyň. Dünýäde azaşan, pukara Russiýa üçin Siziň tükenmez eşret getirip biljegiňize ynanýaryn.

Dostum, öz ykbalyňyzy aldamaň”.

Çaadaýew Puşkine: “Siz gyzma” diýýär. Ýene bir ýerde bolsa: “Jenap Naşokiniň aýdyşyna görä, Siz çydap bolmajak derejede ýalta adam” diýýär. “Jemgyýeti öňe gitmäge iterýänler, hakykat bilen ýalanyň arasynda ýaýdanyp duranlar, ýagny ýüp üstünde oýnaýan darbazçylar däl-de, eýsem tutanýerli adamlar” diýýär. Çaadaýew bu mert, batyr hereketi bilen Puşkini we onuň mundan beýläkki döreden genial eserlerini halas etdi.

Muny Çaadaýewiň S.P. Şewyrewe ýazan haty tassyklaýar: “Puşkin meniň dostlugyma buýsanýardy, onuň özünü we duýgularyny ölümünden halas edenligimi, onda belent söýgi oýaranlygymy aýdýardy...”

Haýp ýeri, Nury Halmämmet ýaly beýigimizi halas etmäge türkmende Çaadaýew tapylandyr.

Nury ömrüniň soňky ýylynda ukudan oýanan ýaly bolupdyr. Onda birgeňsi aljyraňňylyk, gyssanmaçlyk döräpdir. Ony etjek, muny etjek diýen sözi köp gaýtalap başlapdyr. Hä bir tema, hä başga bir tema topulypdyr. Şol günler ol sag böwrüniň agramyňdygyny duýupdyr, känbir ähmiýet bermändir. Bir gezek aýnada özüne siňe seretse, reňki öçükligini görýär. Oňa: “Nury, janyň sagmy? Birhili, horlanýanyň ýaly-la” diýýän köpeliýär. Iýeni siňmän başlaýar. Bir az wagtdan çişip, o çiş aýrylman saklanýar.

Garyplyk aýrylmaz kesel bolup ýapyşýarka, üstesine hassalygam Nura gaty berk darap başlady. Emma ejesi öleni bári süýji söz eşitmedik Nury derdinden zeýrenmedi. Gaty sowukganly garşylady. Hernäçe merdem bolsa, barha kuwwatdan gaçýanyny ädimsaýy duýdy. Ol Gurbannazar bilen bileje gezen günlerini köp ýatlap başlady. Paltalarynyň ýakasyny galdyryp, ýuwaşja ýöräp Karl Marks köçesinden geçerdiler. Dünýä bilen baglanyşygy ýok ýaly, dünýä gowgasy ýele ýanyndanam geçmeýän ýaly, şeýle rahat ýörärdiler. Olar söz bilen däl, göz bilen, duýgy bilen düşünişerdiler. Hat-da bir-biregi göz bilen däl, ýürek bilen görerdiler. “Gabaklaryňy ýörme, köňül göz bolsun”.

“Entek ir-le. Entek ediljek iş kä-än. Garynja-da bolsam, könlümde piliň göterip bilmejek ýüki bar. Şo ýüki bir halkyň könlüne guýup yetişsem. Eger ýüregimi boşadyp yetişsem, o sazlara dar agajy-da aglasa gerek.”

Nury soňky gezek Leningrada – Sankt Peterburga döredijilik öýüne gidip gelenden soň, özüni has agyr duýup başlady. Garyn, dogrusy bagyr has çişip, çiş aýrylmady.

Nuryň agyr kesele uçranlygyny bütün şäher, şol sanda döwletiň, partiýanyň başynda oturanlaram eşitdi. Oňa ýalandan hormat görkezip başladylar. Radioda onuň sazlaryny, aýratyn, Nuryň özüniň çalan sazlaryny tiz-tizden eşitdirdiler. Nuryň tiz öljekligi belli bolanda, iş işden geçensoň, ah-wah diýýän köpeldi. Şo mahal ähli kişi oňa dost, ähli kişi oňa garyndaş boldy. Ölmezinden ýedi-sekiz aý öň oňa “Türkmenistanyň sungatda at gazanan işgäri” diýen at beren boldular. Öň, has öň niredediler???

Nury: “Bular meni rahat ölmäge-de goýjak däller” diýip oýlandy. Ol mejbur ýagdaýda hassahana girmeli boldy.

Hassahanada oňa rahatlyk bermeyärdiler. Gelyänler barha köpelyärdi. Nurynyň haly hem barha peselyärdi. Şonda bir türkmen zenany geldi. Onuň gyňaç aşagyndan görünyän saçlaryna ýaňy ak düşüp başlapdyr. O zenan ýol-yz bilmeýärdi. Töwerege çekinjeň garap, assa ýöräp, sorap-sorap, ahyry, Nurynyň ýatan otagyny tapdy. Gapa el degribilmän birsalym durdy, soň eşidiler-eşidilmez kakdy. Jogap bolmady. Koridordan geçip barýan ak halatly zenan: “Giriber, ýeke özi bolaýmasa” diýdi. Gyňaçly zenan gapyny emäý bile açdy. Krowatda, ak örtileriň arasynda solgun ýüzli Nury ýatyr. O zenan krowada ýakyn geldi.

—Nury, ýagdaýlaryň ýagşymydyr? Derman-däri peýda berýämi?

—Ýaman däl. Gel, oturaý şo oturgyçda.

—Menem, gaty görseňem, gelendirin. Gözläp-gözläp, zordan tapdym. İl gözüne düşäýmäýin diýibem çekinýän.

—Wi-i, sen Gurbanjemal ýaly-la – Nury ony şu mahal tanap, ýüzüne bir ýakymly reňk ýaýrap gitdi. “Meniň ilkinji söýgim. Senem geläýdiňmi?”

--Ýagdaýlaryň nähili?

—Seňki gowy bolsa, biziňki gowy bolar. Kesele ýan bermegin, Nury.

Nury siňe-siňe baksa-da, Gurbanjemal oňa dumanly göründi. O geçen günler, tozanly maşynda ýylgyryp bakylan pursatlar, Gurbanjemallaryň köçesinden mukaddes köçe görmän, ikiýana gatnan sagatlary, bary-bary gaty uzakda, duman içinde galypdyr. O günlerden soň, Nury näçe gyz, näçe gelin bilen tanyşdy, görüşdi, aýrylyşdy. Bary yzda galypdyr. “Sowuldy yşgyň bazary”. Sowulan diňe yşkyň bazarymyka? Ömür soňky demini

alýana çemli. Eger Bäherden ýaly ýerden ýörite gelen bolsa, munuň aňyrsynda ömrüň nokady görüňýän bolsa gerek.

Otaga dogtor girdi. Gurbanjemal gaýtmaly boldy. Ol hoşlaşyp, yzyna garaý-garaý çykyp gitdi. Nuryny iň soňky gezek görýändigini, şeýle-de bolsa özüniň çäresizligini duýa-duýa çykdy. Aglamady, emma gözýaş bolup çykmadyk nem Gurbanjemalyň ýüregini ýaka-ýaka gowurdy.

Nury krowatynda oturmak isledi.

—Siz ýatyň, ýatyň.

— Men birküç günden ömürlik ýatmaga gidýän, jigim. -
Nury gamly ýylgyrdy.

—Beý diýmeseňiz-le .

—Men ölýänime gynanamok. Başym owazdan doly, jigim.
Ýetişmedim. Şo owazlary özüm bilen äkidýänime gynanýan.

Gijara Atageldi Garýagdy geldi. Nury ýerinden turmak isledi. Onýança Atageldi tiz baryp, Nuryny ýatan ýerinde gujaklady. Gujaklady, emma kölege gujaklan ýaly boldy.

—Atageldija-an! —O sesde ähli many, ähli duýgy jemlenipdi. Bileje geçiren günleriniň ýakymly ýatlamalary ikisiniňem ýüreginde dykyn alyp durdy. Ol Atageldi Garýagdyny nähili gowy görýärdi, oňa neneňsi buýsanýardy. Diňe Atageldiniň sesi üçin entek näçe aýdymlar ýazjakdy. Nurynyň şol owadan, paýhasly gözleriniň, göreňde nebsiňi agyrdyjy, gamgyn gözleriniň öçüp, başga bir düşnüksiz reňke boýalandygyny Atageldi hesretli synlady.

Başga-da köp-köp kişi Nura göwünlik berip gidýärdi. Dogrusy, Nury bu göwünlige mätäç däldi. “Ölüm geldimi – kabul edäýmek galýar”.

Ol çagalary bilen hoşlaşdy. Mertligini mese-mälim görkezdi. Hamana, bir aýlyk dynç almaga gidýän ýaly, özüni gaty rahat tutdy. Soň ýagdaýy has agyrlaşyp başlady. Nury şeýle bir suwsady. Ýüregi Daýnanyň suwuny isledi. “Daýnanyň suwuny içsem dertden açylaýjak ýaly”. Ol öz ýanyna hiç kimi goýbermezligi haýyş etdi. Näçe wagtdan bäri beýnisi agyrydan ýaña ýarylara gelipdi. Beýnide toplanan owazlar, şekile giren sazlar erkinlige çykasy gelip, notalara gonasy gelip dyzap başlady. Olaryň möçberi, kuwwaty, şirinligi Nuryň döreden sazlaryndan has köpdi, has güýçlüdi. Nury çydap bilmän, iki eli bilen kellesini tutup ýatdy.

Göwresindäki çagany dogrup bilmän ýatan ene ýaly kösendi.

Nury bir gije-gündizi şeýdip geçirdi, ikinji gije birden başy boşap galdy. O sazlar, o owazlar durna öwrüldi-de uçup gitdiler.

Asmandan durnalar hatar-hatar geçip başlady. Olaryň arasyndan bir durna kelemenläp gaýtdy.

-- Näme üçin, ne sebäpden beýle boldy? –Nury tümlüğe bu soragy berdi.

–Sebäbi sen ýetim, sen garyp. Ýadyňdamy, ýigit döwrüň şöhrat atyna müneňde bir kişi saňa nesihat beripdi? –
Tümlük seslendi.

–Ýadymda. “Çeýnäp-çeýnäp zyňarlar, batga batyrarlar” diýipdi. Wsýo. Kones. (Boldy. Gutardy.) Nury soňky iki sözi eşidiler derejede pyşyrdap bildi: Boldy. Gutardy.
Bu onuň iň soňky sözi boldy.

Ol aňynda dört ýaşlyja oglana öwrüldi: “Bir ýerlerden ejesi geldi. Egninde şo-ol birmahalky keteni köýnegi.

Nury o köýnegiň mukaddes ysyny aldy. Ejesi Nura ýylgyryp bakdy, gelşine onuň elinden tutdy-da alyp gitdi.

—Ýör, oglum, sen ýetimem bolmarsyň, garybam
bolmarsyň.

Şo mahal Nury ejesini görjek bolup gözlerini açdy.”

Aýaly krowatyň ýanynda otursyna “Nury!” diýip seslendi. Jogap bolmady. Üçünji awgustdan dördünji awgusta geçilen gije daňdan baş töweregi Nurynyň demi kesildi.Ýyl bir mün dokuz yüz segsen üçdi.

Nurynyň gözleri açyk galdy.

Garyp dogdy, garyp öldi.

Nurynyň duşmanlary begenendir öýdýänsiňiz? Ýok. Olar gelejekki Nurylaryň ýoluna garym gazyp başagaýdylar.

Meşhur artistimiz Baba Annan Nuryny jaýlamak meselesinde ähli işlere baş boldy. Nuryny öýüne getirmek üçin hassahana baranda Baba Annan Nurynyň gözi açyk ýatyşyny görüp, boýur-boýur ýaş dökdi, gözýaşly eli bilen Nurynyň gabaklaryny sypady. Gözler ýumulasy gelmedi. Baba Annan muňa has beter bozuldy, ýene sypady. Ahyry, bir gözi ýumuldy, beýleki gözi sähel açyklygyna galdy.

Baba Annan bu gün hem ylgaýardy, hem gözýaşlaryny ýollara seçeleyärdi. Häzirki “Jennet” bazarynyň ýanynda maşgalasynyň ýaşaýan dördünji gatdaky jaýynda Nury bilen hoşlaşdylar. Birmahallar Nury bilen iki bolup bir pianinoda saz baryny çalyşan kompozitor Rejep Rejebow gözýaş dumanynyň içinden Nura bakdy weli, Nurynyň açyk gözünü görüp, tas özünden gidipdi. O göz “Rejepjan, Rejepjan!” diýip ýalbarýan ýalydy. Baba Annan ikiýana ylgaýar. Awgustyň jokramasy-da depäni deşip barýar. Atageldi Garýagdy birmahallar Nurynyň: “Atageldijan,

kellän üşär, al şu papagymy geýäý” diýip, öz başyndan çykaryp beren papagyny geýip, bir gyrada doňup dur. Ýene-ýeneler, pylany-pylanylar hoşlaşmaga, soňky ýola ugratmaga geldiler.

Elbetde, Türkmenistanyň baştutanlary bu matama goşulmadylar. Elbetde, Nuryny jaýlamak işi hem döwlet derejesinde guralmady. Adaty bir şahsyň ölümi ýaly gördüler.

Mähelle-de aňrybaş köp däldi. Nurynyň ýatan tabydyňy dar podýezden aşak düşürmek ýeňil bolmady. “Bu jaýlar adam ýaşamak üçin salnana meňzänok” diýip Baba Annanyň hüňürdisi agy sesleriniň arasyndan eşidilip gitdi. Adam mydama gapyl ýaşaýar. Ýene sekiz ýyldan Baba Annanyň özi hem Nurynyň yzyndan gider. Baba Annanyň jesedi hem podýezden düşürilende onuň häzirki aýdan sözlerini başga biri gaýtalar.

Daşarda “Keç pelek” sazy öňkülerdenem has gamgyn ýaňlanýardy. “Bu saz Nurynyň öz matamynda çalnar öýtmändik” diýip Baba Annan oýlandy.

Soň-soň: “Nury “Keç pelegi” özüm üçin ýazdym” diýerdi” diýen gürrüňler ýaýrady.

Tabydy göterip ugranlarynda agy sesleri güýçlendi.

Aýratynam zenanlar ýüreklerini agy bilen eredip tükedäýjek bolýardylar. Aýallar erkeklere garanda Nura gowý düşünýärdiler. Olaryň arasynda Nuryny gizlin-gizlin söýenler, Nurynyň sazyna meýmiräp, öz söýgülerini Nura duýduranlar, Nuryny daşyndan söýüp ýörenler, Nurynyň sazyny zenan näzikligi bilen duýup, oňa çuňňur hormat goýup ýörenler bardy. Häzir olar il bilen bile aglap, ýüreklerini gowzatsalar-da, soňra öýlerine baranlarynda, gelejekki günlerde Nurynyň sazларыny eşidip, aglamajak bolup has beter aglarlar.

Sebäbi o sazlar indi Nury ýokka bütinleý başgaça eşidilýärdi.

Tabydy gezek-gezegine göterişip barýan erkekleriň tas
ählisi diýen ýaly Nury bilen baglanyşykly adamlardy.
Olar Nury bilen sataşan pursatlaryny ýatlaşyp, Nurynyň
beýikligine, hakykatda-da gaýtalanmajak beýik
kompozitorlygyna täzedan göz ýetirýärdiler.
Durmuş hernäçe hileli, hernäçe jebirli bolsa-da, Nurynyň
başyny egip bilmändigine, Nuryny üýtgedip bilmändigine
akyl ýetirýärdiler.
Nury hakda köp zatlara doly akyl ýetirmäge Nury
gidensoň rugsat berlene çemlidi.
Nurynyň jesedini toprak astynda goýup, yza
dönenlerinde şahyrlaryň gözýaşı eýýäm şygyr şekline
girip başlapdy.

Geldi Bäşiyew:

Öz-özi üwrelen sallançaklarda
Kemal tapan gerçekleriň biri sen.
Nury! Seni tabşyrsakda zemine,
Dünyäden gideňok, baky diri sen.

Atamyrat Atabayew:
(N.Halmämmet bilen söhbetiň täsirinden dörän goşgy)

...Özüň hakda öleňden soň ýazyljak
bar zady öňünden okasaň, bilseň.
Özüň okap görüp öz nekrologňy,
arkaýyn ölseň
ýa-da ölmeseň...

Allaýar Çuriýew:

Wagt boldy, gideýin men, hoş indi,

Ýürek köşeş, keç ykbaldan nalama.
Bu gün ýene ýolagçy men daglara.
Nury dogan, Daýna barýan salama!

Gylyçmyrat Kakabayew:

Eşitdiň özgeleň eşitmedigni,
Özgeleň aýtmadyk aýdymyn aýdan,
Ýöne seniň aýdyp ýetişmedigňi
Indi kim aýdarka, indi kim aýdar?!

Daýnaly Çary Kulyýew:

Dünýä döräli bäri,
Ýañlanyp duran ýaly,
Meşhur Nury didämiň,
“Keç pelegniň” owazy.

Baba Annanow:

Kä buludy basýar asmandan aşak,
Kä deňzi göterýär asmana garşy,
Ne gije ýatuw bar, ne gündiz oňa,
Nury Halmämmedi şol gözläp ýörşi.

Bäşim Ödek:

Çyn saz Allaň gudratydyr, çyn saz Allaň owazy.
Ony ile ýetirip ýör mukamlaryň pirleri.
Nury Halmämmediň köňlem Hakdan şeýle dogaly:
“Nury! Ynsan kalplaryna sen saz bolup girmeli!”
Onsoň bir ajaýyp saza öwrülip,
“Joşmadyk joşdurmaz” diýdi-de Nury,

Şo-ol joşa salyp ýör ynsan göwnüni.

Myrat Diwanaýew:
(Sazy we sözi özüniňki)
Sensiz gadam urýas,
Ýatdan çykaňok.
Ýene gama batýas:
Wah, diňe sen ýok.

* * *

Guburyň gummy kem-kem guraşdy. Kämahal guburyň baş ujuna goýlan gül göründi. Şahyr Allaýar Çüri Sumbaryň boýundan bir çynar nahalyny getirip, mazaryň başujuna oturtdy. Ýadyňyzdamy, Nury oglanjykka Sumbaryň kenaryndaky tokaýda biten bir çynar bilen boý deňeşdirerdi.

Soň mazar başynda Nura meşhur heýkeltaraş Nurmuhammet Ataýewiň ýasan ýadygärligi dikildi. So-oň soň haşal otlaryň, tikenleriň zamanasy başlandy. Diriliginde Nura azar ýamanyny berenleriň täze nesli ýetişdi. Olaryň biri mazar başyndaky ýadygärligi kesip-goparyp, alyp gitdi-de ýenjip, eredip, satyp goýberdi.

Nura ölensoňam rahatlyk bermediler. Muňa jany ýangynly heýkeltaraş Nurmuhammet Ataýew täze bir ýadigärligi öz hasabyna oňaryp, metaldan guýup, mazar başynda dikdi. Aşgabadyň 11-nji mikroraýonynda Nury Halmämmedowa ajaýyp ýadygärligi hem ussat Nurmuhammet Ataýew ýasapdy.

Şuňa-da şükür etmeli: Nurynyň jesedini toprakdan çykaryp zyňmadylar. Paganininiň jesediniň elli alty ýyllap ondan-oňa süýrele-süýrele jaýlanyşy ýaly. Alla saklasyn!

O döwür yokarda oturanlar bir kelle agyrydan dyndyk diýşen bolmagy hem mümkin.

Şeýle-de bolsa halk Nuryny özüne iň ýakyn kompozitor hasaplaýar. O hakda köp-köp makalalar, radio-telegepleşikler ýazyldy, duşuşyklar, konkurslar guraldy. Gysga filmler surata düşürildi. Ýöne olaryň köpüsi Nurynyň biografiýasyna, filosofiýasyna çuňlaşyp bilmedi. Nuryny Bäherdeniň Mürçe obasynda, Baýramalyda doglan diýip görkezdiler. Doglan ýylyny, gününü hem 1940-njy ýylyň 24-nji fewraly diýip ýazdylar. Elbetde, Nurynyň özi hem öz biografiýasyna parhsyz garapdyr. Onuň familiýasynyň Halmämmet däl-de Hanmämmet bolmalydygyny Daýnalylar açyk aýdýarlar.

Nurynyň 1938-nji ýylyň 20-nji iýunynda Daýnada doglandygy kinorejissýor Şyhmyrat Annamyrat tarapyndan dokumentler esasynda anyklaşdyryldy.

Bu nämäni aňladýar?

Bu Nury Halmämmet hakda heniz düýpli bir iş edilmänligini, onuň çuň, giň biografiýasynyň doly dikeldilmänligini, ähli saz notalarynyň, fotosuratlarynyň bir ýere toplanyp çap edilmänligini, ylmy taýdan düýpli öwrenilmänligini aňladýar. Onuň belli-belli sazларыnyň radio-teleprogrammalarynda berilmegi, entek Nurynyň görkezildigi, açyldygy däl.

Gysgajasy, Nury häzirem eýesiz.

Aýdaly, Nury türkmen däl, Türkmenistanlam däl, Germaniýada, Awstriýada, Italiýada ýa-da özge bolmasa Russiýada doglan kompozitor bolsady. Şonda-da Nura şeýle göwnibir garalarmydy? Ýok. Hiç mümkin däl. O milletler öz beýiginiň beýikligini, şeýle beýikleriň tutuş milleti ýokary göterýändigini örän gowy bilýärler.

Nury Halmämmediň öz eli bilen ýazan notalary, Nurynyň çalan pianinosy, Nurynyň okan kitaplary we şuna meňzeşler hakda hiç bir gürrüňem ýok. Aýratyn muzeýi hakda-ha aýtmagyň hem geregi ýok.

Türkmenistandan iki ädimlikdäki dogan halkymyz
Azerbeýjanlylaryň öz beýiklerini neneňsi sylaýşyny bir
görüň. Kompozitor Rejep Allaýarow bir gezek meniň
Bakuwa gidýänimi bilip, “Kyn görmeseň, meniň
mugallymym Kara Karaýewiň başujunda meniň adymdan
bir doga okasaň” diýip haýyş etdi. Men dostumyň
haýyşyny bitirmek üçin Kara Karaýewiň mazaryna
bardym. Şeýle bir nepis, şeýle bir belent, şeýle bir
gymmat baha ýadygärligi garşymda görüp, doňup
galdym. Men Kara Karaýewiň mazaryndaky ýadygärligi
Nury Halmämmediň mazaryndaky ýadygärlik bilen
deňeşdirdim we başymy salladym.

Şu mahal daşary ýurtdan bir beýik adam gelip Nury
Halmämmediň mazaryna zyýarat etmek islese, biziň
nähili kyn güne galjakdygymyzy göz önüne getirmek
hem kyn.

Aslynda, häzirki nesil Nury Halmämmediň nirede
ýatanyny bir biýärmikä?

Ynha, medeniýet sözi nireden urup çykýar.

Jemgyýeti medeniýet dolandyryar.

Syýasatyň hem özeni medeniýet. Ykdysadyýeti pese
gaçan döwletler üç-bäş ýylda özüni düzedip bilýärler.
Emma medeniýeti pese gaçanlaryň halyna aglasyň gelýär,
sebäbi medeniýeti dikeltmek üçin onlap-ýüzlöp ýyllar
zerur. Kähalatda mümkin hem däl.

Meniň bu sözleýänlerim medeniýetiň elipbiýi, sadaja
arifmetikasy, goşmak-aýyrmagy.

Dünýä belli balet tansçysy, “Watanyň, Türkmenim”
diýip, zar-zelil bolup, 1980-nji ýyllarda Türkmenistana
gelen Rejep Abdyýew Nury Halmämmediň sazlaryny
başyna täç edinesi gelýär. 1989-nji ýylda Magtymguly
adyndaky opera we balet teatrynda “Soňlanmadyk
aýdym” atly balet goýýar. Nury Halmämmedowa
bagyşlanan o baletde Nury Halmämmedowyň we oňa

meñzeş medeniýet ynsanynyň ýagtylyk, ýagşylyk üçin göreşleri görkezilýär. Balet Nurynyň sazlary bilen bezelýär. Hudožniklik işini Berdi Amansähedow ussatlyk bilen bitirýär. Emma bu balet ne kino lentasyna, ne-de wideo düşürilipdir. Rejep Abdyýew, beýik ussat, öýsüz-öwzarsyzlygy sebäpli, näme etjegini bilmän, ýene Russiýa, gelen ýerine gitmeli bolupdyr. Ony ýere düşürmän, gapyp alypdyrlar. Jaý meselesini çözüpdirlar. Biziň beýik Türkmenimiz hakda iki telefilm alypdyrlar, uly-uly, abraýly teatrlarda çykyş etdiripdirler, onuň tejribesinden peýdalanypdyrlar. Soň Rejep Abdyýewi baletiň öýi Italiýa çagyryrlar. Ol italýanlara baş ýyllap baletiň syrlaryny öwredýär.

Ynha, şol beýik baletçi Rejep Abdyýew Nury Halmämmedet hakda 1990-njy ýylda ýatlama ýazýar: “Diri wagty ony kyn ýagdaýda goýdular. Oňa her ädimde badak atdylar. Ony çinowniklerem, dost diýilýänlerem “bogdular”... Munuň üstesine, Nury ýokary wezipelilere uýgunlaşmandy, olaryň önünde ýaranjaňlyk etmändi...

Nura hapa ýöňkemek üçin edilen aladalar, wagtyň görkezişi ýaly, biderek boldy. Halmämmedowyň sazyny respublikanyň ähli ýerinde bilýärler, gowy görýärler. Oňa ýaşap ýören wagty, ýüzüne “Nuryjan, sen geniý!” diýilmelidi...

Adam ruhunyň düýbüne palta uraýmaly däl-ä. Biz öz halkymyzy sylamzok. Ruhy garyplygyň nämä getirýändigini hiç kime düşündirmek zerur däl. Ruhy garyplykda täze Halmämmedowlara Nuryňky ýaly ykbal garaşýar.”

Bu sözleri aýdanda beýik ussadyň ýana-ýana jowrananyny göz önüne getirmek kyn däl.

Soňra Nury Halmämmedet hakda kinooçerkler edildi diýäýmeseň, kompozitoryň ady kölege tarapa süýşürilip başlady. Nury Halmämmediň ady dakylan Aşgabatdaky

çagalar sazçylyk mekdebi ýapyldy, Nury Halmämmedow
adyndaky halkara konkursy hem dowam etdirilmän
togtadyldy.

Emma sazlaryny weli, halkyň ýüreginden sogrup
bilmediler. Ýönekeý daýhan hem o sazlara gulak berdi,
ýüregine siňirdi.

2008-nji ýylda Nury Halmämmediň doglanyna yetmiş
ýyl bolanda medeniýetiň beýik aşygy we hemaýatkäri
Çary Şirliýew meşhur kompozitorymyz bilen bagly dürli
suratlary ilkinji gezek çap edip halka ýaýratdy. O
suratlary saz söýüjiler öz öýüniň in görünükli yerlerinde
goýdular. Meşhur pianistkamyz Orazgül Annamyradowa
Nury Halmämmediň sazlaryndan düzülen konsert gurady.
O sazlar täze nesliň hem ýüreklerine häkimlik edip
başlady.

Nury Halmämmet, dogrudanam, ölmez-ýitmez derejä
ýeten ekeni.

* * *

Meşhurlygyň syry nämede?

Bu örän kyn sorag . O syry hiç kimiň doly açyp
bilmejegi belli. Sebäbi genileriň döreýşi düşündirilip
bilinmez.

Şeýle-de bolsa her kompozitor, her saz öwreniji, her
sazanda bu soragdan sowlup geçesi gelenok.

Belli dirižýor Aşyr Hojatow şeýle diýýär:

“Saz başlap-başlamanka Nurynyň sazyny tanap bolýar.
Ol örän ýokary Ýewropa professionallygyny örän ýokary
millilik bilen nepis birleşdirmegi ussatlarça başardy. Bu
köplere başartmaýar. Nury bolsa şeýdip öz sazlaryny
klassik derejä ýetirdi hem-de muny özi duýmakdan
çäksiz bagtlydy. Nury öz beýikligini özi bilýärdi”.

Türkmen aýdym-sazyny professional derejede çuňňur bilýän saz öwreniji we dutarçy Öwezmyrat Gandym:

“Nury Halmämmediň sazlarynyň jadylaýjy güýji nämedekä? Türkmende ýaňy ýola düşen sazanda göwni ýetilende: “Hä, öz-ä çagalykda dutaryň sapyndan dişläne menzeýär” diýilýär. Nury hem şolardan. Nurynyň döreden eserleriniň süňňünde diňleýjiniň gulagy ganan dutaryň täsin öwrümleri, onuň nepis nagmalary ýatyr. Ol nagmalaryň ösen saz medeniýetiniň Nura mahsus tärleri bilen baýlaşdyrylmagynda jadyly sungat gözelligi bardyr. Türkmeniň sadaja senedinden ylhamlanyp, Nurynyň täze bir saz gudratyny döredendigine göz ýetirmek bolýar. Aslynda, Nury Halmämmedow kinoda sazy hemaýatçy wezipesinden baş gahryman derejesine ýokary göteren beýik ussatdyr.

N. Halmämmedow sazy arkaly öz adynyň dünýä saz medeniýetiniň ägirt uly wekilleriniň hatarynda goýulmagyny gazandy.”

Nury Halmämmedow hakda döwürdeşleriň ýatlamalaryny toplan saz öwreniji Jemile Gurbanowa:

“Kompozitor Nury Halmämmedowyň milli we Ýewropa döredijiligi esasanan eserleri XX asyryň sazynyň klassiki nusgalary bolup galdy.

N. Halmämmedowyň döreden eserleriniň sany we žanrlarynyň dürli-dürliligi haýran galdyrýar. Onuň saz sungatynyň ýüzlenmedik ýekeje ulgamy-da ýok – simfoniki orkestr üçin eserler, balet, kamera-instrumental we wokál-simfoniki eserler, dürli saz gurallary üçin pýesalar, kinofilmler üçin sazlar we beýlekiler. Kompozitoryň döredijilik meýilnamasynda fortepiano konsertini, “Ýyl pasyllary” atly kantatany, “Görogly”, “Nejepoglan” operalaryny, “Ýusup-Zylyha” baletini döretmek pikirleri bardy...

Nury Halmämmedowyň baý döredijilik mirasynyň agramly bölegi hökmünde fortepiano eserleri türkmen saz medeniýetiniň hazynasynda örän uly orun eýeleýär. Forteplano – kompozitoryň söýgüli saz guralydyr. Şeýle hem Nury Halmämmedow öz döreden eserleriniň köpüsiniň ilkinji ýerine ýetirijisidir. Pianinony çalmagyň dürli-dürli usullarynyň, saz guralynyň owadan owazynyň tembr baglanşyklarynyň, dinamiki täsirleriniň ulanylmagy, adaty bolmadyk ýiti häsiýetli usullaryň gözlegi fortepianonyň özboluşlylygyny N.Halmämmedowyň örän gowy bilýändigine şaýatlyk edýär.

Türkmen professional sazyna Halmämmedowyň fortepiano üçin iň bir meşhur pýesalarynyň biri – “Dutaryň owazydyr”. Bu saz türkmen saz medeniýetiniň taryhyna iň ýokary kämillikdäki eser hökmünde girdi.

Onda dutardaky ses alyş tärleri, dürli elementler fortepiano sazyna mahsus bolan ýerine ýetirijilik usullary arkaly özboluşlylyk bilen beýan edildi.

N. Halmämmedowyň “Dutaryň owazy” eseri 1962-nji ýylda A.I.Haçaturýanyň baş eminliginde geçen Bütinsoýuz bäsleşiginde hormatly diploma mynasyp bolýar. Ol fortepianonyň çeperçilik we “kakylp çalynýan” mümkinçiliklerinden giň peýdalanýar.

Türkmen fortepiano sazy üçin täze bolan bu şekillendiriş serişdeleri eseriň milli häsiýetini dürli öwüşginlerde açyp görkezýär. Kompozitoryň döredijilik aýratynlygynyň özeni, “hamyrmaýasy” bolan dutaryň täsin nagys ýaly owazyny janlandyryan “Nuryň meşhur trelleri” dökülişip ugraýar. Yzly-yzyna sahylyk bilen seçelenişip baryan şol trelleri diňläniňde, özi dutarçy bolmasa-da, awtoryň dutar sungatynyň ähli inçeliklerine şeýle derejede içgin aralaşyp bilşine haýran galýarsyň. Munuň şeýledigine kompozitoryň belli “Dutaryň owazy” sazyny

eşideniňde-de, “Şükür bagşy” kinofilminiň tolgundyryjy sazyny diňläniňde-de ymykly göz ýetirýärsiň. “Nurynyň dutary” elmydama göçgünli ýaňlanýar. Dutar owazynyň aýratynlyklaryny ýüze çykaryp, kompozitor simfoniki orkestri tutuşlygyna bitewi saz gurallary hökmünde düşündirýär. Başga bir kompozitor simfoniki orkestrde dutar owazyny döretmegi, belki, skripkalaryň ygtyýaryna bererdi. Sebäbi göräýmäge, kirişli saz gurallary şol owazy döretmäge beýleki saz gurallaryndan has ukyply ýaly bolup duýulýar. Emma kompozitor N.

Halmämmedow, dutaryň partiýasyny üflenip çalynýan saz guraly bolan alt fleýtasynyň üsti bilen berip, türkmen dutarymyzyň geň galaýmaly hakyky obrazyny döredýär.

Bu bolsa kompozitoryň orkestrówka meýdanýnda-da özüni ussat pälwan hökmünde tanadandygyny aýdýar.

Ömrüniň ahyrky ýyllarynda N. Halmämmedow “Aýgytly ädim” baletini ýazyp tamamlady. Soňra ony simfonik orkestr üçin täzeden işledi. “Hirosimanyň we Nagasakiniň çagalarynyň diňläp ýetişmedik aýdymalary” diýen wokal toplумы N. Halmämmedowyň döredijiliginiň täze tapgyrynyň başlangyjy bolup durýar.

Kompozitoryň durmuşdan ir gitmegi täze pikirleri we maksatlary amala aşyrmaga mümkinçilik bermedi, ýöne welin, iň gowy milli döredijiliklerde berlen N.

Halmämmedowyň Döredijilik mirasy sazandalaryň we saz söýüjileriň köp sanly nesillerini tolgundyrmagyny dowam etdirýär. Romantiki dünýägaraýşyň içinde folkloryň özboluşly peýdalanylmagynda öz beýanyny tapan çeper diliň tapylgysyzlygy onuň sazyna hakyky “halk” owazyny berýär.

Nury Halmämmedowyň döredijiligi – diňe bir, nota geçirilen, onuň baý mirasy däldir. Bu şeýle hem, sungata, saza wepalylygyň, wagtyň ussada näderejede täze we täze güýç berendiginiň mysalydyr. Onuň sazy – bizi ata

Watanyň medeniýetiniň beýik döredijileri bilen
ünüksiz baglanyşdyryan zynjyryň in bir wajyp
halkasydyr. Onuň döredijilik mirasy bakylyga ymtylýan
üýtgeşik baý ruhy çeşmedir. Ol halk aýdym-sazlaryna
çuňňur hormaty, halk bagşy-sazandalarynyň sungatyna
bendiligi, uly nesliniň ussatlarynyň derejesine hormat-
sarpary özünde jemleýän giden bir dünýädir.

N.Halmämmedowyň döredijiligi, türkmen halkynyň ruhy
hazynasynyň bir bölegi bolmak bilen, munuň özi geçmişi,
häzirki döwri we geljegi özara baglaýan uly ruhy
güýçdür”.

Kino öwreniji Gapbar Hümmedow:

“Aslynda kino üçin saz ýazmak aňsat däl. Bu sungatda
ähli zat matematiki hasap boýunça ölçenip edilýär. Mysal
üçin, režissýor filmiň haýsam bolsa bir sahnasyny sepläp
gutarandan soň, ony kompozitora görkezip, saz ýazyp
bermegi haýyş edýär. Şol sahna, mysal üçin, 15 sekunt
ýa-da 1 minut 50 sekunt bolmagy mümkin. Kompozitor,
şol sahnada bolup geçýän waka laýyklykda, başy, ortasy,
soňy bolan gutarnykly saz ýazmaly. Bir sekunt kem
bolmaly däl, bir sekunt artygam.

Kompozitor Nury Halmämmedowyň milli kino
sungatynda bitiren işleri aýratyn belläp geçmäge
mynasypdyr. “Şükür bagşy”, “Aýgytly ädim”, “Keç
pelek”, “Mukamyň syry”, “Gorkak batyr” ýaly filmler
barada gürrüň açylanda, dessine N. Halmämmedowyň
sazy ýada düşýär. Söýgüli türkmen kompozitor özüniň
gysga emma manyly ömründe kino sungatynyň çeper,
dokumental, multiplikasiýa filmleriniň ýigrimiden
gowragyna saz ýazýar.

Kino üçin ilkinji sazyny N. Halmämmedow 1963-nji
ýylda ýazýar. Onuň kino sungatynda döredijilik ýoly
Bulat Mansurowyň “Şükür bagşy” atly çeper filminden
başlanýar. Bu eserde, elbetde, kino režissýoryň,

operatoryň ussatlygy görüňär. Emma filme saz ýazan kompozitoryň tagallasy has uludyr. “Şükür bagşy” filmini sazsyz göz öňüne getirmek mümkin däl.

Saz bile köp işleşen režissýorlaryň biri Alty Garlyýewdir. 1965-nji ýylda ol N. Halmämmedowy “Aýgytly ädim” filmi döretmekde kompozitor hökmünde gatnaşmaga çagyýar. Atlaryny çapdyryp söweşe barýan türkmen ýigitlerini suratlandyrmak üçin kompozitor simfoniki orkestre agaç gutujyk (bloc de bois) atly saz guraly goşýar. Bu kompozitorçylyk usul şekil bilen sazyň jebisleşmegine getirýär.

Kinorežissýor Osman Saparowyň “Gorkak batyr” (1982) filminde N. Halmämmedow saz seslerinden başga-da tebigatyň seslerinden we şakyrdylardan giň peýdalanýar. Mysal üçin, ol simfoniki orkestrdäki saz gurallarynyň üsti bilen “çölün aýdymyny”, ümsümligini, ýapraklaryň ygşyldysyny, ýeliň şuwuldysyny, itleriň üýrmesini hem-de goýunlaryň mälemesini ussatlyk bilen suratlandyrdy. Bu sesler saz bilen utgaşdyrylyp filmiň döredýän emosional duýgularyny güýçlendirýär.”

Kompozitor Suhan Tüýliýew:

“Nury Halmämmedow – gysga ömründe baý saz mirasyny galdyryp, türkmen saz sungatyny dünýä derejesine çykarmakda uly iş bitiren ýokary derejeli professional kompozitordyr. Halmämmedowyň sazlary, ony diňläň ýer togalagynyň dürli künjegindäki saz muşdaklarynyň kalbyny ajaýyplygy bilen özüne maýyl edýär we üýtgeşik adamsöýüjilik mähri bilen çoýmagyny dowam edýär.

Ol dürli žanrlarda işläň kompozitor. Onuň galamyndan balet, simfonik, wokal-simfonik, kamera-instrumental, kamera-wokal eserleriniň, kinosazlarynyň ençemesi çykdy. Olary baglanyşdyrýan esasy zat – kämillik we öz

halkynyň içgi dünýäsini, filosofiýasyny we
psihologiýasyny açyp görkezýän millilik.

Kompozitoryň sazlarynda ulanylýan saz serişdeleri
hakynda aýdylanda, ilki bilen onuň düzen toslanmadyk,
çuň millilige ýugrulan heňlerini we heň öwürmelerini
bilmek gerek. Dünýä saz taryhyndan mälim bolşy ýaly,
owadan we ýatda galyjy, täsirli heňler esasynda düzülen
sazlar elmydama öz awtorlaryna şöhrat getiripdir.

N.Halmämmedow romantik häsiýetdäki we
mazmundaky eserleri döredipdir. Ol polifoniýanyň
tilsimlerini, esasan bolsa, sazy akordlar bilen
garmoniýalaşdyrmak usullaryny ulanýar. Onuň akordlary
aýratynlykda, biri-biri bilen sepleşende ýa-da birnäçe
akordlar birleşdirilende peýda bolan sazlaşyklar
elmydama isleglilik bilen tapawutlanýar.

Türkmen dutarynyň saz keşbi onuň döredijiliginiň
içinden eriş-argaç bolup geçýär. Ol ýaşuly
kompozitorymyz Daňatar Öwezowyň “Dutaryň owazy”
kantatasynda tapan dutar fakturasyny öz fortepiano we
simfoniki sazlarynda şahyranalyk bilen ösdürmegi
başardy. Aýdylanlara kompozitoryň fortepiano üçin
“Dutaryň owazyny”, simfonik sazlaryndan
“Türkmenistan” simfonik şekillerini, 1-nji
simfoniýasyny, “Şükür bagşy” kinofilmiň sazyny we
başgalary mysal alsa bolar.

N. Halmämmedow söýgüli saz guraly bolan fortepiano
bilen deň hatarda wokal žanrynda halkyň söýgüsine
mynasyp bolan dürli göwürümdäki aýdymdyr romanslary
we wokal toplumlaryny döretti. Aýratyn hem oňa
simfonik orkestr üçin döreden eserleri mizemez şöhrat
getirdi (Onuň kinofilmlere ýazan sazalaryny hem simfonik
orkestr ýerine ýetirýär).

Simfonik orkestr şu güne çenli adam aňynyň döreden in
kämil, öwüşginlere in baý saz gural toplумы

bolmaklygyna galýar. Ony öz halkynyň dilinde gepletmek bolsa milli kompozitoryň döredýän eserlerine bagly bolýar. N. Halmämmedow simfonik partituralaryny adaty orkestr üçin ýazan hem bolsa, orkestriň heniz äşgär edilmedik milli saz guralymyzyň ruhuny orkestriň serişdeleri arkaly ussatlarça beýan etdi. Kompozitoryň orkestrde arfa saz guralyny ussatlyk bilen ulanyşy aýratyn hormata mynasyp. Onuň arfada alýan akkordlary arfa bilen bilelikde ýüregiň taryna kakyp gidýär. Edebiýatda we sungatyň dürli pudaklarynda beýik şahsyýetleriň döreden ajaýyp eserlerinde bolşy ýaly, N. Halmämmedowyň öz sazlarynda ulanan saz serişdeleri hem tebigy sazlaşygy bilen haýran galdyrýan we ýaş nesil üçin beýik nusga, özboluşly mekdep bolup durýar”.

* * *

Nury öz sazlary arkaly dag ýaly gamyny diňleýji bilen paýlaşdy. Diňleýji bilen gam alyp-berişdi. “Gam alaryn, sataryn” diýen Garajaoglan ýaly. Ol öz ykbalyny saz bilen ýazan adam.

O sazlarda gam bilen şatlyk şeýle bir bile ýugrulyypdyr weli, edil durmuşyň özündäki ýaly bolupdyr.

Nury Halmämmediň sazlarynda ähli zat filosofiki reňke boýalýar. Ol bizi pelsepe deňzine oklaýar. Şonuň üçinem biz o sazlara paýhasly sazlar diýip bilýäris.

Edil hakykatda bolşy ýaly, Nurynyň sazларыnyň aslynda, arkasynda, kölegesinde ynsan bagty we betbagtlygy ýatyr. Güneş hernäçe mylaýym bolsa-da uzakdan gara bulutlar görünýär.

Bagt hem-de betbagtlyk bir ojagyň başynda otyr. Ol ynsanyň iki goly ýaly. Nury bu pelsepäni öz sazlarynda beýik bir ruh bilen berip bildi.

Onuň sazy ynsan bolup ýaşamagyň neneňsi çylşyrymlydygyny duýdurýar. Öz halyňa, il halyňa

begenjegiňi, gynanjagyňy bilip bolmaýan ahwaly beýan edýär.

Nury bu durmuşda şeýle bir ýürekden şatlanasy geldi, emma her gezek bu şatlyk ýarym çykdy. Sazlarynda-da her begenje, umyda gam kölege berýär.

Nurynyň göwün isleýän begenji çagalygynda paltalanypdy.

Nurynyň sazy enäni küýseýän balanyň owazy, balany küýseýän enäniň owazy. Nurynyň sazlarynda biri aýdym aýtsa-ol aýdymy ejesi aýdýar, biri läle kaksa, o läle ejesiniňki, biri hüwdülese – ejesi hüwdüleýär, Nurynyň kyrk günlük jigijigi Maýany hüwdüleýär.

Nury Halmämmediň tebigaty duýşuna akyl ýeter ýaly däl. Şo sebäpli onuň sazynda ýaz şemaly, güýz şemaly öwsüp dur, o saz dury suwda akyp barýan sary ýaprak, ömrüň geçip barýanyny duýdurýan jaňjagaz, dag başyndan däliräp inýän derýa. Nury dünýedäki ähli derýalary Sumbardan kiçi görýär. Sebäbi, Nuryny joşduran, Nura ganat-ýelken beren o derýa . Oglanka görüp, soň ömriboýy küýsäp, görmäge zar bolan derýasy. Nury bütün dünýäni, gözəl-gözəl köşk-saraýly şäherleri bir ýana goýýar, dogduk obasy Daýnany öz ýanyna goýýar. Nury üçin Daýnadan gudratly-keramatly ýer ýok. Eger Daýna bolmadyk bolsa, Sumbaram beýle gözəl, beýle mukaddes bolmazdy.

Daýna! Daýna!!

Daýnadan başlanýar

Dünýä.

Nurynyň sazларыnyň baş nyşanasy – ýürek, ýürek, ýürek.

Kompozitor saz duýgularynda şeýle bir ýumşaklyga, şeýle bir näziklige, inçelige aralaşýar weli, sesi duýýan in näzik gül bolan mimozalaram o näziklige haýran galýar.

Nury saza şeýle bir çuň çümdi, şeýle bir çuň çümdi,
soňunda ol sazyň özüni görmegi başardy. Ol sazyň çöwre
tarapyny, töweregindäki höwürlerini hem gördi.

Pikiriň çürbaşyna ýeteňsoň, ondan ýokarda Nury
Halmämmediň sazy beýgelip başlaýar.

Nury Halmämmediň sazy-joşgunly duýgy sili.
Türkmen sazyna örän çuň düşünen hem-de ony örän çuň
söýen kompozitor Nury Halmämmet boldy. Pianinony
beýleki kompozitorlarymyza garaňda gaty ussat çalan
hem Nury boldy.

Ol “Ilki söz bolupdyr” diýýänlere “Ilki saz bolupdyr,
soňra söz bolupdyr, ýene saz bolupdyr” diýen adam.
Nury ömriboýy bu dünýäde ýaşandan öz dünýäsinde köp
ýaşady. Ol öz dünýäsinden kämahal bu dünýä garap
goýberýärdi. Örän syrly, alasarmyk, köňülsiz we sowuk
dünýäni ýokardan synlaýardy.

Nury Halmämmediň meşhurlygynyň syryny açyp
bildikmi? Ýok-la. Ony Nury Halmämmediň özi hem
aýdyp bilmezdi. Nury Halmämmediň damarynda gan
ornuna saz aýlanýar. O syry diňe ýürek syzýar.

O syry Nura beren beýik Alla açyp biler. Kompozitoryň
tutuş döredijiligini birlaý nazardan geçirseň, duýgy
eleginde elesen, onuň şeýle baý hazynasynyň barlygyna,
joşgunly çeşme ýalydygyna göz ýetirýärsiň.

Emma o baýlyk doly ulanylmady. Muňa Nury
Halmämmediň yetimligi, garyplygy, ýalňyzlygy, onuň
ýoluna daş oklananlygy sebäp boldy.

Bir oýlanyp görüň, ahyry. Nury bilen näçe sazlar gitdi?!
Saz dünýäsi nähili ýitgä sezewar boldy?! Bu diňe Nury
Halmämmediň tragediýasy däl, бүтін milletin
tragediýasy. Adamzat, gör, näçe eşretten mahrum boldy.
Ýogsa, Nury Halmämmet ömrüni saza bagyş etdi. Onuň
üçin bu dünýäde diňe saz bardy, sazy söýýänler-

söýmeýänler bardy. Çaga ýürekli ynsan bütin ömrüni bu
dünýä bilen öwrenişip bilmän geçirdi.
Dünýädaki her bir gözyaş Nurynyň ýüregine damýardy.
Her niçik bolsa-da, Nury Halmämmed Türkmen
geçmişini, geljegini saza çuňňur siňdiren kompozitor
bolup ýetişdi.
Ol Türkmen durmuşynyň sazly ensiklopediýasyny
döredip gitdi. Hut şoňa görä-de halk ony özüne iň ýakyn
milli kompozitor saýýar.
Ol Türkmeniň dünýäden giň ýüregini saz bilen dolduryp
gitdi.
Dünýä söýse-de, dünýä düşünse-de Nury Halmämmediniň
sazlaryny Türkmen bolup diňläýseň!

Hormatly okyjym!

Ynha, meşhur kompozitor Nury Halmämmediniň beýik
köňlüne syýahat tamamlandy.
“Nury Halmämmed we kinofilmler.”, “Nury Halmämmed
we Atageldi Garýagdy”, “Nury Halmämmed we
Gurbannazar Eziz”, “Nury Halmämmed we Medeniýet
Şahberdiýewa”, “Nury Halmämmed we Annaberdi
Atdan”, “Nurynyň maşgala taryhy, Eýranda galan we
bärdäki doganlarynyň ykbaly”, “Nurynyň dostlary” diýen
bölümler hem ýazylyp bilnerdi. Men zeýrenýän ýaly
bolmasyn diýip, okyjynyň özi göz ýetirer diýip, Nury
Halmämmed bilen bagly käbir wakalary hem ýazman
goýdum. Esasy maksadym-Nury Halmämmediniň ýüregini
açmak, görkezmek boldy. Eger o beýik köňlün müňden
bir zerrejigini okyja ýetirip bilen bolsam, özümi bagtly
saýaryn.

Gelejekki beýik ýazyja bir haýyşym bar: Men Nury
Halmämmed hakda gysga ýazdym. Sen gyssanman, o
ýüregiň syrlaryna çuň aralaşaweri.

Indi TÜRKMEN durmuşy NURY HALMÄMMETsiz mümkin däl.

i.sekreter@mynet.com,skuzeci@hotmail.com,yunus_oquz@mail.ru,unalzal@hotmail.com,bilgi@mehmetnuriparmaksiz.com,feyyazsaglam@hotmail.com,hudayican@gmail.com,avgust_o7@list.ru,arslanbayir@gmail.com,shakhym@rambler.ru,metin_turan2001@yahoo.com,nasrat_tinoglu03@hotmail.com,xxalide@gmail.com,dmdogan@gmail.com,ahmetfidan25@gmail.com,sevketoznur@hotmail.com,nurtenremzi@hotmail.com,emrullahtoren2023@hotmail.com,g.h.golkarian@gmail.com,alishamil@yahoo.com,iskenderzadeh@rambler.ru,mehmetali.ozpolat@trt.net.tr,hderzinevesi@neu.edu.tr,irfangurdal@yahoo.com,icetin@gazi.edu.tr,karavahap@gmail.com,irfan_morina@hotmail.com,hayrettinivgin@gmail.com,yasarkalafat@gmail.com,guzel@baskent.edu.tr,altayli_s@yahoo.com,nozkan@erciyes.edu.tr,atabey@erciyes.edu.tr,zeynelbeksac@hotmail.com,Cumali@mail.ru,demir_nesati@hotmail.com,reklam50@hotmail.com,osmanbas60@hotmail.com,rafiqbabayev@mail.ru,seferjan@gmail.com,[bahansharif@mail.ru](mailto:babahansharif@mail.ru),ramizasker@yahoo.com,mehkara@yahoo.com,korkuttuna@hotmail.com,yusufc@maltepe.edu.tr,fevzisaceli@hotmail.com,kumrudergisi@hotmail.com,nazim.muradov@gmail.com,tahir_kahhar@mail.ru

Telefon kitapçasyndaky ýazgylar

Ol mydama näme sebäpden öljegini bilesi gelýärdi.

* * *

“Aýalymyň ölenini görsem bolýar, soň Alla haçan alsa alybersin.” Diýýärdi.

* * *

Başyndaky syrlara çydap bilmän öldi.

* * *

Aýallar ony çakdan aşa söýerdiler. Ol şo söýgülerden ölüp gutuldy.

* * *

Niýeti ýagşylyk däldi. Alla saklasyn, bir çukura ýykylypdyr, baş günden soň tapdylar, erbet yslanan ekeni.

* * *

Bir görmäge örän alçak adam. Şorta söz aýdyp içini gyrýar: Hoca Nasreddin bir obadaşynyň halyny soramak üçin hassahana barýar. Obadaşy agzy-burny kislorodly, gepläp bilmän yatyrmyş. “Gepläp bilmeyän bolsaň ýagdaýyňy ýazyp beräý” diýip, kagyz-galam uzadýar. Hassa zordan ýazýar: -Eşsek ogly eşsek şlangany basma, kislorod gelenok!

* * *

“Gybat edýänleriň bir gudrat bilen dili doňsa, birküç günden soň dili doňmadyk az galsa gerek.

* * *

Gaty gowy adamdy, pahyry jaylamaga adam tapylmady.

* * *

Iýende öküz yaly, ýatanda pil ýaly diýilýänlerden. Türmä düşenleriň arasyna taşlanyp, tussaglaryň içini bilýämiş. Köçä çykdygy töweregine gorkuly garanjaklap barýar.

* * *

Bäý, bäy tibit geýinýär-ä. Birje sapak artyk ya kem dälidir. Arman, ýalançyny görmäge gözi ýok-da.

* * *

Karz dileseň hezil edinýär. Derrew çykaryp berýär. Ýöne gaýtaryp alýança ýatladyp öldürýär-dä. Häzir ýene jaň eder.

* * *

Kimi görse akyl berýär. Aklyň bit bazarynda-da bir köpüge alynmaýanyňa üşügi ýetmeýär.

* * *

Ol ähli kişini ýüzüne öwýär. Bäý, öwýär-ä. Gözleri bolsa: “Öwgä aldanýarmyka, aldanmaýarmyka?” diýip çinňerilýär.

* * *

Biçäre baş-altý gezek öýlenip, soňunda-da aýalsyz galdy.

* * *

Öz-ä demini sanap ýatyr, ogluna-da: “Mallaryň ot-suwuna bakaweri” diýýär.

* * *

“Adamy gaty içgin tanajak bolma. Badykeş bolarsyň” diýdi.

* * *

Gaty akyly adam: aýagyň ýöremek üçin berlenini gaty gowy bilýär. Mydama ýöräp ýörendir.

* * *

Reklamasyny ýetirseň, pyşbagany uçýar diýip satyp bolýar.

* * *

Ölmänkä mazar ýerini belli etdi, öz heýkelini ýasatdy, mermer baryny alyp ýylmadyp goýdy. Bir gezek balyk tutmaga gidişi gidiş boldy. Heykel howlynyň bir burçunda guma garyldy galdy.

* * *

Eline pul düşdügi salamyny üýtgedýär. Özge wagt sypaýy bir kişi.

* * *

Bir ýaramaz gylgy bar: nahar iýiläýjek wagty gelýär, ne nahardan dadýar, ne-de gaýdýar. Halynyň ýüzüne aýasyny sürtüp, şo dymar oturar.

* * *

Ony hiç kim tanap bilenok. Onuň özi bir özüni tanaýarmyka?

* * *

Atam eýýäminde bir ýagşylyk edipdir weli, her duşanda ýatladyp ýagyr edýär.

* * *

“Öwünjeň bilen ýaranjaň arasynda tapawut barmy?” diýerdi.

* * *

Är-aýal mydama bir-birini öwýär. Ikisiniň hem oýnaşy bar.

* * *

Ömrüni wezipede geçirdi. Wezipeden aýrylan güni jan beräýdi.

* * *

Eý. Alla! Bu dünýäde ýaradylanlaryň arasynda adamdan zalymy barmy?

* * *

Beýle ýakymly aýal dünýäde ýokdy. Bir pise sataşyp gözi görgüden açylmady. Ahyrda nädip öleni hem belli bolmady.

* * *

O pahyr bir ýerde demir gorse howlusyna süýrär. Ölensoň oglanlary bir aýlap posly demir zyňdylar.

* * *

Geplände özüni şeýle bir akyly görkezjek bolardy. Iliňem gözi kör däl-ä, eden işiňe görä nyrh kesýär.

* * *

Her ölene begenerdi, biçäre. Özi birküç aý ýanyny ýerden galdyrman ýatansoň: ”Be-e, menem öläýmeli bolarmykam?” diýip, öljegine geň galyp öldi.

* * *

Çölden gelen bir myhmany öý eýesi hammama salyp, julkuny çykaryp ýuwundyrpdyr. Myhman: ”Hammam diýilýän ýakymly zat ekeni. Geljek ýyl gelemde-de girjek” diýipdir.

* * *

Ol kitap magazine girip: ”Çigit dolap satar ýaly arzan kitap barmy?” diýse satyjy: ”Wah daýza, şu kitaplaryň köpüsine çigit dolaýmaly weli, arzan däl-dä” diýipdir.

* * *

Oňa düşüňip bilmezdik, ýöne akylydygy bellidi. “Men dirikäm az işledim, ölemsoň köp işlejigimi bilýän” diýerdi.

* * *

“Oglumyň ýanynyň ody bar, gyzymyň ýanynyň ýady bar” diýip ýalňyz ýaşady.

* * *

Gaty ýatkeş. Tutuş kitaplary ýatdan bilýär, emma alan karzyny unudaýýar.

* * *

Önden bəri duran daş heykeliň garşysyna altyn heykel dikdiler. Iki heykel paýhaslylykda ýaryşdy. Ahyrda daş heykeliňki dogry çykdy. Altyny eredip o ýana, bu ýana dargatdylar.

* * *

Alla saklasyn, her göreni bilen ýaka tutuşjak bolup dur. Öz betgyllyklygyndan keýp alýar. “Şeýtmeseň depände şänik döwjekler” diýýär.

* * *

Bir köne maşyny bar. Haçan görseň şoňa dümtünip otыр. Ogly täze maşyn alyp berjek bolsa: “Meni ýaşadyň şu köne maşyn” diýýärmiş.

* * *

Ol myhmançylykda Görogly ýaly, öýünde görde ýaly.

* * *

Ol: “Iki aýaklylaryň müňden biri adam, galanlary kölege” diýýär. “Özüň haýsyna degişli” diýsem, geplemän ýylgyraýýar.

* * *

Işk- körlük diýleni-dä. Ol dünýäniň iň gözeli gyzy bilen söýüşýärdi. Owadan däl diýip sowaşdy.

* * *

Her ýetenden karz alyp ogluny daşary ýurtda okatdy, soňam özi gitdi. Indi algydarlar onuň gelerini dileşip otырlar.

* * *

Aýagyň dyrnaklary alynýandyр öýtmezdi. Şoňa görä başam barmagy jorabyň deşiginden syçan ýaly jyklar durardy.

* * *

Içindäki ýagşy-ýaman niýetiň özüňde ýüze çykmasa-da, neslinde ýüze çykýar.

* * *

“Bu günler nirede güýmenýäň?” diýseň: “Kä günler guýruk, kä günler kölege bolup işleyän” diýýär.

* * *

Onuň nesli köpelip küren oba boldy, özi bolsa şol köneje tamynda ýalňyzlyga gark bolup, ölüp bilmän ýatyr.

* * *

Onuň jaň etmesi ýokdy. Bir gün jaň edýär: “Men gaýdyp barýan, razy bolmaşak” diýýär. “Nira gaýdyp barýaň?” diýsem: “O dünýä” diýýär. Özem gaty rahat, başga bir şähre gezelenje gidýän ýaly. Men-ä oýun edýändir öýtdüm. Baş-üç gün geçdimi-geçmedimi, öldi habary geläýdi.

* * *

Onuň öwünäýşini diýsene! “Altmyş manadym bar, hemmesem ýüzlük” diýýär. “Güjügimem şekelady iýmän goýýar” diýýär.

* * *

Ol bir tüýslidi. “Towşana gaç diýýän, taza kow diýýän” diýerdi.

* * *

Giçlik jaň edýän bolsa içgilidir, surnukdyrman goymaz.

* * *

“Ylmyň beýigi syýahatdyр” diýip, gazananjasyny syýahata harçlady. Ahyrda-da bir ýurtda krokodil ýuwudaýypdyр.

* * *

Aýasy ýaly ýer tapsa-da gül ekýär. Gelene-geçene gül paýlaýar. Gül berende onuň nähili bagtyýar bolşuny bir göräýseň.

* * *

Dünýäni kowalap tutjak bolup barýarkaň zzyňa-da bakaweri: seni kowalap gelyänem bardyr.

* * *

Bu dünýäniň syrly hasap-hesibine düşünmedik kösenýär.

* * *

Biri aýydyr, tilkidir, ýene biri pişikdir, gurtdyr, adama meňzeýäni azdyr.

* * *

“Wah, meni satanlaryna gynanamok, arzan satýalar şo bolmaýa” diýerdi.

* * *

It bolsa-da ýürekden ýylgyrsa ýakymly.

* * *

Oňa jaň etseň dünýäň giňäp gidýär. “Ölümden özgesiniň alajy bar” diýýär.

* * *

Aýdýan sözi bilen edýän işiniň arasynda dag ýatyr.

* * *

Ol gündizine sadyk musulman. Gijesine goňşusynyň sygyryny ogryn sagýar.

Hudaý gije uklaýandyr öýdýärmikä?

* * *

Maýmynyň adam bolanyny gormedim, ýöne adamyň maýmyna öwrülenini köp gördüm.

* * *

“Jesedimi watanymda jaýlamaga kömek beriň” diýýänini bilýän.

* * *

Biri mugallymynyň otag doly kitaplaryny görüp, bir aýlyk, bir hepdelik okamaga dilese-de bermändir. Ahyrda bir günlük diläpdir. Mugallym: “Oglum, şu kitaplaryň ählisi bir günlük dilenip alnan kitaplar” diýipdir.

* * *

“Gözi açyklaryň ählisi görýändir öýtme, ýöräp ýörenleriň ählisi diridir öýtme.

Ölüm diňe mazarda ýatmak däldir, guzym” diýip maslahat bererdi.

* * *

Mugallym: “Diňe wagşylar et iýýär” diýipdir weli, bir okuwçy: “Adam wagşylara degişlimi?” diýipdir.

* * *

Onuň tapýan sözüne seret: “Meniň oglum bile seniň ogluň biziň oglumyzy urýar”

* * *

Ol bir gepinde: “Arylara gülüň baly, aşyga dodagyň baly” diydi.

* * *

Ölümiň öýünde bir gämi edindim. Bir görsem derýalar bireýýäm gurap gidipdir.

* * *

Men ukudaky wulkandym, partlap bilmän kösendim.

* * *

Akmak däliräp ýitirýän zady ýok, akyly dälirese ýaman.

* * *

Ol biçäre: “Içimde yşgyň külünden başga zat galan däldir” diýdi.

* * *

Köp gulakly, köp gözli kölege.

* * *

Onuň gyzy aýaldan däl-de ajdarhadan dogan ýaly.

* * *

Kyrkdan geçdimi-geçmedimi, daýaw janyny garry hasaplap başlady. Birküç ýyldan bir aýagy gördäki mülhide öwrüläydi.

* * *

Ýüz sany nol bolaňdan bir birlik bol.

* * *

“Suw damjasy altyn dānesi” diýip, teşneligiň nāmeligini bilmān aýdýaň. Ömür bir damja direlende altyn gara kömürçe-de görülýān dāldir” diýerdi.

* * *

Men oňa dāli diýdim, olam maňa dāli diýdi. Kimiň dālidigini kesgitlejegem bir dāli.

* * *

Ol şeýle bir ugurtapyjy. Gurt görse aga diýýā, aýy görse daýy diýýā, içýanyň penjesinde uklap, ýylanyň kölegesinde gezip bilýär.

* * *

Goşgy baryny ýatdan aýdardy. ”Bir gül üçin mün̄ tikene suw berdim” diýip, goşgy aýdýar.

* * *

Ol güýçli alymdy. Ölmezinden ön̄ āhli ýazanlaryny ýakaýdy. Oňa dālire diýenlerem, aklyna aýlandy diýenlerem boldy.

* * *

Ol aýalyňa taýak salyp başlanda: “Ýüz-gözüne degäýmesin, berkje goran!” diýerdi.

* * *

“Kowalap barýanymdan başga dokuz towşan ursam, on bolýar” diýmāni söýerdi.

* * *

“Ýaman niýetlilik janlylaryň arasynda diñe ynsana mahsusdyr” diýip öwrederdi.”Haýwanlaryň arasynda maýmyna meñzeşi adamlardyr” diýip köp aýdardy.

* * *

“Nāhili ýagdaýlar?” diýseň: “Ölýān, içegelerim deşik-deşik” diýýär. Elli ýyl bāri bu sözünü gaýtalaýar.

* * *

Bir maşgaladan yzly-yzyna iki kişi ölüpdur weli, öýün̄ ýaşulysy: “Ezraýyl biz bilen öwrenişäýdi öýdýān. O wenezzyna bu öýden çykasy gelenok” diýdi.

* * *

“Para bilen sowgat şeýle bir garyşdy weli, āhli para sowgada öwrüldi duruberdi” diýýär. Onsoň “sowgat” almajak ýok, diñe az görýān, çekinýān bar” diýýär.

* * *

Baýlygy gazanmagam ýeñil dāl , yöne saklamak juda kyn. Şu ikisini başarsaň baýap bolýar.

* * *

Ol agyz, burun, göz, mañlaý, ýüzündäki çyzyklar esasynda seniň hāsiýetiñi özüñe aýdyp berýär, emma: ”Bu dünýäde özüñi tanamak ýaly kyn zat yok” diýýär.

* * *

Dünýäde āhli zat jübüt ýaradylypdyr.

* * *

Ol ölüm ýassygynda: ”Ýene baş ýyljyk ýaşasam, fabrigime täze maşyn goýsam” diýip öldi.

* * *

Ol-a agaçmyş, ynsanyň hem köki bar. Janlylaryň āhlisi köküne görā ýaşaýar. “Köksüz agaç dik durmaz” diýip ýönelige aýdylan dāldir.

* * *

“Men iňlisçe gowy bilýän” diýip öwünýänlere: “Angliýada her däli hem iňlisçe saýraýar” diýýär.

* * *

Bir golunda iti, goltugynda biti.

* * *

Hiç kime göwni ýetmezdi. Ezraýyla-da “Eşigiň gara” diýenmiş.

* * *

Aýaly näçe zeýrense-de, aýlygyny alan güni bir gujak kitap satyn alýar.

“Mukaddes kitabymyzyň ilkinji buýrugy “Oka!” diýlip başlanýar” diýýär.

* * *

Seniň gepleşýäniň kölege bolaýmasyn. Kölegeler mydama aslyndan başga görünyändir.

* * *

Çüýresem-de güle dökün bolmak üçin çüýreýän.

* * *

Akyp ýatan derýany görmeýän barmy!? O derýalaryň aşagyndan akýan gizlin derýalary görmekde iş ba-ar!

* * *

Adalatly bolýançaň güýçli bol.

* * *

Diňe ata-enedir saňa ömürlük wepaly. Beýlekileri synap görübermeli.

* * *

Her ýurduň tilkisini şo ýurduň tazysy bilen awlap ýörkä ýolbarsa sataşady.

* * *

Adamzat ösdügiçe wagşylyk azalar öýdýändirler. Muhammet pygamberiň dişini döwdüler, Mansur Hallajy parça-parça bölekläp, odun ýaly ýakdylar, Jeleddin Rumyny mazara alyp barýarkalar tabydyňy omurdylar, Nesimini dabanyndan soýdular, Magtymgulynyň kitaplaryny yakdylar... Soňuny özüň sanaber.

* * *

“Bir ýeri depip dursam, ýerden ýag çykjagyny bilýän” diýýär.

* * *

Uly wezipedekä uly ogluny öýerdi, dag süýşüp geldi. Wezipeden aýrylansoň ikinji ogluny öýerdi, sanaýmalyja myhman geldi. Kakasy: “Oglum, sen gijräk öýlendiň” diýdi.

* * *

Gurbaga pişige: “Ogry, gorkak bolmadyk bolsaň, gaplaň bolardyň” diýdi. Pişik gurbaga: “Ýeňles, ýalta bolmadyk bolsaň, krokodil bolardyň” diýdi.

* * *

Fuzulynyň: “Mende Mejnundan zyýada güýçli yşgyň bady bar, Hakyky aşyk menem, Mejnunyň diňe ady bar” diýenini okap, Mejnun öýkelänmiş.

* * *

Akylly görünmesi başyna bela boldy. Oňa görüplik baryny etdiler.

* * *

Onuň iň gowy görýän sözi, iň köp gaýtalaýan sözi: “Alla maňa gözel ömür berse, soňra-da gözel ölüm berse”

* * *

“Salam berdik, para däl diýip almady.”

* * *

Degirmeniň ýokarky daşy: “Men degirmene baş, sen aşakda ýatan daş” diýip men-menlik satdy. Wagty gelip ýokarky daş ýukalyp zyňyldy, aşaky daş bolsa öňküligine galdy.

* * *

Akmağam gördük weli, beýlesi görülen dälidir. Ol kölegesinden maslahat sorayar.

* * *

“Hälem aralykda burun bar, bolmasa iki gözem ylalaşyberjek däl” diýdi.

* * *

Dünýäniň gidişi haçan “Ýok”, haçan “Hawa” diýşiňe bagly.

* * *

Onuň üçin adamzadyň ýarysy sygyr, ýarysy öküz.

* * *

Uzynyň sözi: “Sagatdan mysal alay: uzyn dil ýöremese, kiçi diliň jany ýokdur”

* * *

“Gabrymy gazyber, mazara barýançam janym çykar” diýme.

* * *

Goňşynyň ýaramazy: “Goňşymyň öýi ýansa, menem közüne ýumurtga göwürsam” diýýär.

* * *

Derek tutdan ozup heşelle kakdy weli, tut ýylgyryp: “Geçmişini bilseň, beýle diýmezdiň. Şo gurçuk gemren töňňe seniň ataňdy, olam menden ozup ösüpdi” diýdi.

* * *

Iller köp gepläp özüni ýigrendirse, ol içýakgyç dymyp ýigrendirdi.

* * *

“Için ýanyp dursa-da, ýüzüň gülüp dursun” diýilýäni geldi.

* * *

Ol tagt tapsa, täç tapmady. Täç tapsa tagt tapmady.

* * *

Mündi agaç ata, gitdi kyýamata.

* * *

Dünýäni bilmän gözüm açyk diýmek bolmaz.

* * *

Dil uýy bally, dil düýbi duzly.

* * *

“Dünýäden habary bar, özünden habary ýok.” diýilýänlerden bolmaweri.

* * *

“Sesim ýyldyza ýeten aýdymçydym, arman, kerler diňleýjim boldy.” diýip ah çekdi.

* * *

“Keypler niçik” diýsem, “Töhmäte galyp, dar agajynyň aşagynda duranyňky ýaly” diýýär.

* * *

Sagdyn dogmak, sagdyn ölmek in uly bagtdyr.

* * *

Gül bolsam soldurdy, gul bolsam öldürdi, kül bolsam sowurdy.

* * *

Damjalar sabyrlylygy üçin daşlary deşýär.

* * *

Biz garradyk weli, dünýä ovoidan gelinden dolaydy.

* * *

ORAZ YAĞMUR'UN ÖZGEÇMİŞİ

Oraz YAĞMUR 1947 doğumludur. 1972 de Türkmenistan Devlet Mahtumkulu Üniversitesi'ni bitirdi.

1989 yılında "Sisler Dağıldığında" isimli romanı iki baskı yapılarak 57 bin adet, "Mahtumkuluname" romanı 30 bin adet, 1994 de büyük destancı Gurt Yakup'un hayatını anlatan kitapçı 2 ayda 40 bin adet satılmıştır. 1990 yılında Oraz Yağmur'un "Karacaoğlan'ı Kim Zindandan Çıkarır?" makalesi, 1994'de "Saçların Kara Değil mi?", 2007 de "Kumru Seslim Neredesin?" kitapları Karacaoğlan'ın Türkmenistan'da yasaklığının kaldırılmasını ve Orta Asya'da yakından tanınmasını sağladı.

1999 senesinde "Ben Atatürk" kitabı Orta Asya'da bu büyük önderin tanınmasında önemli rol oynadı. Oraz Yağmur'un hazırladığı Mevlana'nın "Olduğun Gibi Görün" kitabı, "Türk Dünyası'nın Şiir Antalojisi" Yunus Emre'nin "Sevelim Sevillelim" kitabı, İbrahim Ethem hazretlerinin poemi basılmıştır. Büyük mizahçı Nasrettin Hoca'nın yeni fıkraları Oraz Yağmur tarafından derlenerek, "Gülme İlacı" adı ile Kıbrısta 2010 da basılmıştır. Ayrıca "Hacı Bektaş Veli" kitabı, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun şiirlerinden seçmeler şimdi baskıya hazır durumdadır. Aşkabat'da Mehmet Akif Ersoy'un, Karacaoğlan'ın, Mevlâna'nın, Yunus Emre'nin ve Atatürk'ün anma günlerini organize etti. Türkiye, Azerbaycan şairlerinin bir çoğunun şiirlerini Türkmenistan Türkçesine aktardı.

Oraz Yağmur çok yurttta kongrelere, sempozyumlara, konferanslara bildiriyle katıldı, şiir şölenlerinde, festivallerde, şiir yarışmalarında kendi şiirlerini okudu ve ödüllendirildi. Makaleleri türlü dergilerde ve gazetelerde basıldı. Azerbaycanda "Karabağlı Annenin Ağıtı" kitabı, 2009 yılında, Özbekistanda "Değirmen taş" isimli şiir kitabı, Türkiye'de "Aşk damlaları", "Nuri Halmâmmet", "Kaygısız Atabay" romanı basılmıştır.

Yazar 1999 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından Uluslararası Liyakat Ödülü'ne layık görülmüştür. Bu büyük ödül Türk Dünyasında sadece B. Vahabzade'ye ve Oraz Yağmur'a verilmiştir. 2005 yılında Tarsus Beş Altın ödülüne ve 2008 yılında Türk Kültürüne Hizmet Ödülüne, 2009 yılında Türkiye Yazarlar Birliği'nin Büyük ödülüne layık görülmüştür.

Oraz Yağmur iki oğul , dört kız babasıdır.